

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. et Bc. Barbora Kličková

„Být dobrým člověkem je více, než být velkým umělcem.“

Interpretace pamětí a deníků Anny Chlebounové

"It Is Better to Be a Good Person Than to Be a Great Artist."

Interpretation of Memoirs and Diaries by Anna Chlebounová

Poděkování

V úvodu bych ráda poděkovala všem, bez jejichž pomoci by tato práce nemohla vzniknout. Především bych chtěla poděkovat prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc. za odborné vedení této diplomové práce, konzultace a cenné rady a připomínky. Dále bych ráda poděkovala Antonínu a Tomáši Mikoláškovým za jejich vstřícnost, skvělou spolupráci a především za zapůjčení dokumentů z pozůstalosti Anny Chlebounové, které se staly důležitým pramenem pro tuto diplomovou práci, a Přemyslu Chlebounovi za laskavé poskytnutí fotografií Anny Chlebounové. Velký dík náleží také mému příteli Mgr. Petru Dörnerovi za pomoc se závěrečnou revizí textu práce, komentáře, podporu a nekonečnou trpělivost při jejím zpracovávání. V neposlední řadě pak děkuji své rodině za všestrannou podporu během mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. ledna 2020

.....
Bc. et Bc. Barbora Kličková

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá osobností poslankyně a později senátorky Anny Chlebounové (4. 12. 1875 – 14. 3. 1946). Pocházela z venkovského prostředí východních Čech a po celou dobu své vrcholné politické kariéry zůstala spjata s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. V parlamentu první československé republiky působila v letech 1918 – 1935. Předmětem výzkumu této práce je soukromý a každodenní život Anny Chlebounové na venkově, který byl dosud v českém historickém bádání opomíjen. Cílem práce je rekonstrukce vnitřního světa, přelomových životních událostí a proměňujících se životních rolí Anny Chlebounové na základě analýzy dochovaných ego-dokumentů. Tyto klíčové okamžiky vyplývající z jejích pamětí a deníků jsou zasazeny do kontextu dějin každodennosti poslední čtvrtiny 19. století a první poloviny 20. století. Práce je kromě úvodu, rozboru pramenů a literatury a závěru rozdělená do dvou hlavních kapitol. První z nich představuje biografický medailon, který stručně chronologicky vykresluje životní osudy Anny Chlebounové včetně její politické činnosti. Druhá a nejdůležitější část práce se věnuje vnitřnímu světu Anny Chlebounové a interpretaci jejích pamětí a deníků. Jednotlivé podkapitoly jsou tematicky rozčleněné a přináší nové informace o Annině rodině, dětství a školní docházce, službě u poručníka, manželství, mateřství a všech jejích dětech, Annině životu za první a druhé světové války, nemocích a smrti.

Klíčová slova

Anna Chlebounová – ženy v politice – ženská emancipace – agrární strana – paměti – deníky – ego-dokumenty – každodennost – český venkov

Abstract

This thesis deals with the personality of a deputy and later senator Anna Chlebounová (4th December 1875 – 14th March 1946). She came from the rural environment of East Bohemia and throughout her highest political career she remained connected with the Republican Party of Farmers and Peasants. She worked in the parliament of the First Czechoslovak Republic between 1918 and 1935. The research subject of this thesis is the private and everyday life of Anna Chlebounová in the countryside which has mostly been omitted by Czech historiography. The aim of the thesis is to reconstruct the inner world, critical life events and changing life roles of Anna Chlebounová based on the analysis of preserved ego-documents. These key moments arising from her memoirs and diaries are put into the broader context of everyday life in the last quarter of the 19th century and the first half of the 20th century. Besides the introduction, the analysis of primary and secondary sources and the conclusion, the thesis is divided into two main chapters. The first part is a biography that briefly and chronologically portrays life of Anna Chlebounová including her political activities. The second and most important part devotes to the inner world of Anna Chlebounová and the interpretation of her memoirs and diaries. The subchapters are thematically divided and bring new information about Anna's family, childhood and school attendance, life in guardianship, marriage, motherhood and all her children, Anna's life during World War I and World War II, illnesses and death.

Key words

Anna Chlebounová – women in politics – emancipation of women – agrarian party – memoirs – diaries – ego-documents – everyday life – Czech countryside

Obsah

1. Úvod	8
2. Dosavadní bádání a pramenná základna	11
2.1. Literatura	11
2.2. Archivní prameny.....	13
3. Životní osudy Anny Chlebounové	19
4. Vnitřní svět Anny Chlebounové ve světle jejích vzpomínek	32
4.1. Anna a rodinné zázemí.....	32
4.1.1. Příbuzní z rodu Skarlických.....	32
4.1.2. Annina maminka	35
4.1.3. Příbuzní z rodu Burešů	37
4.1.4. Annin tatínek.....	38
4.1.5. Sňatek rodičů a hospodaření v Bučině čp. 3.....	40
4.1.6. Tatínkova pozůstalost	42
4.1.7. Anna a vztahy se sourozenci	44
4.2. Anna a školní léta.....	45
4.2.1. Školní vyučování	48
4.2.2. Školní výlety	51
4.2.3. Dětské zábavy	54
4.2.4. Slavnosti a svátky.....	56
4.3. Anna v poručnictví.....	58
4.3.1. František Sedláček starší.....	59
4.3.2. Poručník František Sedláček	60
4.3.3. Každodennost ve službě u Sedláčků.....	62
4.4. Anna a manželství	64
4.4.1. Námluvy	64
4.4.2. Sňatek a věno	69
4.4.3. V rodině Chlebounů – soužití s manželem a tchyní	73
4.5. Anna a mateřství.....	80
4.5.1. Narození dětí a první měsíce po porodu.....	81
4.5.2. Výchova a charakteristika dětí	88

4.6. Anna a válka.....	92
4.6.1. První světová válka a služba veřejnosti.....	93
4.6.2. Konec první světové války a zavalání do parlamentu.....	101
4.6.3. Druhá světová válka a podzim života	104
4.6.4. Konec druhé světové války.....	111
4.7. Anna a nemoc.....	113
4.7.1 Vlastní nemoci a úrazy.....	113
4.7.2. Nemoci dětí	116
4.7.3. Úraz Anniny maminky.....	118
4.8. Anna a smrt	119
4.8.1. Smrt otce	120
4.8.2. Smrt poručíkova otce Františka Sedláčka staršího	121
4.8.3. Smrt nejlepší přítelkyně a první lásky.....	122
4.8.4. Smrt tchyně	122
4.8.5. Smrt dítěte	124
4.8.6. Smrt matky	125
4.8.7. Vlastní smrt.....	128
5. Závěr.....	130
6. Seznam pramenů a literatury	136
6.1. Archivní prameny.....	136
6.2. Periodika.....	136
6.3. Literatura	136
6.4. Internetové zdroje.....	140
7. Obrazová příloha.....	142

1. Úvod

Vznik samostatného československého státu 28. října 1918 a schválení jeho nové ústavy Národním shromážděním 29. února 1920 vytvořily vhodné podmínky pro účast žen v politickém životě. Uzákoněním aktivního a pasivního volebního práva pro všechny občany bez rozdílu pohlaví a původu dostaly ženy možnost vstoupit do politiky a všech zastupitelských sborů včetně parlamentu. Jednou z takových žen se stala právě Anna Chlebounová (4. 12. 1875 – 14. 3. 1946), která pocházela z venkovského prostředí východních Čech. Ačkoli dnes její jméno stojí v pozadí známějších političek a představitelk ženského emancipačního hnutí, kterými byly například senátorka Františka Ferdinanda Plamínková nebo poslankyně Františka Zemínová, patřila Anna Chlebounová mezi prvních osm žen, které byly jmenovány do Revolučního národního shromáždění a účastnily se jeho prvního zasedání 14. listopadu roku 1918.

Po celých 17 let své vrcholné politické kariéry zůstala Anna Chlebounová spjata s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. V parlamentu první československé republiky působila v letech 1918 – 1935. Zastávala zde nejprve funkci poslankyně a od roku 1929 senátorky. Zároveň v letech 1920 – 1934 jako jediná žena reprezentovala agrární stranu v Národním shromáždění. Působení v parlamentu bylo pokračováním její veřejné činnosti, které se věnovala již před rokem 1918 ve Džbánově u Litomyšle, kde vypomáhala svému manželovi Josefu Chlebounovi při výkonu jeho úřadu starosty jako neoficiální obecní tajemnice. Po ukončení své aktivní politické kariéry v roce 1935 se natrvalo vrátila domů do Džbánova, kde žila na výměnku společně s manželem, přičemž nezůstávala stranou veřejného dění.

Anna Chlebounová byla ve své době bezpochyby velmi schopnou, emancipovanou a cílevědomou ženou, která si své místo ve společnosti dokázala vydobýt pílí a tvrdou celoživotní prací na poli hospodářském i politickém. Ačkoli politická kariéra Anny Chlebounové byla již odborně zpracovaná, o soukromí této političky toho mnoho nevíme. Doposud bylo stranou vědeckého zájmu především pro obtížnou dostupnost její ucelené pozůstalosti. Právě soukromý a každodenní život Anny Chlebounové na venkově je předmětem výzkumu této diplomové práce. Hlavním východiskem se autorce stanou ego-dokumenty, senátorčiny paměti a deníky, které konfrontuje s dostupnou literaturou.

Cílem této diplomové práce je rekonstrukce vnitřního světa a přelomových životních událostí Anny Chlebounové, mezi které lze zařadit například smrt otce a odchod do služby k poručíkovi, vstup do manželství, narození dětí, smrt tchyně, nejmladšího syna a matky, zavolání do parlamentu a v neposlední řadě prožitek obou světových válek. Na základě rozboru a zhodnocení dochovaných ego-dokumentů se pokusíme přiblížit a zmapovat nejen tyto klíčové okamžiky a proměňující se životní role Anny Chlebounové a zasadit je přitom do kontextu dějin každodennosti poslední čtvrtiny 19. století a první poloviny 20. století. Z jakých poměrů Anna Chlebounová pocházela? Jaké měla rodinné zázemí? Jakou hrála roli ve výběru svého životního partnera a kdo se jím nakonec stal? Bylo soužití s manželem a tchyní bezkonfliktní? Jak Anna popisovala narození svých dětí, jejich výchovu, nemoci a případně smrt? Co Anna prožívala v době první a druhé světové války? Na všechny tyto otázky se v následujících kapitolách budeme snažit nalézt odpověď, a odhalit tak bílá místa v životopise Anny Chlebounové.

Metodologické ukotvení práce spočívá v analýze ego-dokumentů. Předkládaná diplomová práce nemá ambice stát se zevrubnou biografií Anny Chlebounové, nýbrž má být sondou do vybraných životní období této politické činitelky. Z toho důvodu bude upuštěno od striktně chronologické koncepce a hlavní důraz bude kladen na tematické pojetí jednotlivých kapitol. Částečně bude využita též biografická a komparativní metoda. Pro vykreslení charakteru Anniných pamětí a deníků autorka práci doplňuje citacemi, které jsou v textu vizuálně odlišené kurzívou.

Vlastní práce se skládá z pěti hlavních kapitol. Po úvodu, kde jsou vymezeny základní cíle, otázky práce a metody, následuje druhá kapitola s rozбором dostupných pramenů a literatury. Třetí kapitolu tvoří biografický medailon, ve kterém jsou stručně chronologicky nastíněny životní osudy Anny Chlebounové včetně jejího politického působení a veřejné činnosti. Stěžejní část práce představuje čtvrtá kapitola věnující se vnitřnímu světu Anny Chlebounové a interpretaci jejích pamětí a deníkových záznamů. Člení se na osm podkapitol. Nejprve se seznámíme s rodinným zázemím a prostředím, ve kterém Anna Chlebounová vyrůstala. Důraz bude kladen na popis příbuzných, sňatku rodičů a situace po smrti Annina otce, jež na ni měly velký vliv a jsou důležité pro pochopení dalšího vývoje událostí. Druhá podkapitola se zabývá dobou Annina dětství a jejích školních let, ve které nechybí líčení průběhu vyučování, školních výletů, vyučujících, dětských zábav a slavností a svátků. V třetí podkapitole následuje charakteristika poručníka Františka Sedláčka a jeho otce, popis každodennosti ve službě

i Anniných vzpomínek na návštěvu zemské Jubilejní výstavy v Praze v roce 1891. Čtvrtá podkapitola odkrývá podrobnosti z Annina manželství. Prozrazuje, jak probíhaly její námluvy, sňatek, ale i komplikované soužití a složitý vztah s tchyní. V páté podkapitole je vylíčen Annin pohled na mateřství s důrazem na popis narození všech jejích sedmi dětí, jejich charakteristiku, život nejen v prvních měsících po porodu a uplatňování výchovy. Šestá podkapitola analyzuje Annino nahlížení na válku a každodenní život a pocity Anny za první i druhé světové války. Nebudou chybět zmínky o Annině veřejné angažovanosti ve Džbánově, okolnosti jejího jmenování do parlamentu, vnímání této skutečnosti okolím a v neposlední řadě i její zážitky, starosti a názory na vývoj obou světových válek. V sedmé podkapitole se dozvídáme informace o Anniných vlastních nemocích a úrazech, chorobách trápících její děti a vážném úrazu její maminky. Poslední podkapitola se věnuje fenoménu smrti, se kterou se Anna setkala již v mladém věku. Vylíčena bude smrt osob z Annina nejbližšího okolí, zejména jejího otce, nejmladšího syna, tchyně a milované maminky. Tuto podkapitolu a zároveň celou analytickou část práce uzavře vlastní smrt Anny Chlebounové. Závěrečná kapitola shrnuje získané poznatky a nabízí podněty k dalšímu zamyšlení a budoucímu bádání. Za ní následuje seznam pramenů a literatury a obrazová příloha.

2. Dosavadní bádání a pramenná základna

2.1. Literatura

Osobnost Anny Chlebounové stála dlouhou dobu stranou vědeckého zájmu, a proto je odborná literatura vážící se k jejímu životu poměrně skoupá. Ke změně došlo až v 90. letech 20. století, kdy se Anna Chlebounová dostala do zorného pole historického výzkumu. V roce 1998 vyšla první a zároveň jediná odborná monografie zabývající se jejím životem s důrazem na její politickou kariéru, společenské aktivity a veřejné působení, ve které však nejsou zachyceny podrobnosti z Annina soukromí, ani její pozdější život po odchodu z vrcholné politiky a doba v průběhu a po skončení druhé světové války. Jedná se o práci Marie Mackové *O senátorce Anně Chlebounové*.¹ V roce 2011 byly z rodinné iniciativy a pro potřeby Anniných potomků a přátel vydány dvě knihy *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*² a *Děti senátorky Anny Chlebounové*,³ které sepsal Antonín Mikolášek.⁴ První publikaci autor sestavil chronologicky prostřednictvím přepisu materiálů dochovaných v Annině písemné pozůstalosti, především memoárových textů, deníkových záznamů, dopisů a časopiseckých článků. Druhá kniha je navíc doplněna o vzpomínky a vlastní záznamy jednotlivých potomků Anny Chlebounové. Kromě těchto publikací se Anna Chlebounová dosud nedočkala moderní ucelené a odborné biografie, která by pokrývala všechna období jejího pestrého života včetně její publicistické činnosti.

Částečně jsou životní osudy Anny Chlebounové zpracovány v jedné kapitole knihy *České ženy známé a neznámé*⁵ z pera Evy Uhrové, která se ve své knize vypráví o dvanácti významných ženách novodobé české historie. Stručný biografický medailon Anny Chlebounové přináší monografie *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*⁶ historičky Dany Musilové působící v Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Tato publikace vyjma abecedně řazených biografických medailonů všech političek a senátorek (Revolučního) Národního shromáždění z let 1918 – 1938 zkoumá politické aktivity žen v kontextu vývoje společnosti od přelomu 19. a 20. století do počátku druhé světové války.

¹ Marie MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, Ústí nad Orlicí 1998.

² Antonín MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, Dolní Dobrouč 2011.

³ Antonín MIKOLÁŠEK, *Děti senátorky Anny Chlebounové*, Dolní Dobrouč 2011.

⁴ První manželka Antonína Mikoláška Alena, rozená Mikulecká, vnučka Anny Chlebounové z rodové linie její třetí dcery Marie.

⁵ Eva UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, Praha 2008, s. 138–151.

⁶ Dana MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, České Budějovice 2007.

Dana Musilová je též autorkou článku ze seriálu *Ženy v politice* zveřejněného na serveru *Echo24.cz*,⁷ ve kterém stručně mapuje Anniny životní osudy. Dílčí zmínky vztahující se k Anně Chlebounové a její politické činnosti pak nalezneme například v obsáhlé kolektivní syntéze *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*,⁸ publikaci editované Marií Bahenskou a Janou Malínskou⁹ či v článku Marie V. Fouskové¹⁰ věnujícímu se obrazu politicky angažované venkovské ženy prezentovanému na stránkách časopisu *Zvěstování*.

Mezi nejvýznamnější a tematicky nejrozsáhlejší práce k dějinám každodennosti „dlouhého“ 19. století náleží učební texty Fakulty humanitních studií Univerzity Pardubice¹¹ a především monografie Mileny Lenderové, Tomáše Jiráňka a Marie Mackové *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*.¹² Vyličení průběhu všedního dne jednotlivců v druhé polovině 19. století se ve své knize *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*¹³ zabývá Pavla Vošahlíková. Monografie Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě*¹⁴ se zaměřuje na postavení ženy v české společnosti v kontextu dějin kultury a dějiny každodennosti a představení koncepce dějin ženy v 19. století od jejího narození až po smrt. Nejucelenější informace o dětství a výchově dítěte v 19. století nalezneme v knize Mileny Lenderové a Karla Rýdla *Radostné dětství? Dítě v devatenáctém století*.¹⁵ Problematice dějin školství a školnímu prostředí v 19. a 20. století se věnuje například publikace historika spjatého s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského v Praze Františka Morkese,¹⁶ kniha o vývoji vysvědčení jako součásti

⁷ Dana MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*, *Echo24.cz* ze dne 15. 9. 2018, dostupné z: <https://echo24.cz/a/Sa5GJ/nosit-hrde-satek-jak-se-selka-stala-uspesnou-politickou> (přistoupeno 22. 5. 2019).

⁸ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

⁹ Hana ŽELEZNÁ, *Božena Viková-Kunětická. Na konci cesty?*, in: Marie Bahenská – Jana Malínská (edd.), *Ženy a politika (1890–1938)*, Praha 2014, s. 203–212.

¹⁰ Marie V. FOUSKOVÁ, *Za lepší život venkovské ženy. Obrazy občanského a politického aktérství žen v časopise „Zvěstování“ před obecními volbami roku 1919*, *Soudobé dějiny* (dále SD), XXV/1–2, 2018, s. 85–108.

¹¹ Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Hana DOUŠOVÁ, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. I. díl: Dějiny hmotné kultury*, Pardubice 2001; Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ – Zdeněk BEZECNÝ – Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005.

¹² Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2017.

¹³ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

¹⁴ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*, Praha 2016.

¹⁵ Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha a Litomyšl 2006.

¹⁶ František MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času. Pokus o základní chronologii 1774 – 1946*, Plzeň 1999.

dějin školství autorské dvojice Jany Bartošové a Jindřicha Fryče¹⁷ nebo nejnověji monografie Pavly Vošahlíkové.¹⁸ Informace o způsobu hospodaření a přídělových systémech za první i druhé světové války přináší publikace Jiřího Štěpka vydaná Odborem Archivní správy a spisové služby MV ČR.¹⁹ Základní práci k dějinám medicíny v prostředí českých zemí tvoří monografie Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.²⁰

Z hlediska metodologického ukotvení vychází tato diplomová práce z příspěvku Milana Hlavačky o memoárové literatuře v kolektivní monografii a učebním materiálu historiků Jany Čechurové a Jana Randáka *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*.²¹ Dále se problematice interpretace ego-dokumentů věnuje například sborník editovaný Miladou Sekyrkovou *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*²² nebo sborník *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, editovaný Milenou Lenderovou a Jiřím Kubešem.²³ Se zajímavým metodologickým přístupem otevírajícím nové možnosti zkoumání tohoto druhu literatury přicházejí literární historici Marcin Filipowicz a Alena Zachová v monografii „*Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*“.²⁴ Navrhují, aby výzkum memoárů probíhal na rozhraní literární vědy a kulturní antropologie. Jindřich Garčic ve svém příspěvku na 10. ročníku odborné konference s názvem „*Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*“²⁵ jasně vymezil základní odlišnost memoárové literatury od jiných forem zpracování minulých událostí.

2.2. Archivní prameny

Memoárová literatura, paměti, vzpomínky a osobní deníky patří v současné době v historických pracích k velmi oblíbeným a stále častěji využívaným pramenům. Díky nim může historik zaplnit své líčení historických událostí autentickým lidským vyprávěním

¹⁷ Jana BARTOŠOVÁ – Jindřich FRYČ, *Vysvědčení jako součást dějin školství. Od 18. století po současnost*, Praha 2011.

¹⁸ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*, Praha 2016.

¹⁹ Jiří ŠTĚPEK, *Přídělové systémy na území Československa 1915–2015. První část (1915–1945)*, Praha 2018.

²⁰ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

²¹ Milan HLAVÁČKA, *Memoárová literatura*, in: Jana Čechurová – Jan Randák a kol. (edd.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 312–329.

²² Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006.

²³ Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.

²⁴ Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ, *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*, Červený Kostelec 2009.

²⁵ Jindřich GARČIC, *Paměti – tradice – skutečnost. (Memoárová literatura jako jedna z forem přetváření světa)*, dostupné z: <https://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/pameti---tradice---skutecnost/> (přistoupeno 29. 12. 2019).

pamětníků, které dotváří úplnější a zajímavější dějinný obraz. Návrat člověka do dějin souvisí s rozvojem historické antropologie stavící konkrétního jedince s jeho představami, tužbami a pocity do centra historického zájmu. Paměti nám umožňují odkrývat nejen pisatelovo myšlení, postoje či motivace, ale i dobové společenské prostředí, dřívější mentality a vzory chování. Tím nejcennějším, čím memoárová literatura obohacuje historické poznání, je autorův osobní prožitek, skrze jehož zaznamenání a ocenění je nejvhodnější k memoárové literatuře metodologicky přistupovat.²⁶ Memoárové texty svou formou a povahou byly dlouhou dobu považovány spíše za pramen literárního charakteru. Historická věda tento dříve opomíjený druh pramene začala objevovat teprve v souvislosti s rozvojem nových badatelských přístupů, především dějin každodennosti a historickou sociologií, pro které se pamětnické zprávy a vzpomínky staly nepostradatelným zdrojem informací. V přístupu k memoárovým textům hraje důležitou roli autorova paměť. Proto je určující časový interval mezi autorovým prožitkem a vlastním zaznamenáním informací, neboť v tomto mezidobí dochází k třídění a hierarchizaci pamětníkových vzpomínek, jež má vliv na podobu výsledného textu.²⁷

Při práci s memoárovými texty a ego-dokumenty musíme mít na paměti, že se jedná o výpovědi téměř vždy subjektivně podbarvené. Každý pamětník zachycuje svůj příběh a prožité události ze svého úhlu pohledu. Je ovlivněn společenským a kulturním prostředím, které ho obklopuje, svými uměleckými schopnostmi, motivy sepsání a v neposlední řadě svou pamětí. Někdy úmyslně, jindy nikoli, tak dochází ke zkreslení, přizpůsobení, vynechání, zamlčení či prostému zapomnění některých životních příhod. Úkolem historika není posuzovat pravdivost či nepravdivost memoárových textů, nýbrž porovnávat jejich výpověď s jinými informačními zdroji, ať už odbornou literaturou či jinými dobovými svědectvími. Každý další popis dobových událostí z pera konkrétních pamětníků představuje nový obraz minulých skutečností.

Nejcennějším a stěžejním pramenem se pro tuto diplomovou práci staly paměti Anny Chlebounové, které jsou součástí *Databáze dějin všedního dne* Historického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i. Jedná se o jeden z výstupů dlouhodobého mezinárodního vědeckovýzkumného projektu, jehož cílem je vytvoření dokumentační sbírky pamětí, rodinných kronik, deníků a dalších životopisných vzpomínek. Sběr těchto materiálů probíhal v 90. letech minulého století z podnětu socioložky Jany Losové

²⁶ M. HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, s. 312–313.

²⁷ Tamtéž, s. 316–317, 319.

a v současné době obsahuje více než 300 životopisných záznamů.²⁸ Paměti Anny Chlebounové²⁹ poskytla k využití pro účely této sbírky její vnučka Libuše Lauschmannová³⁰ z Prahy.

Anna Chlebounová začala své paměti psát v prvních letech politické penze po roce 1935. Na několika místech textu zmiňovala léta 1936 – 1937, při popisu usedlosti čp. 1 ve Džbánově označila jako svoji současnost rok 1938. Nazvala je velmi jednoduše „*Mé paměti*“. V úvodu zdůrazňovala, že si za celou dobu své vrcholné politické kariéry nedělala žádné poznámky, protože se zkrátka nepovažovala za tak důležitou osobu, která by měla zaznamenávat své politické kroky a činnost. „*Vždy jsem si byla vědoma svého prostředí, jemuž jsem se nikdy nezpronevěřila a z něhož jsem nikdy nevybočila.*“³¹ Motivací k sepsání pamětí byla touha uchovat své vzpomínky pro rodinu. „*Jsou tak, jak je pamatují, nic není z básněno a zkrášleno. Nemělo by smyslu, abych psala o něčem, co by se nezakládalo na pravdě.*“³² Své paměti adresovala rodině a především dětem, které prosila, aby její nebyly kritické a samy doplnily, co si pamatují. Proto se v textu často objevuje oslovení „*milé děti*“ nebo „*moje děti*“, jejímž prostřednictvím autorka komunikovala se čtenářem. Svého manžela v textu pamětí označovala výhradně jako „*otce*“ a svou tchyni jako „*matku*“. Z úvodních slov jejích pamětí vyplývá, že je nezamýšlela vydat. K publikaci přepisu těchto pamětí Anny Chlebounové došlo až v roce 2011 prostřednictvím knih Antonína Mikoláška.

Paměti Anny Chlebounové jsou psány česky formou strojopisu na 129 stranách formátu A4 s velmi úzkým řádkováním. Soubor pamětí Anny Chlebounové uložený v Historickém ústavu AV ČR tvoří úvodní resumé, obsah pamětí v českém a německém jazyce a příloha s textem vzpomínek na matku od Anniny druhé dcery Anny Sýkorové psanými též na stroji v délce sedmi stran doplněnými ručními poznámkami. Ačkoli je Annino vyprávění bezesporu subjektivně a emocionálně zbarvené, vypovídá o jejím vnitřním světě, smýšlení a hodnotách, na které během svého života kladla důraz. Na základě jejích zápisů si můžeme vytvořit obraz toho, co pro ni bylo důležité a co považovala za podstatné k zaznamenání. Anna Chlebounová se ve svých pamětech

²⁸ Blíže k *Databázi dějin všedního dne* viz <http://www.hiu.cas.cz/cs/databaze/databaze-dejin-vsedniho-dne.ep/> (přistoupeno 30. 12. 2019).

²⁹ Historický ústav AV ČR (dále HÚ AV ČR), Sbírká pamětí, Anna Chlebounová, *Mé paměti*, s. I/1–X/3.

³⁰ Libuše Lauschmannová, rozená Chlebounová, vnučka Anny Chlebounové z rodové linie jejího prvorozeného syna Josefa.

³¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. I/1.

³² Tamtéž, s. I/1.

soustředí na popis povah, chování a osudů lidí ze svého okolí, ať již příbuzných, sousedů, známých nebo kolegů a kolegyně z parlamentu. Text pamětí rozdělila Anna do deseti tematických okruhů, ve kterých se zaměřuje například na vyprávění o původu rodiny, příbuzných z otcovy i matčiny strany, o svém dětství, dospívání, manželství a dětech. Otevřeně líčí sousedské, příbuzenské a rodinné vztahy, nejrůznější příhody ze života obyvatel Bučiny, Velkých Sedlišť, Džbánova a přilehlého okolí jako návštěvy příbuzných, sebevraždy, konflikty. Zmiňuje se též o politických poměrech ve Džbánově před vypuknutím a v průběhu první světové války, změně mezilidských vztahů za této války, neshodách sousedů při vyměřování hranic pozemků, finančních záležitostech obce Džbánov a povinné péči o obecní sirotky. Kromě jednotlivých témat analyzovaných v této diplomové práci se Anna Chlebounová podrobně věnuje též popisu stavu obyvatelstva ve Džbánově po svém přivdání se do této obce v květnu roku 1894 a následným změnám v držbě jednotlivých usedlostí. Z hlediska Annina života jsou její paměti dovedeny až do jejího zavolání do parlamentu a prvních dní výkonu její politické funkce.

Neméně důležitým a unikátním pramenem pro období Anniny politické kariéry a zejména pro dobu její penze a života za druhé světové války jsou Anniny dostupné ručně psané deníkové záznamy z let 1925, 1926, 1936 a 1941 – 1946.³³ Za poskytnutí těchto deníků by autorka chtěla velmi poděkovat Antonínu a Tomáši Mikoláškovým. Pro klíčové roky 1938 a 1939 jsou v této práci využity přepisy deníkových záznamů v publikaci Antonína Mikoláška.³⁴ První dva deníky z let 1925 a 1926 mají na rozdíl od ostatních formu trhacího kalendáře. Jelikož písemná pozůstalost Anny Chlebounové není ucelená, a naopak je rozprostřena v rodinách mnoha jejích potomků, lze předpokládat existenci dalších deníků, které si vedla pravidelně po dobu výkonu své aktivní politické funkce a s určitostí v letech své politické penze. Otázkou zůstává, zda se dochovaly do dnešních dní a zda si Anna zapisovala své denní záznamy i před působením ve vrcholné politice. Na rozdíl od pamětí, které mají plynulou strukturu vyprávění a počítají s budoucí čtenářskou základnou, představují deníky osobní stručné záznamy, které si Anna Chlebounová každodenně zapisovala pro vlastní potřebu. Všimá si v nich běžných záležitostí jako počasí a jeho vlivu na sezónní hospodářské práce a produkci nebo událostí ze svého nejbližšího okolí, z rodiny i z obce. Popisuje, kam jela a co dělala který den, kde byla na návštěvě nebo kdo navštívil ji. Kromě toho si zaznamenává, co slyšela v rozhlase. Tyto informace ironicky glosuje a kriticky komentuje. Zejména Annino líčení válečných

³³ Osobní archiv Tomáše Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1925, 1926, 1936 a 1941 – 1946.

³⁴ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 205–215.

událostí, postupu válečné fronty, dění v protektorátu a jejich pocitů s tím spojených včetně komentování rozhlasového vysílání patří mezi nejcennější svědectví o této době.

Část fotografií využitých v obrazové příloze této diplomové práce poskytl autorce ze svého rodinného archivu Annin vnuk Přemysl Chleboun, za což mu patří velké poděkování.³⁵ Doplňující informace vztahující se k Annině školní docházce nalezneme například ve vyprávění Anny Chlebounové na stránkách časopisu *Nedělní besídka*,³⁶ který byl autorce poskytnut Antonínem Mikoláškem ve formě nedatovaných výstřížků a šesti celých čísel devátého a desátého ročníku z let 1930 – 1931.

Důležitým zdrojem pramenů ke zkoumání politického působení Anny Chlebounové v parlamentu první československé republiky je Archiv Poslanecké sněmovny (dále APS),³⁷ v jehož fondu se nachází například poslanecký dotazník z roku 1920, 1925 a 1929, slib poslance z 25. května 1920 a z 3. prosince 1925 nebo fotografie Anny Chlebounové. Tyto dokumenty jsou též přístupné v elektronické podobě v *Digitální badatelně APS*.³⁸ Ve *Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně APS* lze elektronicky prohlížet digitalizované dokumenty vzešlé z činnosti parlamentu nejen z období první československé republiky.³⁹ Při hledání záznamů o narození, úmrtí a datech sňatku Anny Chlebounové a členů její rodiny jsme čerpali z matrik uložených v Státní oblastním archivu (dále SOA) v Zámrsku, které jsou přístupné v digitální podobě na webových stránkách archivu.⁴⁰ Materiály shromážděné po roce 1948 Státní bezpečností k osobě Annina druhorozeného syna Miloslava se dochovaly v Archivu bezpečnostních složek (dále ABS).⁴¹ Texty rozhlasových přednášek Anny Chlebounové se v Archivu Českého rozhlasu (dále AČRo) bohužel nezachovaly,⁴² proto je v této diplomové práci využita

³⁵ Osobní archiv Přemysla Chlebouna, Fotografie Anny Chlebounové.

³⁶ *Nedělní besídka* je časopis určený pro evangelické děti, který vydával měsíčně v letech 1921 – 1933 Svaz nedělních škol. Jeho nástupcem se od roku 1934 stalo periodikum *Bible a kalich* s podtitulem *Měsíčník pro studium bible a náboženskou výchovu*.

³⁷ Archiv Poslanecké sněmovny (dále APS), f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

³⁸ <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/index.jsp> (přistoupeno 30. 12. 2019).

³⁹ <https://www.psp.cz/eknih/index.htm> (přistoupeno 30. 12. 2019).

⁴⁰ <https://vychodoceskearchivy.cz/zamrsk/sbirka-matrik-vychodoceskeho-kraje-1587-1949/> (přistoupeno 30. 12. 2019).

⁴¹ Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-1336 HK.

⁴² Přepis textu jediné Anniny přednášky nazvané *Úcta k šátku* ze dne 5. března 1940 se zachoval do dnešních dnů díky Marii Mackové, která jej začlenila do závěru své monografie o Anně Chlebounové. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 103–110.

pouze jediná fotografie Anny Chlebounové v pokročilém věku uložena ve sbírkách tohoto archivu.⁴³

⁴³ Archiv Českého rozhlasu (dále AČRo), Archivní a programové fondy, sign. FOCH/15.

3. Životní osudy Anny Chlebounové

Anna Chlebounová se narodila 4. prosince 1875⁴⁴ Filomeně Alžbětě a Josefu Burešovým v obci Bučina u Vysokého Mýta v domě čp. 3. Na svět ji přivedla porodní bába Anna Říhová z Bučiny čp. 43. O čtyři dny později, 8. prosince 1875⁴⁵, byla pokřtěna místním evangelickým farářem Janem Rudolfem Veselým. Za kmotru šla malé Anně mlynářova dcera Anna Kroulíková z Hrušové, vyznáním katolička, druhým svědkem Annina křtu byl rolník Václav Jetmar z Javorníka, který se hlásil k evangelické církvi. Annina rodina z otcovy strany náležela k evangelické církvi reformovaného vyznání, zatímco příbuzní z matčiny strany byli katolíci, stejně jako Annina matka. Až před svatbou s Josefem Burešem, která se konala 25. září 1871 ve Vysokém Mýtě, přestoupila Filomena Alžběta Skarlická na víru svého budoucího manžela.⁴⁶

Annina matka Filomena Alžběta Burešová, narozená 18. listopadu 1849, byla dcerou váženého lékaře Josefa Skarlického z nedaleké obce Cerekvice nad Loučnou. Annin dědeček Josef Skarlický se narodil 24. února 1811 v domě čp. 17 v Cerekvici nad Loučnou na litomyšlském panství. Ačkoli byl vesnickým synem místního kováře, díky svému nadání absolvoval litomyšlské gymnázium a několik ročníků studia na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Ve své rodné obci a přilehlých okolních vesnicích poté působil celých 40 let jako vážený místní lékař. Ačkoli Josef Skarlický zemřel v dubnu 1885, tedy v době, kdy bylo Anně pouhých devět let, měl na svoji vnučku velký vliv. Annin otec Josef Bureš, narozený 17. března 1842, byl rolníkem, vlastnil 16 měřic polí a domek na Hartech (na předměstí Vysokého Mýta), kde žili jeho rodiče. Za věno, které získal sňatkem s Filomenou Alžbětou, zakoupil 10 hektarů polností a usedlost čp. 3 v nedaleké obci Bučina, kam se po svatbě manželé přestěhovali.⁴⁷

S obcí Bučina je spjato Annino dětství, neboť od svého narození až do otcovy smrti v roce 1889 zde vyrůstala společně se svou starší sestrou Filomenou a mladšími bratry

⁴⁴ Matriční záznam o narození viz Státní oblastní archiv (dále SOA) v Zámrsku, Sbíрка matrik Východočeského kraje, Farní úřad českobratrské církve evangelické Bučina, kniha č. R 2–2, s. 215.

⁴⁵ Datum narození Anny Chlebounové je v literatuře často zaměňováno s datem jejího křtu, který se konal 8. prosince 1875. Toto mylné datum Annina narození je uvedeno například v monografii Antonína Mikoláška, pracuje s ním též Dana Musilová. Viz A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*; D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*. Sama Anna Chlebounová při vyplňování poslaneckých dotazníků v roce 1920, 1925 a 1929 uvedla do kolonky pro den narození datum svého křtu 8. 12. 1875. Je tedy velmi pravděpodobné, že ve svém křestním listě měla uvedeno pouze toto jedno datum. Viz APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

⁴⁶ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 17, 22.

⁴⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/1, I/3; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 12–18.

Josefem a Františkem. Starší sestra Filomena přišla na svět 3. března 1869 v domě svého dědečka v Cerekvici čp. 55 v době, kdy její rodiče nebyli oddáni a kdy její matka byla stále katolička. Naproti tomu Annin starší bratr Josef (* 29. dubna 1878) a mladší František (* 22. prosince 1880) se narodili stejně jako Anna v Bučině v čp. 3 již jako evangelíci.⁴⁸

Bučina, ležící ve východních Čechách na půl cesty mezi Vysokým Mýtem a Litomyšlím, patřila v této době k menším pozvolna se rozvíjejícím obcím ve vysokomýtském politickém okrese. Annin rodný dům čp. 3 postavený v roce 1812 se nacházel v horní části obce naproti místní evangelické fáře čp. 1, v jeho sousedství stála evangelická škola, kostel a hřbitov. Součástí obytného stavení byl chlév, stodoly, otevřená kůlna, zahrada a studna s dřevěným čerpadlem na vodu. Burešovo hospodářství bylo orientované na obilnářství, z dobytka byl chován jeden kůň, čtyři krávy a jalovice, někdy býček a jedno prase. Bučina byla obcí nábožensky smíšenou, kde vedle sebe žili katolíci s evangelíky, většinou však evangelickou. Duchovní centrum evangelické části obce představovala evangelická fara reformovaného vyznání, kterou vedl farář Jan Rudolf Veselý. V blízkosti fary naproti kostelu byla zbudována původně soukromá evangelická škola čp. 46, která byla od roku 1876 přeměněna na veřejnou obecnou školu. Bučinská jednotřídka byla školou jazykově českou. Skládala se z jedné třídy, jež mohla pojmout až 81 dětí, a učitelova bytu se dvěma pokoji a kuchyní.⁴⁹

Svoji školní docházku započala Anna Burešová v bučinské škole 15. září 1881. Společně s ní navštěvovalo vyučování 38 dětí evangelického vyznání a 13 dětí z katolických rodin. Žáci, kteří chodili do školy prvním rokem, se učili náboženství, čtení, psaní, počty a zpěv. Hodnocení učitele podléhalo též chování dětí, jejich pilnost a návštěva školy. Anniným prvním učitelem se stal Albín Honzák, muž vysokého věku ale zároveň moderního ducha, který na pozemku školní zahrady vyhradil místo pro hodiny tělocviku a založení školní zahrádky. V prvním školním roce získala Anna samé jedničky, velmi pilně navštěvovala školu, slušně se chovala a měla velmi dobrý prospěch. V příštím roce vystřídal Albína Honzáka Čeněk Fikejz, který byl jmenován novým učitelem s platností od 10. června 1882. Jeho manželka Františka se stala industriální učitelkou vyučující ruční práce. Čeněk Fikejz byl kombinací vlasteneckého učitele a moderního pedagoga, který byl limitován svým plicním onemocněním. V hodnocení žáků byl náročnější než jeho

⁴⁸ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 18, 20.

⁴⁹ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 11–12, 15, 39; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 22–24, 31.

předchůdce, což se projevilo i v Annině školním prospěchu. V její školní zprávě přibyla například trojka z psaní, dvojka ze školní docházky, náboženství, pravopisu, počtů, zeměpisu, dějepisu a geometrie. Naopak jedničku dostala ze čtení, přírodopisu, zpěvu, tělocviku a za chování. Ačkoli bylo Fikejzovo známkování velice přísné, Anna vždy patřila mezi jeho nejlepší žáky. Svůj prospěch postupně zlepšila na nejlepší hodnocení. Problém měla s výtvarným vyjádřením a ručními pracemi. Naopak vždy vynikala ve zpěvu. Na vyučování do bučinské obecné školy docházela Anna až do dubna 1890, kdy musela neočekávaně v polovině třetího čtvrtletí ukončit školní docházku. Doba, kterou v bučinské jednotřídce Anna strávila, byla ve srovnání s jejími vrstevníky poměrně dlouhá.⁵⁰ Na období dětství a školní docházky Anna Chlebounová ráda vzpomínala, ať už ve svých pamětech či novinových článcích a veřejných projevech, kde zdůrazňovala právě důležitost vzdělávání. Sama se chtěla stát učitelkou, což jí nakonec smrtí otce, následnou službou u poručníka Františka Sedláčka a sňatkem s budoucím manželem bylo znemožněno.

Náhlá otcova smrt 21. října 1889 znamenala pro Annu velké změny. Bylo jí čtrnáct let, když se její matka Filomena s vědomím, že nedokáže sama bez manžela vést hospodářství, při projednávání pozůstalosti rozhodla prodat bučinskou usedlosti čp. 3 včetně luk, polností, dobytka, povozů a zásob obilí kupci Antonínu Limberskému. Společně s ustanoveným spoluporučníkem svých dětí Františkem Sedláčkem pocházejícím z nedalekých Velkých Sedlišť čp. 6 poté peníze získané prodejem majetku, který byl završen v dubnu 1890, rozdělila na dědické podíly pro své děti. Do dovršení plnoletosti dědiců byly podíly vázány na prodanou usedlost. Vdova Filomena odešla po prodeji majetku a pozemků zpět do rodné vesnice Cerekvice nad Loučnou.⁵¹ Anna byla k 1. lednu 1891 dána do péče svého příbuzného a poručníka Františka Sedláčka.⁵² Po odchodu do Velkých Sedlišť, kde se měla učit jak správně hospodařit, se rozplynul její sen o povolání učitelky. Přesto měla na dobu svého dospívání strávenou ve službě u poručníka hezké vzpomínky. „*Můj pobyt v Sedlištích byl takovou krásnou kapitolou mé dívčí svobody.*“⁵³ Otec Františka Sedláčka byl místní písmák, který vlastnil velkou knihovnu a pravidelně odebíral hospodářské i politické noviny, které po splnění všech povinností

⁵⁰ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 24–27; A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 16–20.

⁵¹ O osudech Anniných sourozenců po prodeji usedlosti blíže viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 29, 34.

⁵² Poručník František Sedláček byl manželem Anniny sestřenice Anny Burešové, dcery Annina strýce Františka Bureše. Žili společně na statku ve Velkých Sedlištích čp. 6. Viz HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/2–II/3.

⁵³ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/19.

směla po večerech číst. Podnítil tak její zájem o literaturu, historii a věci veřejné. Díky tomu získala Anna rozhled a znalosti, které mohla zužitkovat ve své budoucí politické kariéře.⁵⁴ Vzpomínala, jak jí několikrát poručník Sedláček řekl: „*Đouče, škoda, že nejsi hoch, ty bys mohla být někdy poslancem.*“⁵⁵

V době, kdy již čtvrtým rokem sloužila u Sedláčkových, se začalo jednat o jejím sňatku. Anna byla v pozici nezletilého sirotka, vhodného ženicha ji proto vybíral strýc Sedláček společně se strýcem Rejmanem⁵⁶ z Jehnědí. Volba padla na o šest let staršího Josefa Chlebouna⁵⁷, hospodáře na usedlosti čp. 1 ve Džbánově u Litomyšle, který byl shledán nejvýhodnějším kandidátem. V dubnu 1894 následovalo sepsání návrhu svatební, postupní a dědické smlouvy litomyšlským notářem JUDr. Josefem Jandou, z níž vyplynulo, že bylo Chlebounovo hospodářství ze tří čtvrtin zadlužené a na umoření tohoto dluhu nestačil ani Annin dědický podíl po otci. Přesto došlo 8. května 1894⁵⁸ k uzavření sňatku, čímž se začala psát další kapitola života Anny Chlebounové.⁵⁹

Po svatbě se Anna přestěhovala ke svému manželovi do Džbánova čp. 1. Společně s mladými manželi žila na výměnku⁶⁰ matka Josefa Chlebouna Anna. Džbánov⁶¹ ležící severně od města Litomyšle nedaleko Ústí nad Orlicí byla v této době nevelká ryze zemědělská obec, jejíž vzhled poznamenaly dva velké požáry v roce 1879 a 1892. Hospodářství Chlebounových bylo ve Džbánově jedním z největších, jeho počáteční zadlužení se majitelům z velké části povedlo umořit ještě před první světovou válkou. Díky

⁵⁴ E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 140–141; A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 85; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 27–35.

⁵⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/19.

⁵⁶ Strýc Rejman z Jehnědí byl příbuzensky spjat jak s rodinou Burešů ze Sedlišť, tak s rodinou Chlebounů ze Džbánova. Byl bratrem matky Anniny tety Anny Burešové, manželky Annina strýce Františka Bureše. Otec Annina manžela Josefa Chlebouna byl Rejmanovým synovcem. Viz HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. IV/5.

⁵⁷ Annin manžel Josef Chleboun se narodil 29. 12. 1869. V době sňatku s Annou Burešovou mu bylo 24 let, což byla dle všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 hranice plnoletosti. Viz M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – Z. BEZECNÝ – T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl*, s. 56.

⁵⁸ Anna Chlebounová ve svých pamětech zmiňuje datum svatby 6. května 1894. Viz HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. IV/11–12. Naproti tomu matriční záznam o svatbě Anny a Josefa Chlebounových uvádí datum o dva dny později, tedy 8. května 1895. Svatební ohlášky se konaly 29. dubna a 3. a 6. května. Za svědky šli strýc Václav Bartoš a Annin budoucí švagr Jan Chleboun. Srovnej SOA v Zámrsku, *Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad českobratrské církve evangelické Dolní Sloupnice*, kniha č. R 8–14, s. 36.

⁵⁹ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 116–117, 127; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 29–30; E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 141.

⁶⁰ K institutu výměnku a jeho charakteristice blíže viz Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009, s. 274–303.

⁶¹ Džbánov u Litomyšle, se kterým byla spjatá Anna Chlebounová, je nyní součástí Voděrad v okrese Ústí nad Orlicí. Ve stejné oblasti se nachází druhý Džbánov (dříve Džbánov u Vysokého Mýta) vzdálený zhruba 11 km vzdušnou čarou, k němuž neměla Anna Chlebounová žádný vztah.

své finanční rozvážnosti a schopnosti vést hospodářství byl Josef Chleboun v lednu 1899 zvolen poprvé obecním starostou. Členy obecního výboru se stali Josef Bezdíček jako první radní, Josef Mikulecký jako druhý radní a jako členové obecního zastupitelstva Jan Veselý, Jan Richter, Josef Kroulík, Václav Hudec a Václav Bartoň. Za jeho prvního funkčního období trvajícím do začátku roku 1901 se jednání obecního výboru konala jen tehdy, když se potřebovaly vyřešit veřejné záležitosti, převážně z podnětu okresního úřadu v Litomyšli. Činnost obecního výboru zahrnovala rozhodování o pronájmu obecních pozemků a obecního rybníka, každoroční schvalování obecního účtu, splácení obecního dluhu za údržbu silnice a cest, vybírání obecní přírážky doplňující obecní rozpočet, příspěvky sirotkům s domovskou příslušností do Džbánova. Podruhé se v čele obecní samosprávy objevuje Josef Chleboun v roce 1912, kdy přebíral již velmi zadlužené obecní hospodářství. Zadlužení obecních rozpočtů malých obcí a měst se stalo před první světovou válkou obecním jevem. Jako starosta ve Džbánově působil Josef Chleboun po celou dobu první světové války až do prvních voleb do obecní samosprávy, které se v nově vyhlášené republice konaly 15. června 1919. Ačkoli byl tehdy znovu jednomyslně zvolen, úřad již nepřevzal z důvodu únavy z předchozího sedmiletého funkčního období. Poté se jako starosta objevil krátce v období od března do září roku 1923, jelikož převzal úřad po rezignaci Josefa Kroulíka ze zdravotních důvodů.⁶²

Anna stála po boku svého manželka jednak při práci ve společném hospodářství, ale též jako pomocná ruka při výkonu starostenské funkce. V úřadu manželovi vypomáhala s administrativou, úřední poštou a zápisy ze schůzí obecního výboru, které se konaly na statku u Chlebounů. Dokonce si pořídila razítko s manželovým podpisem, kterým opatřovala dokumenty, jež nemusely nést jeho vlastnoruční podpis. Agendu úřadu starosty prakticky vedla až do konce první světové války, což bylo v obci vnímáno jako veřejné tajemství. Ze strany spoluobčanů toto její počínání nebylo přijímáno zcela kladně. Po rozpoutání první světové války přibýly starostovi problémy se zásobováním v podobě rekvizic potravin. První válečná dodávka byla ze Džbánova odvedena v říjnu 1914, o rok později se ztrojnásobila. Objem rekvizic se neustále zvyšoval i v dalších letech války. Během válečného období dbala Anna na pravidelné konání zasedání obecního zastupitelstva. Neúčast na těchto jednáních byla pokutována. Konec války a vznik samostatné republiky se ve Džbánově za všeobecného nadšení oslavoval vyvěšením

⁶² M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 36–41, 44, 46; A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 129.

praporů, věnováním úroku z hospodářské záložny dobročinné organizaci České srdce⁶³ či výběrem finanční hotovosti na podporu legionářů.⁶⁴

Anna Chlebounová byla nejen velmi inteligentní ženou a schopnou organizátorkou vesnického života, ale vždy v první řadě matkou a svědomitou hospodyní. Vychovala šest vlastních dětí, ale starala se též o obecní sirotky. První dítě, chlapec Josef (* 11. září 1895), se Anně Chlebounové narodilo rok po svatbě. Poté přišla na svět Libuše (* 7. března 1897), Miloslav (* 19. října 1899), Anna (* 11. srpna 1901), Jan (* 28. prosince 1903) a Marie (* 4. prosince 1905), vždy v pravidelných dvouročních intervalech. Poslední dítě, syn Jiří (* 6. června 1908), bohužel zemřelo 29. ledna 1909 na těžký zápal plic.⁶⁵ Díky péči o obecní sirotky se Anna Chlebounová začala angažovat v Okresní i Zemské komisi pro péči o mládež. V době starostování jejího manžela se ve Džbánově nacházelo třináct sirotků a padesát procent veškerých obecních výloh se vydalo na chudinství. Její dva nejstarší synové bojovali na bojištích první světové války, starší Josef na italské a později na východní ruské frontě a Miloslav na frontě západní. Když v roce 1924 převzal její syn Miloslav hospodaření na rodinném statku ve Džbánově čp. 1, tak jí výrazně ubylo práce a starostí.⁶⁶

Anna Chlebounová se o politiku a politické dění začala více zajímat v průběhu voleb do Říšské rady v květnu 1907, ve kterých se poprvé uplatnil zákon o všeobecném hlasovacím právu. Do té doby se obyvatelé ve Džbánově dělili jen dle náboženství na katolíky a evangelíky a žili vedle sebe bez výrazných sousedských konfliktů. V předvolebním období roku 1907 začaly ve Džbánově nově vznikat místní organizace jednotlivých politických stran. O zájem voličů zápasili zástupci agrárníků, katolických zemědělců a socialistů, obec se tak politicky rozdělila. Agrární strana pořádala například v okresech Litomyšl a Vysoké Mýto různé slavnosti a shromáždění. Již v této době Anna sympatizovala s politikou agrárníků, jejíž hodnoty, národní program a orientace na venkov jí byly nejbližší. Kromě svého působení v obci začala Anna také přispívat do stranického agrárního deníku *Venkov*. Svými manažerskými schopnostmi prokázanými při vedení

⁶³ České srdce – československá sociální péče v Rakousku je dobročinně orientovaná sociální organizace založená na konci první světové války na pomoc hladovějícím českým a vídeňským dětem, která funguje dodnes. Jejím posláním je působení v oblasti sociální péče pro děti, mladistvé a dospělé. Viz <https://www.ceske-srdce.at/cz/> (přistoupeno 19. 4. 2019).

⁶⁴ D. MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*; E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 141–142; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 42–43.

⁶⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. V/6, V/22.

⁶⁶ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 176–177; D. MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*; APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

obce, zájmem o veřejné záležitosti a lpěním na tradičních hodnotách zapůsobila na vedení agrární strany, které po 28. říjnu 1918 hledalo vhodnou kandidátku do parlamentu. Měla všechny předpoklady pro kariéru úspěšné představitelky agrární politické strany.⁶⁷ Vedení strany si po vzniku první republiky dobře uvědomovalo potřebu zapojení ženy do veřejné činnosti v mezích, jež se shodovaly s tradičním pojetím ženy jako hospodyně a matky. Z celkem osmi žen, které v listopadu 1918 vstoupily do Revolučního národního shromáždění,⁶⁸ patřily dvě k agrární straně – Anna Chlebounová a Ludmila Zatloukalová-Coufalová. První zasedání československého parlamentu v budově bývalého českého zemského sněmu v Praze na Malé Straně se uskutečnilo 14. listopadu 1918.⁶⁹

*„Svůj osvobozený stát jsme rozhodli řídit demokraticky, lidově. Moc pochází z lidu, k vedení záležitostí politických zveme i naše ženy, které prokázaly svou zdatnost a statečnost v míře nemalé za svět[ové] války. A tebe jsme povolali do nár[odního] revolučního shromáždění. Budeš každý týden 3 dny v Praze.“*⁷⁰ Takto popisuje Anna Chlebounová ve svých pamětech rozhodnutí Antonína Švehly⁷¹ o jejím vstupu do vrcholné politiky. Po vzniku Československa se Anna pohybovala mezi nejvyššími představiteli agrární strany. Do parlamentu byla stejně jako ostatní členové jmenována. Stala se členkou

⁶⁷ Samostatná Česká agrární strana vznikla v roce 1899 odštěpením od mladočechů. K důvodům jejího vytvoření patřila zejména obhajoba ekonomických zájmů rolnického stavu. Svým působením sehrálo agrární hnutí důležitou roli v procesu demokratizace společnosti v podobě modernizace venkova a zvýšení všeobecné vzdělanosti a kulturní úrovně venkovského obyvatelstva. Stěžejní bodem programu agráriků se za první republiky stala pozemková reforma. Název strany se od jejího vzniku několikrát změnil, od roku 1922 se nazývala Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. Výběrově k dějinám agrární strany a jejímu programu viz Dušan UHLÍŘ, *Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*, Praha 1988; Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998; Jiří ŠOUŠA – Daniel E. MILLER – Mary HRABIK-SAMAL (edd.), *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001; Jaroslav ROKOSKÝ, *Agrární strana*, in: Jiří Malír – Pavel Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, díl I, Brno 2005, s. 413–442; Josef HARNA, *Republikánská strana*, tamtéž, s. 553–592; Josef HARNA – Vlastislav LACINA (edd.), *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*, Praha 2007; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.

⁶⁸ Po boku Anny Chlebounové a Ludmily Zatloukalové-Coufalové zasedly v Revolučním národním shromáždění v listopadu 1918 sociální demokratky Božena Ecksteinová a Františka Kolaříková, české socialistky Františka Zemínová a Louisa Landová-Štychová, národní demokratka Božena Viková-Kunětická a členka Slovenského klubu Alice Masaryková. Viz D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 51.

⁶⁹ D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 51; TÁŽ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*; E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 142.

⁷⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. VII/14.

⁷¹ Antonín Švehla (15. 4. 1873 – 12. 12. 1933) byl významným politikem, předsedou agrární strany, jednou z vůdčích osobností domácího odboje za první světové války a jedním z pěti mužů 28. října, kteří se podíleli na vyhlášení samostatného československého státu. V prvních třech československých vládách zastával funkci ministra vnitra. V letech 1922 – 1926 a 1926 – 1929 se stal předsedou vlády. Blíže viz Vladimír DOSTÁL, *Antonín Švehla. Profil československého státníka*, Praha 1990; Josef HANZAL, *Antonín Švehla*, Jinočany 1993; Eva BROKLOVÁ, *Antonín Švehla. Tvůrce politického systému*, Praha 2017; Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (edd.), *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře*, Praha 2018.

předsednictva strany a jejího výkonného výboru, vstoupila též do parlamentního zemědělského výboru. Jako jediná žena zasedala v komisi pro pozemkovou reformu, která měla 44 členů. Agrární strana od roku 1918 zakládala nové satelitní organizace, jež měly tvořit její zázemí. Vznikla tak například Ústřední Domovina domkářů a maloročníků, Říšská jednota republikánského dorostu nebo Československý odbor pro zájmy venkovských žen. Tento odbor založený v listopadu roku 1918 Antonínem Švehlou na principu nepolitických ženských spolků byl orientovaný na pořádání kulturních, společenských a vzdělávacích akcí, sehrál však důležitou roli i v předvolebních politických kampaních. Řídil jej ústřední odbor pro zájmy venkovských žen sídlící v Praze. Ve vedení Československého odboru pro zájmy venkovských žen působila jako tradiční předsedkyně Marie Zatloukalová-Coufalová⁷² společně se svou první místopředsedkyní Annou Chlebounovou.⁷³ V souvislosti se založením stranické ženské organizace podpořil Antonín Švehla i vydávání ženského časopisu *Zvěstování*. Tento stranický ženský tisk začal vycházet od roku 1919 jako týdeník o osmi stranách s podtitulem „*List ženy československé*“ a sloužil Československému odboru pro zájmy venkovských žen jako jeho tiskový orgán.⁷⁴

V prvních volbách do Národního shromáždění po vzniku Československé republiky, které se konaly dne 18. dubna 1920, Anna Chlebounová svůj poslanecký mandát obhájila. Kandidovala za volební kraj Pardubice. Slib poslance vykonala Anna v Praze dne 25. května 1920. Jeho slova zněla: „*Slibuji, že budu věren republice Československé a že budu zachovávatí zákony a mandát svůj zastávati podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.*“⁷⁵ V parlamentních volbách v roce 1925 byla znovu zvolena poslankyní a v parlamentních volbách v roce 1929 se stala senátorkou. V obou volebních obdobích zastávala funkci poslankyně za agrární stranu jako jediná žena, stejně jako

⁷² Ludmila Zatloukalová-Coufalová (22. 5. 1886 – 18. 1. 1960) byla aktivní členkou a nejvýznamnější osobností ženského hnutí na Moravě. Stala se zakladatelkou Zemské organizace pokrokových žen moravských, kladla důraz na vzdělávání venkovských žen. V Revolučním národním shromáždění reprezentovala agrární stranu. Po roce 1919 zastávala funkci starostky své rodné obce Svěsédlice. Blíže viz Jana BUREŠOVÁ, *Ludmila Zatloukalová-Coufalová, hlavní představitelka hnutí za zájmy venkovských žen při agrární straně v období první Československé republiky*, in: Studie Slovákého muzea č. 11, *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24. – 25. května 2006, Uherské Hradiště 2006*, s. 215–220.

⁷³ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 55–57.

⁷⁴ Blíže k časopisu *Zvěstování* a Československému odboru pro zájmy venkovských žen viz Jana BUREŠOVÁ, *Československý odbor pro zájmy venkovských žen při agrární straně a směry jeho působení na společnost v období první Československé republiky*, in: Blanka Rašticová (ed.), *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami* (Studie Slovákého muzea, č. 13), Uherské Hradiště 2008, s. 157–160; M. V. FOUSKOVÁ, *Za lepší život venkovské ženy*, s. 85–108.

⁷⁵ APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

po roce 1929 funkci senátorky. V letech 1920 – 1934 byla jedinou ženou v Národním shromáždění za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu a po dobu trvání první republiky jedinou senátorkou zvolenou za tutéž politickou stranu. Od roku 1934 působily v agrární straně Anna Mrskošová⁷⁶ a Marie Tumlířová,⁷⁷ které převzaly své poslanecké mandáty po odchozích poslancích. Obě svůj mandát obhájily v následujících parlamentních volbách 1935.⁷⁸

Po dobu svých mandátů se Anna Chlebounová společně s dalšími poslankyněmi zasazovala například o reformu rodinného práva, zákaz prostituce, potírání alkoholismu, novelizaci zákona o umělém přerušení těhotenství nebo zlepšení státní péče o matky a děti. V poslanecké sněmovně byla ve funkčním období 1920 – 1925 členkou dopravního, rozpočtového, sociálně-politického, ústavně-právního, zdravotnického a zemědělského výboru, v letech 1925 – 1929 ve výboru rozpočtovém, sociálně-politickém, zahraničním, zemědělském, ve výboru pro veřejné zdravotnictví a výboru pro záležitosti průmyslu, živností a obchodu. V senátu v letech 1929 – 1935 pracovala v kulturním a technicko-dopravním výboru. Pravidelně se vyjadřovala v debatách o státním rozpočtu na příští rok. Zdůrazňovala roli státu jako dobrého hospodáře, který nesmí mít dluhy. Z pozice venkovské ženy a hospodyně podporovala zájmy samostatných zemědělců. V jejích projevech a člancích se projevovalo její hluboké náboženské přesvědčení i vlastenectví, své posluchače a čtenáře nabádala především k rozvaze, dobré vůli a zodpovědnosti. Vždy se prezentovala především jako matka, hospodyně, obyčejná venkovská žena a teprve poté jako politička. Ztotožňovala se s výrokem Antonína Švehly „*Venkov jedna rodina*“.⁷⁹

Během výkonu své politické funkce se pravidelně účastnila jednání pléna i výborů, podepsala několik návrhů a usnesení. Podporovala výlučně návrhy a zákony, které

⁷⁶ Anna Mrskošová (5. 6. 1893 – 29. 4. 1960) vystudovala hospodyňskou a obchodní školu a živila se jako účetní. Společně s bratrem hospodařila na rodném statku. Byla aktivní členkou agrární strany, politicky a veřejně činnou. Působila v mnoha odborných sdruženích. Do Národního shromáždění vstoupila v lednu 1934 převzetím mandátu po zesnulém Antonínu Švehlovi. V roce 1945 přijala členství v komunistické straně, v letech 1948 – 1953 zasedala v Národním shromáždění. V roce 1953 se svého mandátu vzdala. Blíže viz D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 108.

⁷⁷ Marie Tumlířová (9. 6. 1889 – 8. 8. 1973) absolvovala studium filologie a zemědělského inženýrství se specializací na drůbežářství. Stala se první promovanou doktorkou technických věd v Československu. Svou kariéru začala na Ministerstvu školství a národní osvěty, vstoupila do agrární strany, byla činná v ženských spolcích a publikovala v ženském tisku. V říjnu roku 1934 převzala poslanecký mandát po Adolfu Prokúpkovi. V roce 1948 se po vítězství komunistické strany rozhodla odejít do exilu. Poté se stala redaktorkou rádia Svobodná Evropa. Blíže viz D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 106–117.

⁷⁸ D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 108, 116–117, 154–157.

⁷⁹ APS, *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*, Dokumenty českého a slovenského parlamentu viz <https://www.psp.cz/eknih/index.htm> (přistoupeno dne 1. 6. 2019); E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 143–145; APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

neodporovaly hodnotám propagovaných agrární stranou a jejímu křesťanskému přesvědčení. V roce 1926 se jako věrná stranická funkcionářka postavila za přijetí agrárních cel. Schvalovala též zákon zakazující námezdní kojení. Jako zpravodajka byla přítomna projednávání vládního návrhu zákona o pomocné porodnické praxi, vzdělání a výcviku porodních asistentek, z něhož vzešel zákon č. 200 ze dne 9. listopadu 1928. V roce 1935 podala Anna Chlebounová interpelaci na ministra sociální péče týkající se českých obyvatel Hlučínska, kteří každoročně odcházeli na sezónní práce do Německa, kde byli ovlivňováni nacionalistickou propagandou, což se přičilo jejímu vlasteneckému přesvědčení. Zasazovala se též o reformu zastaralého manželského a rodinného práva a přisuzování stejných práv a povinností mužům a ženám.⁸⁰

Po celou svoji politickou kariéru zůstala Anna Chlebounová spjatá s regionem, odkud pocházela. Aktivním tvůrcem agrární politiky ve východních Čechách byl František Udržal,⁸¹ který pocházel z Dolní Rovně u Pardubic. Agrární strana se organizačně dělila na základní územní celky zvané župy. Nižší články v hierarchické struktuře představovaly krajské sekretariáty. Annina domovská obec Džbánov v litomyšlském okrese byla spravována župou Pardubice, jejíž součástí byl pardubický župní sekretariát a krajské sekretariáty v Chocni a Skutči. Pardubický župní výbor agrární strany byl vydavatelem vlastního stranického listu *Východočeský republikán*,⁸² který měl za úkol vychovávat své čtenáře v duchu agrárního politického programu. Ačkoli se Anna Chlebounová regionální politiky na nižší stranické úrovni aktivně neúčastnila, nesměla chybět na akcích pořádaných místními organizacemi agrární strany. Přicházela vždy jako vážený a vysoce postavený host ve společnosti nejvyšších stranických funkcionářů a kolegů. Generační zkušenost žen z první světové války, kdy musely zastávat i převážně mužské činnosti, výrazně přispěla k posunutí vnímání a postavení ženy ve společnosti. Ve stranické struktuře agrární strany přijala Anna Chlebounová jasně vymezenou pozici emancipované

⁸⁰ D. MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*; E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 145–147, 150.

⁸¹ František Udržal (3. 1. 1866 – 24. 4. 1938) byl dlouholetý poslanec a český politik spjatý s agrární stranou. Zastával funkci ministra národní obrany ve vládě Edvarda Beneše a první a třetí vládě Antonína Švehly. V letech 1929 – 1932 působil jako ministerský předseda ve dvou po sobě jdoucích kabinetech. Blíže viz Jaroslav ROKOSKÝ – Jiří URBAN a kol., *František Udržal (1866–1938). Sedlák a politik*, Praha 2017.

⁸² *Východočeský republikán* lze zařadit do kategorie stranického regionálního tisku. Tyto noviny byly vydávány pardubickým župním výborem agrární strany jednou týdně od roku 1919 až do roku 1939. Orientovaly se na venkovské zemědělské obyvatelstvo a vymezovaly se proti jiným politickým stranám, především národním socialistům a lidovcům, se kterými soupeřily o své voliče. Anna Chlebounová zde představovala kladnou hrdinku propagující základní hodnoty shodující se s celkovým zaměřením listu. Byla zobrazována jako emancipovaná politička, která je především ženou a matkou. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 57–58.

ženy, která je schopná hájit si své názory a rovnocenně stát po boku svých poslaneckých a senátorských kolegů, ale přitom vždy zůstává primárně ženou, matkou a hospodyní. Tato prezentace moderní československé ženy se stala součástí koncepce agrární politiky, kterou Anna Chlebounová ochotně propagovala a která měla zapůsobit na ženské voličky a získat jejich volební hlasy.⁸³

V předvolebním období roku 1920 vystupovala Anna Chlebounová jako řečník na schůzích místních agrárních organizací, kde přinášela ženám osvětu o jejich nově nabytém volebním právu formálně zakotveném v československé ústavě ze dne 29. února 1920.⁸⁴ Ve svých projevech zdůrazňovala, aby se ženy svého volebního práva nevzdávaly. Snažila se jim ukázat, že politika jde skloubit s mateřskými a hospodyňskými povinnostmi venkovské ženy. Věřila, že ženy přispějí k obrodě politiky svou mravní silou, citem, smyslem pro spravedlnost, pracovitostí, pevnou vůlí a šetrností. Ve svých přednáškách a projevech pokračovala i po parlamentních volbách 1920. Spatřovala v nich vhodnou příležitost k setkávání se svými voliči v prostředí, které jí bylo blízké. V neposlední řadě se účastnila nejrůznějších oslav, jako byly například tzv. rolnické dny nebo národní slavnosti, které připomínaly tábory lidu. V září 1920 promluvila na národní slavnosti na památku zrušení roboty o nutnosti vychovávání venkovského dorostu vedenému k lásce k půdě, mravnosti a občanské snášenlivosti. Ve svých proslovech si Anna Chlebounová ráda vypomáhala příklady z historie a historickými náměty. Zvláště si oblíbila téma selských rebelií a postavu vůdce selského povstání Lukáše Pakosty, který se pro ni stal symbolem selské svobody. S postupem doby se Anna Chlebounová ve svých projevech a člancích vyjadřovala k otázkám daňové reformy, sociálního a starobního pojištění, samosprávy nebo důležitosti zemědělství pro stát navzdory dlouhodobé zemědělské krizi. Anna Chlebounová navštěvovala také slavnosti a charitativní akce pořádané Odborem pro zájmy venkovských žen.⁸⁵

Agrární strana si dobře uvědomovala, jakou roli hraje vzdělání ve výchově budoucích generací. Proto podporovala lidové vzdělávání a organizovala vzdělávací kurzy

⁸³ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 56–59; D. MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*. Srovnej D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 35; H. ŽELEZNÁ, *Božena Viková-Kunětická. Na konci cesty?*, s. 204. Blíže k postavení českých žen například viz Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

⁸⁴ K politickému zrovnoprávnění žen v podobě aktivního i pasivního volebního práva došlo v lednu 1919 po schválení volebního řádu do obcí Revolučním národním shromážděním. Viz M. V. FOUSKOVÁ, *Za lepší život venkovské ženy*, s. 85–86.

⁸⁵ E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 148; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 60–64, 67–68.

v rámci Svobodného učení selského, které bylo založeno na podzim roku 1919 a sestávalo ze spolku a vyšší lidové školy. První přednášky se začaly konat v lednu roku 1921. Pro Annu Chlebounovou bylo vzdělání vždy velmi důležité a velmi si ho vážila. Rozvíjela proto aktivity spolku a jako příležitostná lektorka přispívala svými přednáškami na téma postavení a úkoly venkovské ženy. Vedle předsedy ústředního výboru spolku Antonína Matuly a místopředsedy Jana Petra působila Anna Chlebounová ve funkci místopředsedkyně. Díky své vysoké funkci ve vedení spolku se Anna vždy jako slavnostní host účastnila mnoha jeho akcí. Další oblastí, díky které se agrární strana dostala do povědomí venkovských obyvatel, bylo vysílání zemědělského rozhlasu, které slavnostně započalo dne 3. ledna 1926. Prostřednictvím zemědělského vysílání se mohli představitelé agrární strany se svými voliči spojit bez ohledu na vzdálenost, jejich vzdělávací přednášky mohli poslouchat příznivci ze všech koutů republiky. Anna Chlebounová si vystupování v rozhlase velmi oblíbila a nezanevřela na něj ani po ukončení aktivní politické kariéry. Svůj první projev pronesla při rozhlasové debatě 1. prosince 1927. V květnovém projevu z roku 1939 mluvila Anna Chlebounová o svých obvyklých tématech – o rodině a jejím významu. Naproti tomu z jejího vystoupení odvysílaného po podepsání mnichovské dohody číselně racionalita a snaha čelit krizové situaci. Nabádala městské ženy k pomoci venkovu se sklizením úrody, aby se oddálily problémy se zásobováním, a akcentovala potřebu pomoci lidem, kteří byli vystěhováni z obsazeného pohraničí.⁸⁶

Při výkonu své politické funkce přebývala Anna Chlebounová část týdne v Praze, kde bydlela na několika adresách. V poslaneckém dotazníku z roku 1925 Anna Chlebounová uvedla, že při svém pobytu v Praze přebývala na Vinohradech v Hálkově ulici (dnešní Londýnské) 80. Interní seznam poslanců agrární strany uvádí její služební bydliště ve Vršovicích v Nerudově ulici (dnešní Charkovské) 17. Převážně v sobotu pracovala v regionální kanceláři umístěné v prostorách sekretariátu republikánské strany v Chocni v Lípách, kde společně s ní úřadovali kolegové ze stranického parlamentního kruhu. Nejbližším Anniným spolupracovníkem byl doktor František Hnídek,⁸⁷ se kterým si vzájemně pomáhali s vyřizováním agendy v době nemoci. Ve funkci poslankyně

⁸⁶ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 64–67. Srovnej E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 147.

⁸⁷ František Hnídek (18. 11. 1876 – 3. 3. 1932) nejprve vystudoval teologii a působil jako katolický kněz. Toto povolání však opustil a po studiích historie a filozofie vyměnil za profesi středoškolského profesora v Chrudimi a v Praze. Stal se členem agrární strany a po vzniku Československé republiky byl kooptován do Revolučního národního shromáždění. Svůj poslanecký mandát za agrární stranu vykonával až do své smrti. Blíže viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 85.

a senátorky Národního shromáždění musela vyřizovat intervence ve prospěch regionu. V roce 1927 intervenovala u okresních politických správ v Lanškrouně a Litomyšli ve prospěch rolníků, které postihlo krupobití a silné bouře. Roku 1932 se zasloužila o umístění Milady Krásové do zemského ústavu pro choromyslné děti v Opařanech. V roce 1937 se angažovala ve věci vyplácení příspěvku na elektrifikaci obce od ministerstva veřejných prací. Díky své vysoké pozici ve stranické hierarchii byla zvána na významné výstavy a slavnosti. V roce 1929 se tak například účastnila regionální krajské výstavy v Litomyšli, kde se poprvé v tomto regionu konaly závody agrárnícké selské jízdy. V roce 1929 řešil imunitní výbor stíhání Anny Chlebounové za přestupek proti bezpečnosti cti. V dopise ze dne 22. května 1928 sdělila vládnímu radovi u zemského finančního ředitelství v Praze stížnosti na berního ředitele Edvarda Viku, jež na ní za toto počínání v listopadu 1929 podal žalobu. O měsíc později vzal urážku na cti zpět a Annino trestní stíhání bylo ukončeno.⁸⁸

V roce 1935 po 17 letech aktivní politické činnosti ukončila Anna Chlebounová svoji politickou kariéru ze zdravotních důvodů, v parlamentních volbách 1935 již nekandidovala. Přesto však z veřejného života úplně nezmizela, neboť i v politickém důchodu měla potřebu vyjadřovat se k aktuálním politickým a hospodářským otázkám. Nadále také cestovala do Prahy na schůze agrární strany a ještě v době druhé světové války vyřizovala dotazy a prosby o intervence. Anna Chlebounová zemřela 14. března 1946 ve Džbánově u Litomyšle ve věku 70 let. K poslednímu odpočinku byla uložena do rodinného hrobu na hřbitově ve Džbánově. Nedožila se politického převratu v roce 1948 a vítězství komunistické strany, které se podařilo zničit selský stav, jež Anna Chlebounová po celý svůj život zastupovala. Komunistický režim rodinu bývalé agrární političky pronásledoval, Annin syn Miloslav byl odsouzen a svůj trest si opykával ve věznici na Mírově.⁸⁹

⁸⁸ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 79–81; APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51.

⁸⁹ E. UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, s. 151; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 82.

4. Vnitřní svět Anny Chlebounové ve světle jejích vzpomínek

4.1. Anna a rodinné zázemí

Rodina představovala pro Annu Chlebounovou základní stavební kámen. Ve svých pamětech věnovala velký prostor líčení rodinných vazeb a příbuzenských sítí. Lidé, které na stránkách svých pamětí popisovala, ji formovali, ovlivňovali a utvářeli její pohled nejen na fungování vztahů v rodině, ale i vztahů sousedských. Většina ze zmíněných osob žila a velké množství popisovaných událostí této kapitoly se odehrálo v prostoru mezi městy Vysoké Mýto a Litomyšl v povodí řeky Loučné.

4.1.1. Příbuzní z rodu Skarlických

Jedním z prvních lidí, na které Anna Chlebounová ve svých pamětech vzpomínala s láskou a obdivem, byl její dědeček z matčiny strany Josef Skarlický. Není pochyb o tom, že šlo o člověka se silnou osobností a dobrým charakterem. V rodinné tradici přetrvává jeho obraz lékaře – lidumila. Díky svému nadání se z vesnické kovářské dílny svého otce Jana vypracoval přes úspěšné studium na litomyšlském gymnáziu, kde ve školním roce 1831 – 1832 absolvoval filozofii, až do lavic lékařské fakulty Univerzity Karlovy. V Praze studoval bez finanční podpory rodičů a bez jakéhokoli stipendia či nadačního příspěvku. Ačkoli v matrice absolventů lékařské fakulty neexistuje záznam o absolvování závěrečných předepsaných zkoušek, nic to neubíralo jeho kvalitám zdatného chirurga, které prověřila jeho lékařská praxe v regionu, ze kterého pocházel. Celý svůj život byl spjatý s rodnou obcí Cerekvice nad Loučnou, kde působil celých 40 let jako vyhledávaný a vážený lékař.⁹⁰

Se svou budoucí manželkou se Josef Skarlický seznámil při léčení jejího bratra, který působil jako lesník na panství rodu Thurn-Taxisů v Litomyšli. Františka Jeřábková, kupecká dcera pocházející z Oseku u Litoměřic, byla Němka a neuměla ani slovo česky. Navzdory tomu se s ní oženil a přivedl ji s sebou do Cerekvice, kde nejprve bydleli v nájmu v cerekvickém hostinci čp. 19. Díky půjčce od několika sousedů si Josef Skarlický mohl dovolit postavit dům čp. 55, kde začal provozovat svou lékařskou praxi.⁹¹ Dům obklopovala zahrada s altánkem plná květin, zeleniny a rybízu s angreštem. U cesty rostly

⁹⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. I/1–I/2; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 12–14.

⁹¹ Marie Macková ve své knize naopak uvádí, že si Josef Skarlický se svou ženou dům čp. 55 koupili. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 13.

ovocné stromy a u domovních dveří stála studna. „Domek byl velmi účelně postaven, na pravé straně, když se vešlo od cesty, měl dědeček čekárnu a místnost sousední, kde v létech mého dětství a ještě mnohem, mnohem dříve pouštěl žilou.“⁹²

„Babička byla výborná hospodyně, krásně uměla příst len.“ Josefovi a Františce Skarlickým se narodilo celkem devět dětí, sedm z nich se dožilo dospělosti. Františka Skarlická zemřela v roce 1865 „rok před válkou, všeobecně zvanou «šestašedesátým»“ na rakovinu dělohy a střev. Annina maminka Filomena Alžběta byla nejstarší z dcer a své mladší sourozence vychovávala a nahrazovala jim zesnulou matku. Měla tři mladší sestry Marii, později provdanou Bartošovou, Františku, provdanou za krejčího Brychtu, a nejmladší Annu, provdanou Lichtenberkovou. Manžel Anniny tety Marie, původně vystudovaný kněz, působil jako řídicí učitel ve Velkých Sedlištích. Teta Marie byla proslulá svým kuchařským uměním a připravovala pohoštění na mnoha selských slavnostech. Teta Františka se Annině mamince podobala natolik, že si je lidé často pletli. Manželé Brychtovi žili v Cerekvici nad Loučnou. Teta Anna neměla šťastné manželství, její muž holdoval alkoholu a svou ženu a děti často bil.⁹³

„O strýci Josefovi maminka mluvila s určitou trpkostí. Říkávala, že nadělal rodičům mnoho trápení a těžké hlavy. Nechtěl dostudovati, odešel ze sedmé třídy gymnázia a šel na kovářství. Tož ještě se vyučil zámečnictví a udělal strojnickou zkoušku.“ Annin strýc Josef Skarlický bydlel s rodinou na Peklích u Cerekvice a pracoval dlouhou dobu v cerekvickém cukrovaru až do jeho úpadku. Poté vypomáhal Anniným rodičům na jejich hospodářství. Se strýcovými dcerami Marií a Anežkou se Anna přátelila, Anežka ji pak občas navštěvovala i ve Džbánově.⁹⁴

Druhý Annin strýc Alois Skarlický se stal inženýrem a byl zaměstnaný jako zástupce pojišťovny Franco-Hongroise⁹⁵ v Praze, kde se také výhodně oženil. Věnem získal v Praze dům, navíc s manželkou vlastnili letní bydliště v Klánovicích u Prahy. „Pražskou“ tetu ve svých pamětech Anna líčila jako pyšnou a lakomou. Chovala se jako dáma a neměla manželovu rodinu s výjimkou Bartošových ráda. „Ostatní jsme byli pro paní tetu «takový plebs».“ Často se kvůli tomu nepohodli, neboť strýc měl svou rodinu

⁹² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/2–I/4.

⁹³ Tamtéž, s. I/4–I/7; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 19.

⁹⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/4–I/5; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 13, 19.

⁹⁵ Franco-Hongroise byla uhersko-francouzská akciová společnost založená roku 1879 v Budapešti. V Praze měl tento pojišťovací ústav zřízené generální zastupitelství.

včetně své jediné dcery Marie velmi rád. „Teta vlastně svým velikášstvím a nemoudrou manželskou morálkou strýce znehodnotila.“ Nakonec ji opustil a našel si jinou ženu. Jeho dcera se zastala matky a obrátila se proti němu. „Dokonce prý – zaručiti to nemohu – když potkala svého otce na ulici, tak před ním naplivala.“ Svou nepohostinnost a opovržení venkovskými příbuznými dala „pražská“ teta najevo při návštěvě mladé Anny se strýcem Burešem v roce 1891, když je nejprve nechtěla vůbec přijmout a poté si jich vůbec nevšímala. „Strýc se opřel a zůstali jsme, ale pojistili jsme se tím, že jsme si vždycky koupili nějakou uzeninu a kousek chleba a ku strýci jsme přišli «najedení». Spali jsme tam 2x. snídaní nám nedali, šli jsme ven «velmi záhy». To teta i kuchta ještě spaly a v kavárně jsme si koupili kávu. Do smrti nezapomenu na toto pohoštění u strýce Aloise!“⁹⁶

Annin strýc Jan Skarlický se stal strojním inženýrem. „Byl svobodný, velmi nadaný a krásný člověk.“ Svůj život ukončil na vojně, když z obavy z revize pokladny, za kterou zodpovídal a z níž zpronevěřil několik set zlatých, spáchal sebevraždu. Annina maminka jeho zbytečné smrti velice litovala a pro milovaného bratra na rozdíl od zbytku své rodiny často plakala. „Od dědy nebo od tet jsem nikdy neslyšela mluvit o Honzovi! Honza jim udělal ostudu, že se zabil.“⁹⁷

Vždy, když se u Burešů pekl chleba, tak se pravidelně jeden bochník chleba s čerstvým máslem odnášel do Cerekvice dědečkovi Skarlickému. Dědeček usazen v lenošce rád vyprávěl příběhy z mládí a ze studií, jak chodil pěšky z Cerekvice do Prahy. Když měl štěstí, nabídl mu nějaký forman svezení na voze pod plachtou. Na cestu za studiem do Prahy dostával z domova jen chleba s kouskem másla. Boty si nosil na holi a chodil bos, jen když procházel městy, tak se obouval. Vyprávěl, jak mnohdy místo oběda trávil čas sezením na holých stráních Petřína nebo Letné s vyhlídkou na Prahu. Často se stávalo, že jedl pouze jednou za den. Jindy, když ho v pozdějším věku trápily bolesti, tak velmi nadával a byl nevrlý. Vnoučata včetně Anny za ním proto nerada chodila. Navzdory tomu měla Anna svého dědečka jistě ráda. Když 22. dubna 1885 při velikonočních svátcích Josef Skarlický zemřel na zápal plic,⁹⁸ účastnilo se jeho pohřbu o tři dny později velké množství lidí. Vděční obyvatelé Cerekvice nad Loučnou a sousedních obcí Hrušová,

⁹⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/5.

⁹⁷ Tamtéž, s. I/7.

⁹⁸ Tato Annina vzpomínka se neshoduje s údajem v matričním zápise, kde je jako příčina úmrtí Josefa Skarlického uvedena sešlost věkem. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 21.

Oujezdec a Bučina mu za jeho poctivou a nezištnou lékařskou péči nechali po jeho smrti v roce 1885 za 360 zlatých zhotovit památník z bílého carského mramoru.⁹⁹

4.1.2. Annina maminka

Anna na svou maminku Filomenu Alžbětu vzpomínala s láskou a úctou. „*Maminka nám všechno ušila, všechno spravila, maminka byla po té stránce zlatá ženská.*“ Stejně jako švadlenou byla i výbornou kuchařkou. Byla velmi šikovná a vzorná hospodyně, která se svědomitě starala o majetek, zatímco Annin tatínek velmi utrácel a propadal hraní karet. Přesto Anninu maminku neměli příbuzní ze strany tatínka Josefa Bureše rádi. Nemohli jí odpustit, že nebyla bohatá a že pocházela z katolické rodiny.¹⁰⁰

Annina rodová linie ze strany matky byla katolická. Její matka Alžběta Filomena se však před svatbou se svým nastávajícím Josef Burešem rozhodla přestoupit na jím vyznávanou evangelickou víru. Toto životní rozhodnutí se u katolického příbuzenstva nesetkalo s pochopením, proto se Annina matka s částí příbuzných nesetkávala. „*Ono náboženské rozdělení, že matka odstoupila, byla pořád takovou zdí, která nešla přelézt.*“¹⁰¹ Zvláště matčiny sestry její čin neschvalovaly a nedokázaly jí odpustit. Anna si pamatovala, jak jednou přímo před ní teta Anna Lichtenberková své sestře vyčetla, že „*se musí maminka v hrobě obrátit*“. Často se také záměrně před dětmi o „*helvetině*“ nepatřičně vyjadřovala. Po smrti dědečka Josefa Skarlického už nechodila ráda na návštěvy do Cerekvice nad Loučnou. Josefem Burešem manželčino katolické příbuzenstvo opovrhovalo.¹⁰²

Před tím, než se Annina maminka provdala za Josefa Bureše, neměla jako dcera lékaře s prací v hospodářství žádné zkušenosti. K práci v zemědělství ji přivedl Annin dědeček František Bureš. Naučil ji dojit krávy, mlátit na mlatě, uvázat trávníci pro trhání trávy, rozdíl mezi trávou a obilím, zacházet se lnem a příst na kolovratu. „*Dědeček měl maminku velmi rád a maminka dědečka.*“ Stala se z ní velice šikovná švadlena a vyšíváčka, která zvláště v zimě, ale i ve volném čase, šila výbavu nejen pro rodinu a domácnost, ale též si šitím oblečení přivydělávala. „*Pro tuto pili si velmi dědeček maminky vážil.*“¹⁰³

⁹⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/1–I/3.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. II/5–II/6, II/8.

¹⁰¹ Tamtéž, s. I/7.

¹⁰² Tamtéž, s. I/2.

¹⁰³ Tamtéž, s. II/8.

Annina matka Filomena Alžběta ráda navštěvovala divadlo, nejvíce si oblíbila operu. Díky jejímu bratrovi Aloisovi bylo možné při návštěvě Prahy zajít na divadelní představení v „*kaplička nad Vltavou*“, neboť měl vždy k dispozici předplacená místa. „*Pamatuji si, že při jedné návštěvě maminčině v Praze hráli operu «Excelsior», při níž byl velký jedinečný balet. Tato opera byla tehdy hrána již po 380x.*“ Vždy když Annin otec cestoval do Prahy, měl od své manželky za úkol navštívit Národní divadlo. Naneštěstí Josef Bureš divadlo a zejména opery neměl příliš v lásce. Anna při vyprávění této příhody vzpomínala na to, že si k opeře musela také najít cestu. Když byla mladá, opera ji také nebavila a dávala přednost činohře. „*Nyní ovšem vkus můj se opravil a poslouchám ráda jedno i druhé jen, žel Bohu, že mm málo času, abych mohla divadlo navštěvovati.*“¹⁰⁴

Po smrti Josefa Bureše a prodeji bučinského statku, kdy byla Anna dána do služby k poručíkovi Františku Sedláčkovi, nebyla Annina maminka Filomena Alžběta zvána k Sedláčkům na posvícení, nedostávala od nich nic na přilepšenou „*ani housku o Vánocích*“. Neměla jednoduchý život, musela velmi šetřit. Navíc byli příbuzní z Velkých Sedlišť přesvědčeni, že si Annina maminka část majetku z manželovy pozůstalosti schovala pro sebe. Přitom značná část utržených peněz byla vydána na splacení jeho dluhů. Nejprve se Annina maminka společně se syny přestěhovala do Nových Hradů. Annini bratři chodili do školy a maminka si vydělávala šitím a vyšíváním. Poté na pozvání zete odešla bydlet ke své nejstarší dceři Filomeně, která žila v Příluce se svým manželem Václavem Nešporem. Byl to dobrý člověk a řemeslník, ale Annina sestra si ho málo vážila a nebyla mu dobrou manželkou. Špatně se chovala i ke své matce, která musela od své nejstarší dcery vytrpět mnoho ústrků. Po svatbě své mladší dcery Anny s Josefem Chlebounem se Filomena Alžběta rozhodla přivydělat si nějaké peníze jako kuchařka. Nejprve našla místo v hostinci v Litomyšli u pana Škeříka, odkud odešla, protože o ni hostinský začal usilovat. Delší dobu strávila až v rodině Ing. Červenky, kde se jí líbilo a byla spokojená. Když se stěhovala k Červenkům, přesunula část svého movitého majetku k Anně do Džbánova, zejména postel a peřiny.¹⁰⁵

Nedlouho po pohřbu manžela musela Filomena Alžběta čelit novému nátlaku ve vztahu ke svému náboženskému vyznání. Manžel její nejstarší sestry, strýc Bartoš, na ni naléhal, aby přestoupila zpět ke katolické víře. Sliboval jí, že ji budou mít znovu všichni rádi a že se urovnají rodinné vztahy. Annina maminka však zůstala ve víře pevná

¹⁰⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/5–I/6.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. II/5–II/6, II/18–II/19, V/2.

a odvětila: „*Nemohu, vyznání není pro mne vedlejší, není to jupka, abych ji oblékla a svlékla, jsou tu děti a mužova památka a já jsem šťastná jako evangelička.*“ Strýc Bartoš si jistě též myslel na poručnictví dětí. Anna podotýkala, že by v porovnání s Františkem Sedláčkem, který organizoval nevýhodný prodej bučinské usedlosti, byl možná lepším hospodářem, ale kvůli náboženství by na rodinu činil neustálý nátlak.¹⁰⁶

4.1.3. Příbuzní z rodu Burešů

Annin dědeček z otcovy strany František Bureš i babička Žofie Burešová rozená Kazdová pocházeli z Bučiny u Vysokého Mýta. S podílem 200 zlatých z Burešova statku a 200 zlatých ze statku babiččina otce, sedláka Kazdy, odešli Annini prarodiče na přelomu 30. a 40. let 19. století do Vysokého Mýta, kde si na Hartech společně zbudovali malé hospodářství, ke které náleželo 16 měřic polí (cca 3 ha). Kromě potravin, které sami zužitkovali, produkovali i přebytky, které prodávali na trhu ve Vysokém Mýtě. „*Vím, že na staré truhle, která byla u nás za mého dětství, byly na víku zevnitř napsány na jedné straně čárky, značící litry mléka, na druhé straně víka «o», značící prodané kopy vajec.*“¹⁰⁷

Narodili se jim dva synové, starší František a mladší Josef. Annin strýc František Bureš byl velmi sličný a šikovný člověk a na rozdíl od svého mladšího bratra i pracovitý a šetrný hospodář. „*Byl výborný kuchařem, ať nedím kuchařkou!*“ Již v 18 letech se rozhodl oženit za Annu Limberskou, aby se mohl stát hospodářem a vyhnul se tak vojenské povinnosti. Přiznal se do rodiny Limberských z Višňárů, osady obce Řikovice na Litomyšlsku, kde vzorně hospodařil až do okamžiku, kdy se v nedalekých Sedlištích začal stavět hostinec. Strýc František Bureš společně s ostatními sousedy vypomáhal při svážení stavebního materiálu, za což dostával „*úctu*“. Ve svých třiceti letech propadl alkoholu a ze střídavého a zdrženlivého mladíka se stal náruživý opilec a karbaník. V této době žili rodiče Anny Chlebounové společně s prarodiči na Hartech u Vysokého Mýta. „*Strýc řádl velmi, nevím již, jak to teta říkávala, buď za 4 roky utratil 5 tisíc zlatých, nebo naopak – za 5 roků 4 tisíce.*“ Díky včasnému zásahu svého starostivého otce byl František Bureš úřady prohlášen za nehospodáře, čímž mu bylo znemožněno dále utrácet a zachránil se tím statek ve Višňárech. Ačkoli Annin dědeček František Bureš nesl poklesky svého syna velice těžce, vždy přišel své snaše pomoci, když v ranních hodinách hledala svého muže po hospodách a domlouvala mu, aby se vzdal karet a šel domů. Naopak Annina babička Žofie Burešová neduhy svého staršího syna přehlížela

¹⁰⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/18.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. II/1–II/2, II/6.

a omlouvala je jeho tvrdou prací. Nikdy nedala na své syny dopustit i přes jejich nepatřičné chování.¹⁰⁸

„Děd byl vzácná povaha. Na slovo vzatý. Slova dané vždycky správně splnil, přísný sám k sobě, přísný i k druhému. Nábožný a spravedlivý.“ Mnoha sirotkům z vesnice a okolí se stal poručníkem a vždy dbal o to, aby byla dodržována jejich práva. Dědeček Bureš byl písmákem, hodně četl a uměl hezky psát. Pro své dva syny vytvořil vlastnoručně sepsané modlitby. Annina babička Žofie Burešová byla za svého života hodně nemocná a dle slov své vnučky *„i dost mrzutá“*. Měla problémy s křečovými žilami na nohou, často trpěla bolestmi hlavy a žaludku. V době, kdy byla babička nemocná, zastával spolu se synem Františkem všechny ženské domácí práce dědeček Bureš. Staral se například o krmení dobytka a dojení krav, sušil švestky a vařil povidla. Jedině praní prádla zůstalo babiččinou doménou. *„Pamatuji vypravovati maminku s velkou pietou o dědečkovi. Měla téměř vždycky slzy v očích, mluvila-li o dědovi, ale velmi málo mluvívala o babičce. [...] Babička – odpusť jí Pán Bůh – byla tak trochu žena neupřímná, zato dědeček byl člověk velmi vzácný.“* Annin dědeček a babička Burešovi zemřeli brzy po sobě v roce 1878, když malé Anně byly teprve tři roky.¹⁰⁹

Stejně jako později Anna, měla její matka Filomena neshody se svou tchyní Žofií Burešovou. Anna babičku popisovala jakou zlou ženu, která *„dovedla nenápadně štvátí a dělala klepy v rodině.“* Snažila se proti snaze štvát svého syna. Na rozdíl od budoucího Annina manžela, se Annin otec její maminky zastával a ujišťoval ji, *„že je mu úplně lhostejné, co babička povídá, protože ji zná.“* V porovnání s útrapami, které si v manželství prožila Anna, měla její matka určité štěstí. *„Snad že babička brzy zemřela, bylo dobře pro maminku. [...] Pán Bůh odvoláním babičky mamince velmi ulehčil. Ty mnohé, mnohé tchýně!“*¹¹⁰

4.1.4. Annin tatínek

Annin tatínek Josef Bureš se narodil 17. března 1842 na Hartech u Vysokého Mýta. Byl druhorozeným synem a matčíným mazánkem a oblíbencem. Doma ho všichni přezdívali Bobeš, zvláště jeho matka Žofie ho tak ráda oslovovala. Na rozdíl od svého staršího bratra Františka, který byl od útlého věku veden k práci v hospodářství, měl Josef díky své matce

¹⁰⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/1–II/4.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. II/1–II/2, II/7–II/8.

¹¹⁰ Tamtéž, s. II/11–II/12.

v práci značné úlevy. Hospodářská práce a zvláště práce ve chlévě, kde se mohl umazat, se mu velmi přičila a jak mohl, tak se jí vyhýbal. Vyrostl z něj stejně sličný mládenec, jako byl jeho starší bratr František, nikoli však stejný „*pracant*“, což zvláště jeho otce velmi mrzelo. Oproti svému bratrovi byl Josef Bureš o půl hlavy vyšší a měl podlouhlý obličej zarostlý tmavým plnovousem, tmavě hnědé oči, tmavé vlasy a velký orlí nos. Velmi rád střílel, hrál na tahací harmoniku a vydělával si cvičením honicích psů. Tento jeho koníček mu zajistil značný finanční příjem, proto si mohl dovolit kupovat dostatek pěkného oblečení a ještě za svobodna si ušetřil několik set zlatých.¹¹¹

Vždy dbal na svůj vzhled a vkusně se oblékal. Byl prvním, kdo si ve vesnici pořídil čamaru, kterou si od něj na různé národní slavnosti půjčovali studenti z Vysokého Mýta. Díky své veselé a humorné povaze, vrozené inteligenci a pro své elegantní vystupování se stal vyhledávaným společníkem. Přátelil se se syny z nejpřednějších zámožných vysokomýtských rodin. Svým vzezřením a chováním připomínal více chlapce z města než syna chalupníka. Vojně se stejně jako jeho bratr František vyhnul, nikoli však brzkým sňatkem a s ním spojenou pozemkovou držbou, ale vyplacením z vojenské povinnosti.¹¹² Annin dědeček František Bureš nejprve s vyplacením svého mladšího syna z vojny nesouhlasil. Jednak chtěl, aby jeho syn Josef zakusil vojenskou službu a získal tak nové zkušenosti, navíc se jednalo o vysokou částku 1 000 zlatých. Nakonec však babička Burešová svého manžela přesvědčila a dědeček Bureš si musel na zaplacení taxy tajně od známých vypůjčit peníze.¹¹³

„Tatínek byl velmi společenský člověk.“ Po příchodu do Bučiny často a rád navštěvoval místní hostinec a platil za oblíbeného a vyhledávaného společníka. Hodně času trávil vysedáváním na hostinských besedách, popíjením piva a hrou karet podobně jako jeho bratr František. Nejvíce jeho závislostí trpěla Annina matka. Její trápení a bezmoc nad utrácením společného majetku Anna vnímala a zaznamenala si, co její maminka říkala: *„Ach, děti, kdyby náš tatínek nehrál karty, jak by se nám všem dobře vedlo, jak byste si mohly chodit, co bych vám všechno mohla koupit!“* Anně se karty protivily. Čas ztracený hraním karet by mnohem lépe využila jejím oblíbeným čtením.

¹¹¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/1–II/2, II/6.

¹¹² Blíže se konškrpčnímu systému v Rakousku-Uhersku v 19. století například viz M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 229–238.

¹¹³ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/1–II/2, II/6–II/7.

„Umiňovala jsem si vždycky, dá-li mě Pán Bůh zdraví a budu-li někdy samostatná, že do mé domácnosti nikdy nepřijdou karty!!!“¹¹⁴

Rodinná příhoda se strýcem Františkem Burešem patřila mezi první Anniny zkušenosti s tím, jak pití a hra v karty může zničit hodného a svědomitého člověka. Ještě více na ni musela mít vliv závislost jejího otce, což společně s dalšími zkušenostmi z průběhu života přispělo k Anninu zatvrzení, že proti alkoholu a hazardu je třeba tvrdě bojovat. Za těmito svými názory si stála celý život a propagovala je též během své politické kariéry v Národním shromáždění.

4.1.5. Sňatek rodičů a hospodaření v Bučině čp. 3

Josef Bureš byl se svými našetřenými penězi a pověstí krasavce a elegána bezpochyby dobrou partií a nevěsty si mohl vybírat. Se svou budoucí ženou Filomenou Alžbětou Skarlickou se seznámil, když do Cerekvice k lékaři Skarlickému pravidelně chodil své matce pro různé léky na neduhy, které ji zrovna trápily. Podle pozdějších událostí lze vysledovat, že se budoucí manželé seznámili nejpozději v roce 1868. Filomena Alžběta platila za nejkrásnější dívku v širokém okolí. Od smrti své matky v roce 1865 se starala se o své sourozence a vedla otcovu domácnost. Netrvalo dlouho a vzájemná náklonnost přerostla v intimní vztah. Filomenin otec, který byl častěji u svých pacientů než doma s rodinou, proti jejich známosti nic nenamítal. Proti tomuto svazku se však zásadně postavily sestry Filomeny Alžběty a její budoucí tchyně, Žofie Burešová.¹¹⁵ Josefova matka si zřejmě pro svého syna představovala lepší nevěstu z bohatší rodiny a s větším věnem. Tyto osobní animozity a nedostatečné majetkové zázemí nevěsty bránily mladým milencům uzavřít legitimní svazek. Prohlubující se vzájemná nevráživost mezi oběma rodinami plynula též z důvodu odlišného náboženského vyznání. Filomeniny sestry byly zatvrzelými katoličkami zaujatými proti evangelickému vyznání rodiny Josefa Bureše.

Situace se zhoršila v okamžiku, kdy neprovdaná Filomena Alžběta otěhotněla. Dostala se do pozice svobodné matky s nemanželským dítětem, která v druhé polovině 19. století nebyla sice neobvyklá, ale neodpovídala dobové společenské normě a morálce. Její životní poklesek ji odsunul na okraj tehdejší venkovské společnosti.¹¹⁶ Je nutné

¹¹⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/11–II/12.

¹¹⁵ Tamtéž, s. II/8.

¹¹⁶ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (eds.), *Žena v českých zemích*, s. 163–164, 564–571; M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 113; M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 267–270.

podotknout, že v době narození své první dcery Filomeny 3. března 1869 byla Filomena Alžběta stále katoličkou. Ačkoli se jistě Josef Bureš snažil jejich svazek zlegalizovat, trvalo skoro tři roky, než se mu podařilo sňatek s Filomenou Alžbětou realizovat. Mezitím žila Filomena Alžběta s malou Filomenou v domě svého otce v Cerekvici nad Loučnou. Velkou zásluhu při přemlouvání ženského osazenstva ze strany Anniny maminky měl budoucí tchán František Bureš, který je po celodenním přesvědčování o nesprávnosti jejich názorů dokázal usměrnit. „*Žádný na světě by se s těma hloupýma ženskýma nebyl hádal, jen ten zlatý tatínek Buršů!*“¹¹⁷

Do sňatku, který se uskutečnil 25. září 1871 ve Vysokém Mýtě, Filomena vstupovala jako evangelička. Ještě čtyři roky po svatbě bydleli Anniny rodiče v domě na Hartech u Vysokého Mýta společně s Anninými prarodiči. Manželovi příbuzní neměli Filomenu rádi. Vyčítali jí, že se do bohaté rodiny provdala s malým finančním vkladem. Podobné výčitky a ústrky musela ve svém manželství trpět také Anna, jejíž věno bylo v porovnání s matčíným podstatně chudší.

Za Filomenino věno zakoupili manželé Burešovi v roce 1875 od ovdovělého strýce Václava Huryty, bratrance Annina otce Josefa Bureše, v Bučíně stavení čp. 3 s výměnkem pro bývalého hospodáře. Zároveň je nutné podotknout, že odkoupené polnosti byly vlivem Hurytova neehospodárného chování pronajaté a trvalo tři roky, než je manželé Burešovi vykoupili a získali do vlastnictví.¹¹⁸ O tom, že se Josef Skarlický snažil svou dceru dostatečně finančně zabezpečit, svědčí skutečnost, že dle tržeb smlouvy z 16. února 1875 se za koupi bučinského statku zaplatilo 10 880 zlatých.¹¹⁹ Anna ve svých pamětech nezmiňovala výši matčina věna, zaznamenala pouze, že kupní cena činila 11 000 zlatých a že se tím její rodiče zadlužili. Výměnkář Václav Huryta byl alkoholik a upil se k smrti rok po prodeji bučinského stavení. Tím mladým manželům Burešovým odpadla povinnost placení výměnku, což v obci vyvolalo velkou závist a nepřejícnost sousedů. Anna tyto mezilidské vztahy a povahy velmi vnímala a výstižně okomentovala: „*Takový jsou i jednotlivci i celek. Zášť a nenávisť proti každému, o kom se jen zdá, že by měl v něčem výhodu. Ale plni radosti z nezdaru a utrpení svých bližních.*“ Bučinské hospodářství se skládalo z bučinského stavení čp. 3 s 10 hektary polností, louky „Pod Dráby“ o 3 mírách

¹¹⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/8.

¹¹⁸ Tamtéž, s. II/1, II/9–II/10, II/15.

¹¹⁹ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 17, 20.

a 1 míry lesa. „Byla to taková špička při cestě k Javorníkům, ale bylo tam asi 40 velkých borovic, které byly tatínkovou chloubou!“¹²⁰

4.1.6. Tatínkova pozůstalost

Annin otec Josef Bureš zemřel 21. října 1889, aniž by zanechal závět'. Před svou smrtí určil za poručníka svých nezletilých dětí příbuzného Františka Sedláčka z Velkých Sedlišť, kterého měl velmi rád. Přál si také, aby se bučinský statek čp. 3 pronajal. V případě, že by nájem nevynášel, mělo se hospodářství prodat, ale zároveň ponechat několik měric polí k užívání manželce Filomeně a dětem. Jelikož vše bylo řečeno pouze ústně, neměla Annina maminka nic zajištěno. Při projednávání pozůstalosti poručník Sedláček nedbaje posledního přání zemřelého rozhodl po poradě se strýcem a tetou Burešovými o prodeji hospodářství, aniž by Annině matce umožnili si hospodaření vyzkoušet. Anna podotýkala, že její mamince chyběla energičnost a ráznost, aby si prosadila svou vlastní vůli a hospodaření sama zkusila. Všechny děti včetně nejstarší dcery Filomeny, která k zemědělství navíc neměla žádné vlohy, byly v této době nezletilé. Anna upozorňovala také na množství *dobrých lidí*, kteří se najednou vyrojili a s vlastními skrytými úmysly se vdově snažili poradit. Nejzajímavější postavu představuje bučinský sused Kazda, který Annině mamince záměrně špatně radil. „Což bylo k naší hodně vážné škodě.“ Rozmluvil jí prodej borovicového dříví za 300 zlatých nebo hnoje za 70 zlatých, za což mohla pozůstalá rodina utržit peníze navíc. Postavil se též proti prodeji hospodářství před žněmi a zamýšlené dražbě úrody.¹²¹

A tak se bučinské hospodářství prodávalo včetně na jaře čerstvě pohnojených a obsetých polností se zasázenými brambory. Sestávalo z dvanácti katastrálních čísel pozemků zahrnujících pole, zahrady, pastviny i les, které tvořily společně s dobytkem, zásobami obilí a nemláčeného lnu nejvyšší hodnotu pozůstalosti.¹²² Hospodářský inventář se tržil ve veřejné dražbě, která se konala na dvoře bučinského statku a při které měla Anna za úkol vybírat utržené peníze. Součástí hospodářského inventáře byly čtyři vozy, tři se daly k prodeji do dražby a jeden se prodal společně se statkem. Dále se vydražila například nová močůvková lejta¹²³ za 2 zlaté a 45 krejcarů, čtyři koňské chomouty, tři pavuzové provazy za 70 krejcarů, nový žebřík s 28 stupni za 1 zlatý a 5 krejcarů. Ačkoli bylo Anně

¹²⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/9, II/11–II/12.

¹²¹ Tamtéž, s. II/14–II/16.

¹²² M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 28; HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/16.

¹²³ Lejt – sud nebo kád'.

teprve 14 a půl roku, sama poznala, že za množství prodaných věcí získali málo peněz. Očekávalo se, že dražba inventáře vynese nejméně 300 zlatých. V konečném součtu se vydělalo pouhých 130 zlatých. „*Když jsem se dostala za 4 roky do Džbánova, byla bych plakala nad tou hroznou ztrátou. Za 130 zlatých celý náš inventář a ve Džbánově se všechno mohlo neobyčejně uplatnit.*“¹²⁴

Dne 25. dubna 1890 bučinské usedlost čp. 3, s plně osetými polnostmi a navíc bez výměnku pro Anninu matku, koupil za 11 500 zlatých Antonín Limberský pro svého nezletilého syna Ladislava. Bezpochyby uzavřel jednostranně výhodný obchod, kromě úrody získal vůz, slámu uloženou ve stodole a ze zařízení světnice též stůl s lavicemi. Po splacení výdajů na otcovo léčení a jeho dluhů vůči spořitelně v Litomyšli a První spořitelně ve Vysokém Mýtě, které činily v celkovém úhrnu 4 953 zlatých a 175 krejcarů, se zbylá část majetku rozdělila na pět rovnocenných dědických podílů ve výši 1 309 zlatých a 25 krejcarů.¹²⁵ Dědický nárok uplatnila nejen manželka Filomena Alžběta, ale i nejstarší dcera Filomena, přičemž ji otec nikdy formálně neadoptoval. Annina maminka později litovala, že se nechala ovlivnit k nevýhodnému prodeji. S vedením hospodářství již určité zkušenosti měla, a mohla jej tak zachovat pro své syny. Anna navíc poznamenala, že kdyby si její maminka prosadila pronájem části polností, vyrovnalo by jí to náklady na režii a ještě by si našetřila. Pokud by se pronajalo 40 měříc polí za 20 zlatých za míru, výdělek by činil ročně 800 zlatých. Jelikož byla Bučina řepařskou oblastí, platily se za polnosti vysoké peníze – až 25 zlatých za 1 míru.¹²⁶

Za těchto okolností se celý prodej pozůstalosti včetně polností jeví jako značně nevýhodný. S odstupem času se Anna utvrdila ve svém přesvědčení, že prodejem jejího domova byla vůči její rodině spáchána křivda. Nenašlo se mnoho lidí, kteří by se tehdy její maminky zastali. Přitom mnoho sousedů hospodářů muselo vědět, že se statek prodal lacino. Vlivem těchto událostí následoval Annin odchod do služby k poručníkovi Sedláčkovi do Velkých Sedlišť a skutečnost, že do budoucna nemohla počítat s příliš velkým věnem.

¹²⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/16.

¹²⁵ Marie Macková uvádí ve své práci o Anně Chlebounové částku 1 309 zlatých. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 28–29. Srovnej HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/16–II/17.

¹²⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/17; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 17.

4.1.7. Anna a vztahy se sourozenci

Vztahům se svými sourozenci v dětství se Anna Chlebounová ve svých pamětech příliš nevěnovala. Sestra Filomena byla o šest a tři čtvrtě roku starší než Anna. Tento velký věkový rozdíl se ve vztazích mezi jednotlivými sourozenci musel projevit. Svou o starší sestru Filomenu popisovala jako velmi krásnou a výstřední dívku s nedobrou povahou a sklony ke lhaní a k hrubosti vůči rodičům. Aby nemusela zastávat těžkou zemědělskou práci, rozhodla se maminka poslat ji ke známé do Vídně, aby se naučila šít a stala se švadlenou. Stejně jako později Annu její sestru šití a obecně ruční práce vůbec nebavily, a proto odešla do služby. Pracovala v několika vyhlášených vídeňských rodinách jako pokojská. Mezitím se o ní v rodné Bučině začaly šířit pomluvy o jejím údajném poklesku, který skončil narozením dítěte. Ačkoli se nepravdivé klepy vyvrátily, Filomenin otec se za dceru velmi styděl. Dobrá pověst rodiny pro něj byla vším. Po návratu z Vídně se Filomena provdala za řezníka Václava Nešpora a společně si pořídili hospodu v Příluce.¹²⁷

O vztazích se svými bratry se Anna ve svých pamětech zmiňuje okrajově. Výjimku tvoří vyprávění dětských příhod bratrů v časopise *Nedělní besídka*. Annin starší bratr Josef dostal společně s bratrem na velikonoční svátky nové šedé šaty a čamaru. Byla velká zima, ale sních již začal pomalu tát. Před statkem Burešů se rozprostíral malý, ale hluboký rybníček s pískovcovým žlabem, kde se v létě napájely krávy a odkud se brala voda pro zalévání hrobů na sousedním hřbitově. V té době byl rybníček plný vody s ledovou krou na hladině vzdálenou tři čtvrtě metru od okraje. Zatímco rodiče odešli do kostela, děti měla doma hlídat služka. Annin bratr Josef chtěl vyzkoušet pevnost ledu a rozhodl se, že si vezme násadu od hrábí a půjde se na ledu klouzat. Po chvíli se pod ním led propadl a bratr skončil po hlavu ve vodě. Naštěstí ho hned vytáhl obezřetný souseď, a tak Annin bratr své dobrodružství odstonal pouze kašlem a rýmou. Annin nejmladší bratr František Bureš sice nijak nevynikal v učení, ale zato uměl výborně běhat. „*Byl to opravdový kluk. Žádné uličnictví se bez něho neobešlo.*“ Rád šplhal na stromy i do velmi vysoké výšky. Maminka se s ním často zlobila, jelikož měl pořád roztrhané kalhoty, které musela neustále spravovat.¹²⁸

Osudy Anny a jejích mladších sourozenců se po smrti otce rozdělily. Annin starší bratr Josef se po otcově smrti vyučil kupcem u pana Šimka v Litomyšli, poté působil v Praze jako obchodní příručí. V Praze se usadil, na Žižkově chvíli vedl samostatnou

¹²⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/13–II/14.

¹²⁸ *Nedělní besídka*, 20. 5. 1931, roč. X, č. 6, s. 86.

filiálku firmy. Stal se vojínem pražského 28. pěšího pluku. Od října roku 1901 do podzimu roku 1902 u něj v Praze bydlela maminka Filomena Alžběta. Poté, co se odstěhovala, se Josef v Praze oženil. Annin mladší bratr František byl v červenci roku 1894 konfirmován, a jelikož netoužil dále studovat, odešel k Anně do Džbánova krátce po jejím sňatku s Josefem Chlebounem. Pracoval zde jako čeledín a pomáhal své sestře v hospodářství. Od 1. ledna 1897 strávil dva roky ve službě v hospodářství u Velkých Šplíchalů ve Sloupnici, a poté se znovu vrátil ke své sestře. V roce 1919 byl ve Džbánově čp. 1 uváděn jako vojín – legionář. Anna ve svých pamětech přiznává, že si od dětství nejvíce rozuměla právě se svým mladším bratrem Františkem, kterého měla ze všech svých sourozenců nejraději.¹²⁹

4.2. Anna a školní léta

V 19. století se za skutečné dětství považoval raný dětský věk. Jednalo se o velice krátké životní období, které bylo doménou žen, do které muži nezasahovali. Rakouský občanský zákoník z roku 1811 stanovil základní věkové hranice. Dítětem byl jedinec do sedmi let, od osmi do čtrnácti let procházel obdobím nedospělosti, které bylo od patnácti do čtyřiaadvaceti let završeno obdobím dospívání. Období nedospělosti nebo též školní věk dítěte se překrýval s povinností školní docházky. Zletilým a způsobilým k právním činům se jedinec stal po dosažení věku čtyřiaadvaceti let.¹³⁰

Zavedením povinné školní docházky, která se týkala všech dětí bez rozdílu sociálního postavení, vyznání či pohlaví, se škola stala důležitým předělem mezi dvěma hlavními životními etapami každého člověka – dětstvím a dospělostí. Základní právní úpravu představoval tereziánský *Všeobecný řád školní* z roku 1774, jenž ukládal vzdělávací povinnost všem dětem od šesti do dvanácti let. Vzdělání probíhalo v triviálních školách zřízených ve vesnicích při farách, dále ve školách hlavních zakládaných ve větších městech a normálních školách v Praze a Brně. Povolena byla též domácí výuka za předpokladu, že dítě bylo dvakrát ročně přezkoušeno v některé hlavní či normální škole. Praktická realizace nově uzákoněné povinnosti nedosáhla kýžených výsledků, jelikož koncem 80. let 18. století školu navštěvovalo pouze 60% žáků školního věku. Tereziánský školní patent byl v roce 1805 nahrazen nově vydaným *Politickým zřízením školským*.

¹²⁹ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 34–35; HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. V/2, V/4, V/14.

¹³⁰ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 17; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 193.

Z hlediska organizace navazoval tento předpis na předchozí zákon, ale hlavní změna spočívala v návratu základního školství pod bezprostřední církevní dohled. Toto posílení pozic církve nad školstvím znamenalo omezení výuky jen na předměty trivia a kladení důrazu na vyučování náboženství, které představovalo základ mravní výchovy člověka. Cílem školy bylo vychovávat poslušné a bohabojné poddané. Ačkoli takto nastavené vzdělání mělo náležet všem, boj o pravidelnou školní docházku trval po celou první polovinu 19. století.¹³¹

Řádná návštěva školy se stala samozřejmostí až ve druhé polovině 19. století. Vydání říšského zákona ze 14. května 1869 známého jako *Hasnerova reforma*, kterým se výuka v mateřských, obecních i středních školách začala řídit od školního roku 1870/1871, přispělo k rozvoji vzdělání nejširších lidových vrstev. Prodloužila se vzdělávací povinnost dětí, které musely absolvovat školní docházku od šesti do čtrnácti let. Nově byla zavedena obecná škola a zakládány měšťanské školy tak, aby byla alespoň jedna pro každý politický okres. Oproti předchozím vývojovým tendencím se prosazovala emancipace škol ze závislosti na katolické církvi. Velký důraz byl též kladen na kvalitní přípravu učitelů. Postupně se rozšiřovala síť primárních škol, měnily se školní pomůcky. Mošničky a tabulky byly nahrazeny sešity a učebnicemi. Dalším důležitým ustanovením nového školního zákona se stal zákaz fyzického trestání dětí. Vlivem *Hasnerovy reformy* vznikl veřejný dívčí učitelský ústav zakončený maturitou, který umožnil vzdělávání žen – učitelek. Díky tomuto zákonu se v českých zemích podařilo do konce 19. století výrazně snížit negramotnost obyvatel. S nezbytnými dobovými úpravami platil tento zákon až do přijetí zákona o jednotné škole v roce 1948. Navzdory tomu všemu nebylo na zákon nahlíženo jednoznačně kladně. Byl přijat v době pasivní rezistence českých poslanců, a proto ho česká politická scéna vnímala negativně. Sociálně slabší vrstvy obyvatelstva nesouhlasily s prodloužením školní docházky na osm let. V roce 1883 došlo k novelizaci říšského školního zákona z roku 1869, která ve srovnání s pokrokovým a liberálním Hasnerovým zněním zákona znamenala krok zpět. Ustoupilo se požadavkům venkova a zavedly se úlevy pro děti ze sociálně slabších rodin, které mohly ukončit školní docházku ve dvanácti letech. V době sezónních zemědělských prací se mohly ze školy uvolňovat i šestileté děti. Ústupky se projevíly i ve vztahu k církvi, jejíž pozice se opět posílila větším

¹³¹ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 160; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 213–215; F. MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času*, s. 8, 11–12.

důrazem na výuku náboženství a povinností řídicích učitelů skládat zkoušku z náboženství.¹³²

V návaznosti na Hasnerův zákon se v roce 1870 přikročilo k vydání nového školního řádu s názvem *Školní a vyučování řád pro školy obecné*, jenž určoval základní pravidla chování dětí ve škole a zaváděl pro tyto školy novou stupnici známek. Žáci dostávali každé čtvrtletí školní zprávu. Klasifikace se rozdělovala do několika stupňů s různým slovním hodnocením podle toho, o jaký předmět se jednalo. Návštěva školy byla hodnocena: 1. *velmi pilně*, 2. *pilně*, 3. *nedosti pilně*, 4. *nedbale*, mravy: 1. *zcela náležitě*, 2. *náležitě*, 3. *nedosti pořádně*, prospěch: 1. *velmi dobře*, 2. *dobře*, 3. *prostředně*, 4. *nedostatečně*, a pilnost: 1. *tuze velice*, 2. *velice*, 3. *dostatečně*, 4. *nedostatečně*. Důležitou změnu v klasifikaci žáků obecné školy, která se dotkla též Anniny školní docházky, představovala novelizace zákona z roku 1883. Od následujícího roku se ve školních zprávách z obecních škol objevovalo nové slovní hodnocení jednotlivých předmětů – mravy: 1. *choval se velmi mravně*, 2. *mravně*, 3. *nedosti mravně*, 4. *nehodně*, pilnost: 1. *učil se velmi pilně*, 2. *pilně*, 3. *nejednotejně*, 4. *málo*, a prospěch: 1. *prospěl velmi dobře*, 2. *dobře*, 3. *dostatečně*, 4. *sotva dostatečně*, 5. *nedostatečně*. Nově se zavedl pátý kvalifikační stupeň pro hodnocení prospěchu žáků, který známe i dnes.¹³³ Školní rok obvykle začínal 15. září a končil 15. července, poté následovaly dva měsíce hlavních letních prázdnin. Každoročně se výuka konala po čtyřicet šest týdnů s výjimkou volných dnů v době nejvýznamnějších církevních a státních svátků. Vyučování probíhalo od osmi hodin ráno do jedenácti hodin pro mladší děti a do jedné hodiny po poledni pro starší žáky. Odpolední výuka trvala různě podle jednotlivých dnů v týdnu. Mezi jednotlivými vyučovacími hodinami měly děti krátké přestávky s jednou delší pauzou v deset hodin.¹³⁴

Ve 30. letech 20. století, kdy Anna vzpomínala na svá školní léta, patřila Bučina mezi urovnané a hospodářsky pokrokové vesnice, ve kterých nechyběla elektřina a vodovod. Naproti tomu v době Annina dětství se její rodná vesnice příliš neodlišovala o okolních. Byla neurovnaná s dolíky na návsi plnými kaluží, ve kterých se místní děti v dešti rády brodily a za umazaný zevnějšek byly doma často odměněny výpraskem. Jako malá to Anna neměla z domova daleko do evangelického kostela a místní evangelické školy. Dům Burešových výhodně situovaný v bezprostřední blízkosti centrálních staveb

¹³² M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 213, 217–218, 226; F. MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času*, s. 24–27.

¹³³ J. BARTOŠOVÁ – J. FRYČ, *Vysvědčení jako součást dějin školství*, s. 12.

¹³⁴ P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Rákoska v dílně lidskosti*, s. 232, 234.

vesnice poskytoval Anně možnost být snadno ve středu dění nebo ho alespoň sledovat z okna. Nejednou to však představovalo i značnou nevýhodu, když byla při různých dětských nezbednostech odhalena panem učitelem nebo obecním strážníkem.¹³⁵

4.2.1. Školní vyučování

Annina školní docházka začala 15. září 1881 ve třídě pana učitele Albína Honzáka. Anna Burešová navštěvovala bučinskou jednotřídku v době, kdy byla přeměněna na veřejnou obecní školu. Zachovala si však svůj původní evangelický ráz. Stavbou připomínala nízkou chalupu podobnou džbánovské faře a vešlo se do ní 81 dětí. Své první setkání se školním prostředím popisovala Anna takto: „*Když mě tatínek přivedl do školy, posadil mne p. učitel Honzálek (sic), churavý pán, ani ne tak starý, jako chorobou unavený, do první lavice na první místo. Byla škola jednotřídní se třemi odděleními. Dal mě p. učitel břidlicovou tabulku s malovaným papírem a čítanku čili slabikář. Tatínek zaplatil, co pan učitel řekl, že to stojí, napomenul, ať nezlobím a jsem hodná a odešel.*“ Annin první učitel, v té době již postarší muž s podlomeným zdravím, byl často nemocný a nesměl se rozčilovat. Při výuce mu proto pomáhala jeho manželka Marie, která s rákoskou v ruce usměrňovala zlobivé žáky a dohlížela na jejich kázeň. Navzdory svému věku se učitel Honzák snažil do bučinské školy přivádět nové trendy. Díky němu byly zavedeny hodiny tělocviku a na školních pozemcích byla založena školní zahrádka. Ve známkování patřil mezi mírné a přívětivé kantory. Nedostatečnou známku v podobě čtyřky dával jen ve výjimečných případech. Později mu byl na výpomoc přidělen mladší učitel Antonín Kopřiva, kterého děti neměly rády. Ve škole strávil krátkou dobu a byl pověstný tím, že žáky nechával často po škole. „*A tenkrát být po škole to byla pro žáka ostuda, tak se obyčejně každé po škole oplakalo.*“ Učitel Honzák, kterého si děti i jejich rodiče velice vážili, zemřel ke konci Annina prvního školního roku.¹³⁶

V první třídě se Anna pyšnila výborným prospěchem se samými jedničkami. Ve školní zprávě nesmělo kromě známky z povinných předmětů jako náboženství, čtení, psaní, a počítání chybět hodnocení chování, pilnosti žáka a jeho docházky do školy. S příchodem nového učitele, kterým se od 10. června 1882 stal Čeněk Fikejz, se klasifikace prospěchu velmi zpřísnila a zvýšily se též nároky na žáky. Ve druhé třídě Anně přibyly nové předměty i horší známky. Nejhorší známku trojku měla Anna ze psaní. Dvojkou byla ohodnocena z náboženství, pravopisu, počtů, zeměpisu, dějepisu, geometrie

¹³⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. III/1.

¹³⁶ Tamtéž, s. III/1; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 24, 26.

a jako pilná byla označena její návštěva školy. Svůj prospěch vyrovnávala jedničkou ze čtení, přírodopisu, zpěvu, tělocviku a chování. Navzdory tomu se Anna zařadila mezi nejlepší žáky pana učitele Fikejze a díky svému nadání a pílí se hned v dalším školním roce zlepšila. Ve třetím ročníku z jejího školního hodnocení trojka navždy zmizela a snížil se i počet dvojek, které dostala z náboženství, pravopisu, přírodopisu, geometrie, ženských ručních prací a později z kreslení. V dalších letech se její prospěch nadále zlepšil a všechny známky postupně nahradilo nejlepší hodnocení. Podobně jako Anna prospívali i její dva mladší bratři Josef a František. Všichni tři byli velmi nadaní ve zpěvu a naopak se nedokázali dostatečně výtvarně vyjádřit, což se odráželo v krasopise, geometrii a kreslení.¹³⁷

Po celou svoji školní docházku Anna bojovala jen s jediným předmětem, kterým byly ženské ruční práce. Jejich výuka byla na obecných školách zavedena teprve od roku 1879 pro dívky od 8 do 14 let. Vyučovala je manželka učitele Čeňka Fikejze Františka. Hodiny ženských ručních prací se konaly dvakrát týdně, vždy ve středu a v sobotu celé odpoledne. Zpočátku, aby na děti udělala dojem, chodila Františka Fikejzová na své první hodiny ve svých nejlepších hedvábných šatech v různých barvách ozdobená hodinkami se zlatým řetízkem, náušnicemi, prsteny a náramky. „*Takže jsme se na ni dívali jako na nějakou kněžnu a velmi jsme se ostýchali.*“ Později si již oblékala obyčejné šaty. Ačkoli Annina maminka v ručních pracích vynikala, Anna po ní její nadání nezdědila a spíše se jim snažila vyhýbat. Vzpomínala, jak ji jednou maminka nachytala se zrezivělými jehlicemi v punčoše, se kterými nešlo vůbec hnout. Učitelka Františka Fikejzová z ní za trest při další hodině „*štrykování*“ nespustila oči. „*Prsty se mi potily, dráty vrzaly, hlava mne bolela a bylo mně do pláče. Tak mě ta nešťastná punčocha i ve snu strašila a byla mně protivnější čím dál tím víc.*“ V této době patřila k nezbytným vlastnostem dobré hospodyně schopnost umět uplést punčochy pro celou rodinu a naopak neumět je plést znamenalo velký nedostatek. Proto se na výuku ručních prací ve škole kladl takový důraz. Ve svých pamětech Anna přiznávala, že navzdory tomu, že do školy chodila velmi ráda a učení ji bavilo, tak jí „*protivné ruční práce*“ tuto radost často kazily a že si nakonec velmi oddychla, když školu dokončila.¹³⁸ Ženské ruční práce zůstaly po celý život Anninou slabou stránkou. Vzhledem k tomu, že si k nim Anna vypěstovala odpor již ve škole, měla velké štěstí, že jí ve džbánovské domácnosti nejen se šitím a spravováním oblečení, ale

¹³⁷ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 25–27, 33.

¹³⁸ Tamtéž, s. 25, 33; HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. III/3.

i s praním a dalšími ručními pracemi pomáhala její maminka. Ta se pro ni nejen v tomto stala až do své smrti nepostradatelnou oporou.

Anna svého Čenka Fikejze vylíčila jako výborného a oblíbeného učitele, který byl sice velmi přísný a někdy až bezohledný, zároveň však moderní pedagog s vlasteneckým smýšlením a nadšením pro nové věci. Pro zvýšení své kvalifikace se v roce 1896 i přes své pokročilé plicní onemocnění účastnil kurzů pro vyučování tělocviku nebo například včelařského kurzu v Novém Městě nad Metují. Pocházel z veřejně velmi činné rodiny, jejíž členové byli náchylní k onemocnění tuberkulózou. Čeněk Fikejz absolvoval v letech 1891 – 1896 několik léčebných pobytů v lázních Rožnov pod Radhoštěm a v Luhačovicích.¹³⁹ Onemocnění tuberkulózou představovalo v 19. století vážný problém, jelikož se tato choroba nepovažovala za nakažlivou. Na rozdíl od jiných infekčních onemocnění jako byly například neštovice nebo břišní tyfus, kde se úmrtnost podařilo snížit nebo díky očkování téměř eliminovat, počet úmrtí osob nakažených tuberkulózou neustále stoupal.¹⁴⁰

Ve škole byly děti nabádány k pravidelným návštěvám kostela, modlení se a k úctě ke starším lidem. Pokud se pan učitel dozvěděl o tom, že některý žák nepozdravil cizího, nebo neznámého člověka či známého a souseda, vždy si vysloužil dvojku z chování. Do bučinské obecné školy chodily děti jak evangelického, tak katolického vyznání. Všichni se ve škole modlili stejně a společně též zpívali ze zpěvníků. Školní den byl rozdělen na dopolední a odpolední vyučování. Dopoledne se vždy začínalo modlitbou, kdy pan učitel stojící před katedrou se sepjatýma rukama nahlas odříkával text modlitby, který po něm žáci opakovali. Při slovech „*ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého*“ se katolické děti pokřížovaly. Anna si ve svých pamětech tuto modlitbu zaznamenala: „*Tebe otče prosíme svatým nás říd' duchem. Před Tebou ať nehřešíme. Dejž ať celý tento den k chvále Tvé a cti strávíme. Na Tvou lásku spoléháme, Tobě se poroučíme se vším, co od Tebe máme. Pokorně Tě prosíme odsavad' až na věky, vyslyš nás, Bože, Hospodine.*“ Po skončení dopolední výuky modlitba nenásledovala. Odpoledne se vyučování zahájilo písní, jež zněla: „*Chvála bud' Tobě Bože náš i svaté děkování, žes nakrmil, napojil nás, to své požehnání. Rač chlebem slova svého sytiti nás každého, dejž též v nebeském království jísti chléb blahoslavenství.*“ Školní den pan učitel zakončoval slovy: „*Složte si věci!*“ a písní ze zpěvníku *Písně cestou života*, ale častěji následující modlitbou Páně. „*Otče náš,*

¹³⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. III/2; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 25–26.

¹⁴⁰ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 121.

jenž jsi v nebesích, posvětiž se jméno Tvé. Kraluj Ty sám v srdcích našich, buď vůle Tvá i v nás zde. Chléb náš vezdejší dej nám sám, odpusť všechny viny nám, neuved' nás v pokušení, zbav zlého, přived' k spasení.“ S panem učitelem Fikejzem děti rády a krásně zpívaly ze sbírky písní *Lýra Sionská – Písně cestou života*, ale i jiné národní, prstonárodní a vlastenecké skladby.¹⁴¹

Anna vzpomínala, jak jí zpívání oblíbených písniček pomáhalo při těžké práci v hospodářství. Když potřeboval pan učitel děti zabavit, aby si mohl něco mimořádně zařídit, měl vymyšlenou píseň s názvem *My jsme děti veselé*, u které děti vydržely i celý půlden. Principem této sborové zpěvavé hry bylo udržet žáky zaměstnané předváděním různých činností, například hraním na housle, bubnováním apod., které po sobě opakovaly. Přitom odříkávaly: *„My jsme děti veselé, neradi sedíme, rády sobě zahrajeme, jenže nic nevíme. Ukaž bratře rozmilý, jak bychom se bavily.*“ V odpovědi znělo: *„Dělejte to jako já, to je pěkná zábava,*“ a poté: *„Děláme to jako ty, to zahání trampoty.*“¹⁴²

4.2.2. Školní výlety

Školní výlety s učitelem Albínem Honzákem se konaly každý rok před prázdninami. Chodilo se do lesa souseda Jana Bureše, kde si děti hrály, zpívaly a vždy byly pohoštěny kávou a uzenkami. Zlatý hřeb zábavy představovala hra, při které měli chlapeci za úkol vylézt na vybraný smrk zbavený kůry, do jehož koruny se umístily různé dobroty a cenné předměty. Ten, který vyšplhal až na vrchol smrku, si mohl za odměnu vzít, cokoli se mu líbilo. *„Byla jsem taky ještě na takovém výletu a pamatuji velmi dobře, co to bylo smíchu, když závodní[k] v lezení již jen – jen se chytit větve, sesmekl se dolů s prázdnou.*“ Jelikož se jednalo o velmi nebezpečnou zábavu, byla pro další roky zakázána.¹⁴³

První školní výlet, který organizoval učitel Čeněk Fikejz, se uskutečnil v cukrovaru v Cerekvici vzdáleného od Bučiny čtvrt hodiny cesty. Žáci absolvovali prohlídku provozu s výkladem a ukázkou postupu jednotlivých prací a strojů. Každé z dětí pak na rozloučenou dostalo kousek cukrkandlu, aby si návštěvu cukrovaru dobře zapamatovalo. Poté výlet pokračoval občerstvením na zahrádce nádražní restaurace Cerekvice – Hrušová, kde si všichni pochutnali na uzenkách, rohlíčcích, kávě a sodovce. Společně se bavili, zpívali a hráli si. Pan učitel vymyslel novou bezpečnější hru, při které

¹⁴¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. III/2.

¹⁴² Tamtéž, s. III/2–3.

¹⁴³ Tamtéž, s. III/3–4.

se s dětmi velmi nasmál a protože si ji oblíbily, opakovala se při každém školním výletě. Spočívala v tom, že se na připravený provázek navázaly různé druhy marcipánového cukroví. Takto ověšený provázek poté dva nejstarší chlapci nebo i dívky drželi ve výši rukou, zatímco ostatní děti se s rukama za zády snažily při výskoku zuby utrhnout některou ze sladkostí. Málokterému závodníkovi se podařilo ukořistit sladkou odměnu, obvykle mnoho cukroví skončilo na zemi. Ve druhém roce vzal učitel Čeněk Fikejz své žáky na výlet na Růžový palouček nedaleko Litomyšle, kde je čekala přednáška pana Šimberského z Újezdce o významu tohoto památného místa připomínající pronásledování českých bratří pro odlišnou víru. Po historickém výkladu následovalo pohoštění v hostinci U Třech kocourů a nesměly chybět ani oblíbené dětské hry, zpívání a recitování básní.¹⁴⁴

Na konci dalšího školního roku dne 8. července 1886 se konal školní výlet do Brandýsa nad Orlicí, kde se měly děti seznámit s historií a místy spojenými s Jednotou bratrskou. Učitel Čeněk Fikejz jej naplánoval s pomocí a finanční podporou sousedů, kteří dětem pro dopravu poskytli tři vozy tažené koňmi a při této příležitosti ozdobné zelení a praporky. První z nich nesl též nápis *Obecná škola v Bučině*. Na každém voze jel s dětmi některý z dospělých, aby hlídal bezpečnost a kázeň. Společně s žáky se výletu zúčastnili i sousedé z Bučiny a okolních vesnic. Ačkoli vyrazili z Bučiny brzy ráno, kvůli velmi horkému počasí přijeli do Brandýsa všichni velmi zchvácení. V hostinci Na Milence zanechali povozy, opláchlí se a napili čerstvé vody. Poté měly děti na čtvrt hodiny rozchod. Na náměstí v Brandýse se prodávaly třešně, dokonce i černé turecké, na kterých si děti nejvíce pochutnávaly. Každý žák si podle svých finančních možností mohl třešně nakoupit pod podmínkou, že se bude slušně chovat a nezamaže se. Navzdory napomenutí byly všechny děti umazané, a tak následovala nové umývání a drhnutí, „*aby děti nestrášily*.“ Následovala prohlídka brandýských památných míst, kde o historii českobratrské církve a životní cestě Jana Amose Komenského přednášel bratr učitele Fikejze Josef Fikejz z Mostku. Společně navštívili místní hřbitov, rodný dům Karla staršího ze Žerotína situovaný na rohu náměstí a pomník Jana Amose Komenského pod Klopoty, kde děti recitovaly básně. Anna si zaznamenala začátek své básně, kterou tehdy přednášela. „*Muž zestárlý počtem let, však utrpením tíhou, běd nad tíhu hlavu. Když druhé lidi jímá sen, on jenom sedí zamyšlen a slze bolu roní*.“ Dále výlet pokračoval prohlídkou zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí spojené s vyprávěním o historii žerotínského rodu souvisejícím s životem Komenského. Výlet společně zakončili

¹⁴⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. III/4.

návštěvou Salabových lázní u Loukotnického potoka, kde je čekalo malé občerstvení. Za lázněmi stála dřevěná pumpa na vodu, kde se uřícené děti v horkém počasí chtěly napít čerstvé vody. Ve víru strkanice se pumpa rozbila, všude začala stříkat voda a děti celé zmáčela. Pan učitel musel mít s dětmi značnou trpělivost. Po usušení, když se den začal schylovat k večeru, se všichni vydali na cestu zpět domů, kam dojeli již bez nehod. Cestou dostaly děti v Českých Heřmanicích napít sodovky, aby se jim lépe zpívalo. Anna tento výlet hodnotila jako jeden z nejkrásnějších.¹⁴⁵

V následujících dvou letech se školní výlet nekonal. V roce 1888 se místo výletu děti připravovaly na jubilejní slavnost uspořádanou k výročí čtyřicetiletého panování císaře Františka Josefa I., která se plánovala na 2. prosince. Podobné oslavy se slavily v celé rakousko-uherské říši. Toho dne dopoledne se uskutečnily slavnostní služby Boží a odpoledne následovala v sále u Kašparů školní slavnost, jejíž program připravili žáci bučinské obecné školy. Byli přítomni všichni obyvatelé obce včetně členů místního obecního výboru a rodičů dětí. Až do pozdního večera se přednášely básně chválící císaře a jeho rodinu, zpívaly se písně a hrály hry. „*Kdo by si tehdy pomyslíl, že za 30 roků bude konec slávy a konec říše Rak[ousko]–Uher[sko]. Tak jsou nevyzpytatelné cesty Boží.*“ Annin poslední školní výlet s učitelem Čeněkem Fikejzem se uskutečnil v roce 1889. Tentokrát jeli do Litomyšle, kde si prohlédli všechna památná místa. Navštívili například hospodářskou školu umístěnou v okresním domě, litomyšlský zámek a pivovar, kde viděli místnost, ve které se narodil hudební skladatel Bedřich Smetana. Na zámku jim učitel Čeněk Fikejz přednášel o historii rodu Valdštejnů a odkoupení celého panství rodem Thurn-Taxisů. Po každém školním výletu musely děti odevzdat panu učiteli úkol, ve kterém měly shrnout, co všechno se při výletu dozvěděly.¹⁴⁶

Učitel Čeněk Fikejz se snažil pro své žáky výlety připravovat tak, aby v nich byl prostor nejen pro pobavení, ale zejména pro poučení a poznávání nových míst. Často výlety prokládal přednáškami z historie a návštěvou památných míst spojený s českobratrskou církví. Nejen Anně Burešové se díky podnětným školním výletům a učení se novým poznatkům v souvislostech rozšiřovaly obzory. „*Vzpomínám ráda na své dětství a na návštěvu jednotřídní školy v Bučině. Za mnoho a mnoho cenných naučení*

¹⁴⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. III/4–5.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. III/5.

a napomenutí pana učitele Fikejze až podnes děkuji. Kdykoli přijdu do Bučiny, vždy se mi objeví něco jako v kaleidoskopu moje dětství. ¹⁴⁷

Dne 4. prosince 1889 oslavila Anna Burešová své čtrnácté narozeniny, a mohla tedy ukončit svou školní docházku. Navzdory tomu do bučinské jednotřídky chodila až do dubna 1890. Školu opouštěla jako premiantka v polovině třetího čtvrtletí.¹⁴⁸ Školní prostředí měla Anna velmi ráda, bavila ji výuka a především čtení knih. Toužila se stát učitelkou. Nebýt životních okolností, které její budoucí profesní plány zkřížily, jistě by si svůj sen splnila. Pokračování ve středoškolském vzdělání v dívčím učitelském ústavu vyměnila za službu u svého strýce Františka Sedláčka ve Velkých Sedlištích.

4.2.3. Dětské zábavy

Annin učitel Čeněk Fikejz byl velmi přísný nejen při známkování a dohledem nad chováním ve škole, ale i po skončení vyučování. Od svých žáků vyžadoval střídmost a kázeň. S hlídáním dětí mu vypomáhal obecní strážník Vrecl. Anna na něj vzpomínala s nelibostí, protože sebemenší přestupek proti kázni hlásil panu učiteli. Děti měly například zakázané sáňkování, bruslení a koupání se v rybníce souseda Beneše. Anna si stěžovala, že v sousední Cerekvici nad Loučnou měly děti bruslení na řece povolené a dokonce s nimi bruslili jejich učitelé. Bučinské děti se však musely bavit tajně, a když se na ně přišlo, dostaly dvojku z chování. Strážník Vrecl rád kazil dětem radost ze zimních radovánek, když jim vysekal díry na rybníku nebo kopec k sáňkování posypal popelem. Vždy, když odjel Čeněk Fikejz z Bučiny, tak děti neodolaly pokušení a zákaz porušovaly. Nejraději sáňkovaly na Kašparově kopci, který starší děti sjížděly na velkých saních a mladší děti na malých sáňkách. Nejméně na očích byly děti při bruslení na rybníce, který ležel za vsí.¹⁴⁹

Anna ráda bruslila na svých ocelových bruslích, které jí mnoho chlapců jezdících jen na dřevěných bruslích závidělo. Anna si své první ocelové brusle koupila ve dvanácti letech za své ušetřené peníze. Zaplatila za ně 1 zlatý 96 krejcarů. Peníze si vydělala na trhu ve Vysokém Mýtě, kde prodávala domácí hrušky z rodinné zahrady. Na radu okolních žen, které měly s prodejem na trzích větší zkušenosti, prodávala malé hrušky po dvou kusech za 3 krejcarey a velké hrušky za 2 krejcarey za kus. „*Hrušky šly na dračku.*“ Za dva trhy si

¹⁴⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. III/5.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. III/5.

¹⁴⁹ Nedělní besídka, 12. 12. 1930, roč. X, č. 1, s. 5.

stačila vydělat na nové brusle. Anna v sobě nezapřela obchodního ducha, jelikož své brusle půjčovala ostatním dětem za mírnou úplatu, kdy obvykle vybírala za dvě hodiny 1 krejcar. Poznala však také, jak krutá umí být dětská závist. Jednou jí spolužák Kazda nechtěl půjčené brusle vrátit a na oplátku jí při sáňkování z prudkého kopce způsobil úraz, když jí schválně nastrčil do cesty své sánky. Anna se tehdy velmi bála, aby nedostala dvojku z chování, tak se nejprve doma nepřiznala, jak ke krvácející ráně v ústech přišla. Aby ulevila svému svědomí, nakonec mamince vylíčila pravdu a ke snížení známky z mravů tentokrát nedošlo. Annin strach z dvojky z chování byl namísto, jelikož v hodnocení učitele Čeňka Fikejze neprošlo například rozdělování ohníčku při pastvě dobytka, klouzání ze stohu slámy, mlsání bonbonů nebo jezení mezi vyučováním.¹⁵⁰

Anna stejně jako ostatní děti v jejím věku měla ráda legraci a často si ji dělala i ze svých kamarádek a spolužaček. Nejráději je strašila žábami, kterých se většina dívek štítila. Anně naopak žáby připadaly zcela obvyklé a vůbec se jich nebála. Jednou ji toto dětské škádlení vysloužilo ve škole dvojku z mravů a doma výprask za nevhodné chování. Svůj trest Anna považovala za nespravedlivý a obhajovala se tvrzením, že žáby byly také stvořeny od pána Boha stejně jako lidé. V době svého dětství měla Anna stejnou uličnickou povahu jako mnoho ostatních dětí a stejně tak měla ráda všechna možná zvířata. Když bylo Anně devět let, dostala od tatínka darem štěňátko, které si však musela sama vyzvednout ve Vysokém Mýtě. Annin otec chtěl, aby se naučila být samostatná a nebojácná. Štěně na Annu čekalo ve Vysokém Mýtě v bedničce u domovníka hotelu Kolářek. „*Byl to krásný bílý kudrnáč, pudl s černým nosičkem, roztomilé zvířátko.*“ Cestou domů ho Anna nesla v košíčku, a jelikož bylo velmi horko, zastavila se u prarodičů na Hartech, kde se společně osvěžili. Cesta z Bučiny do Vysokého Mýta a zpět jí trvala tři hodiny. Pejsek, kterého pojmenovala Milouš, se stal mazlíčkem celé rodiny. Anna se o svého psa dobře starala a zažila s ním spoustu zábavy. V létě jej umývala mýdlem v řece, až vypadal jako „*bílý beránek*“. V zimě, kdy se často zašpinil od sazí z kamen, ho koupala ve vaničce. Smrt Annina tatínka měla vliv i na jejího psa, který přestal pes žrát a stále tatínka hledal. Nejčastěji ho poté Anna našla ležícího na otcově hrobě. V souvislosti s prodejem bučinského hospodářství se musel prodat i Annin nejmilejší pes. Anně se po něm velmi stýskalo a celou událost velmi oplakala.¹⁵¹

¹⁵⁰ Nedělní besídka, 12. 12. 1930, roč. X, č. 1, s. 5; Nedělní besídka, 20. 5. 1931, roč. X, č. 6, s. 85.

¹⁵¹ Nedělní besídka, výstřižek, nedatováno.

Anna společně s maminkou ráda chodila na návštěvy k jejímu bratranci kováři Františku Skarlickému a tetičce Skočilkové do Vraclavi u Vysokého Mýta, ačkoli to pěšky byla velmi dlouhá cesta. Tetička Skočilková byla výborná hospodyně a skvělá kuchařka. Každý rok zpracovávala švestky, které jí rostly na zahradě – z malých připravovala povidla a velké nechávala sušit. „*Pamatuji se na její jedinečně sušené švestky, ty byly jako bosenské.*“ Manželka Františka Skarlického ji při návštěvě vždy pohostila chlebem s převařeným máslem a kávou s výbornými buchtami, kterými byla proslulá. „*Byla to dobrá kuchařka, alespoň maminka říkala, že tak jako teta umí vařit máslo, ona nikdy nedovede, ač byla maminka moje kuchařka prvotřídní.*“¹⁵²

4.2.4. Slavnosti a svátky

V 19. století byly oslavy vánočních svátků spojeny se zdobením vánočních stromků. Nebylo však zvykem, aby byl stromeček v každé rodině. V Bučině se vánoční stromečky zdobily jen na třech místech. Jeden se stavěl na faře, druhý ve škole v rodině pana učitele a třetí u souseda Fikejze. V roce 1887 se strožil první vánoční stromeček v nedělní škole, ve které se vyučovalo náboženství tím, že se děti se učily nazpaměť verše a různé výroky z Bible. Štědrovečerní školní slavnost se konala za účasti všech žáků. Ve škole se mezi dětmi uspořádala sbírka, aby mohly být nakoupeny ozdoby a svíčky na vánoční stromeček. Dárky se obyčejně žádné nerozdávaly, jen chudí žáci byli při slavnosti obdarováni vánočkami, které se upekly z darované mouky. „*Tolik roků tomu je – a já vidím jako na dlani, jak stojí stromek vyšňořený, ověšený ve své nádheře a kráse, čekající na rozžehnutí podle odpovědi žáků o zaslíbeních.*“ Jednotlivé svíčky na vánočním stromě se rozsvěcely postupně vždy po přečtení určité pasáže Písma svatého vztahující se k předpovědím o narození Páně. Když byl rozsvícený celý stromeček, pokračovalo se zpíváním vánočních písní a přednášením básní. Anna si zaznamenala začátek básně od Emila Musila-Daňkovského¹⁵³, kterou při školní slavnosti recitovala. „*Ochotní mudrci z východních krajů spěchali navštívit betlémských hájů. Po zvyk cizinců k Herodu králi odpověď návštěvy osobně dali. Jdeme, ó, vladaři, vyhledat Pána, jehož hvězda nám na nebi dána. Onť má být spasením a králem světa, před ním se uklání anjelů četa.*“ Poté následovala přednáška učitele Čenka Fikejze o místech souvisejících s narozením

¹⁵² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. I/1–I/2.

¹⁵³ Emil Musil-Daňkovský (7. 11. 1857 – 8. 2. 1941), řídicí učitel a správce školy v obci Mokré u Opočna. Stal se redaktorem časopisu *Lovecká besídka*. Ve svých článcích se věnoval tématům z oboru pěstitelství, chovatelství, myslivosti a vlastivědy. Je autorem několika básnických sbírek. Blíže k jeho osobnosti viz Dagmar HONSNEJMANOVÁ – Josef PTÁČEK, *Obec Mokré v dějinách i současnosti 1390–2010*, Mokré 2010.

a životem Ježíše Krista, která dětem zároveň ukazoval na mapě. Své vyprávění zakončil slovy, která Anně utkvěla v paměti. Zaujala ji natolik, že si je poznamenala. „Již je tomu jeden tisíc osm set osmdesát sedm let, co se narodil malý Ježíšek, který jest na světě ještě pořád tak malý, jako narozený! Dbejte, milé děti, aby vyrostl, velmi vyrostl ve vašich srdcích a vašich duších, ve vašich sborech, na celém Sionu.“ Po ukončení školní štědrovečerní slavnosti si děti šly společně do katolického kostela v Cerekvici nad Loučnou poslechnout vánoční koledy.¹⁵⁴

V souvislosti s oslavou vánočních svátků ve škole Anna vzpomínala také na slavení Štědrého večera ve své rodině. Jelikož dům Burešových byl situovaný v blízkosti fary, viděli členové rodiny, kdy se na faře rozsvítil vánoční stromeček. To byl u Burešů signál k začátku oslav Štědrého večera. Nejprve se všichni členové rodiny společně s čeledníky pomodlili za Štědrý večer z Véghových modliteb, poté následovalo zpívání vánočních písní a koled. Děti zpívaly soprán, maminka alt a tatínek je doprovázel hrou na tahací harmoniku. Po zpěvu se přikročilo k štědrovečerní večeři, na kterou maminka vždy přichystala husí kaldoun. Po večeři držela čeleď různé vánoční zvyky jako například lití olova nebo překrajování jablka tak, aby vznikla hvězda. Annini rodiče na vánoční pranostiky nevěřili, ale dovolili je dětem sledovat. Anna vzpomínala, jak často prosili rodiče, aby směli jít na katolickou půlnoční mši do kostela v Cerekvici nad Loučnou.¹⁵⁵

Nejvíce se děti ve vesnici těšily, až přijede loutkové divadlo nebo cirkus. Loutkář Václav Šimek z Košumberka zavítal se svým loutkovým divadlem do Bučiny obvykle jednou, maximálně dvakrát do roka. Malé děti platily za představení 2 krejcary, starší děti 4 krejcary. Anna vyprávěla, jak mnohokrát plakala, když se na produkci „*komedie s panáčky*“ nemohla jít podívat. Ještě větší radost měly děti z cirkusu. Když jednou přijeli do Bučiny cirkusáci, rozestavili svůj stan s cirkusovou plachtou na návsi před statkem souseda Cibulky. Na představení lákali obyvatele předváděním rozličných „*kumštů*“ a rámusem, který oblečení v maskách s bubny a poklicemi dělali schválně pro upoutání pozornosti. Vstupné se oproti loutkovému divadlu pohybovalo ve vyšší cenové hladině. Dospělí platili 20 krejcarů, děti 10 krejcarů. Osoby mladší deseti let na představení vůbec nesměly. Maminka odmítla dát Anně peníze se slovy: „*Nemusíš všechno vidět! Už se šetřit – vočím se neudělá nikdy za dost!*“ Vynalézavá Anna si však možnost vidět cirkusovou produkci zajistila jiným způsobem. Volňásek na představení s nejlepším místem v hledišti

¹⁵⁴ Nedělní besídka, 22. 5. 1930, roč. IX, č. 6, s. 87–88.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 87.

si vysloužila, když pomohla paní principálové se sháněním mléka. Největší údiv u Anny vzbuzoval polykač ohně a krasojezdci s krasojezdkyněmi. Když později přijel velký cirkus do Vysokého Mýta, navštívila Anna společně se svou maminkou jejich zvěřinec. Cirkus se pyšnil chovem dravých šelem, opic, koní i slonů. Mnohé z těchto zvířat, o kterých se Anna učila ve škole, měla možnost poprvé vidět na vlastní oči.¹⁵⁶ Cirkusová a loutková představení představovala pro venkovské děti výjimečné chvíle. Mnohdy se na ně těšily celý rok a na zážitky, které při takových představeních prožily, vzpomínaly celý život.

4.3. Anna v poručnictví

Po prodeji bučinské usedlosti odešla Anna k 1. lednu 1891 do služby k poručíkovi Františku Sedláčkovi do Velkých Sedlišť. Dobu, kterou zde strávila, hodnotila ve svých pamětech velmi kladně. „*Můj pobyt v Sedlištích byl takovou krásnou kapitolou mé dívčí svobody. [...] Ach, byla ta má svoboda krásná, byla krátká, ale krásná – jako pramen křišťálové vody.*“ Práce a povinnosti ve službě měla sice mnoho, ale převládala u ní radost ze života a uspokojení z vykonané práce. „*Na Sedliště mám ty nekrásnější vzpomínky.*“ Vyzdvihovala pěkné vztahy v poručíkově rodině a vážila si všeho, co se v Sedlištích naučila. Jednak životní moudrosti získané od své tety Burešové a sestřenice Sedláčkové, tak také možnosti dále se rozvíjet a vzdělávat čtením knih, o které v rodině poručníka nebyla nouze. Poprvé se zde seznámila s prací v obecní samosprávě, když pomáhala svému poručíkovi při výkonu jeho funkce obecního hospodáře vedením záznamů v obecní hospodářské knize. Z jejích pamětí lze vyčíst určitou adoraci tohoto období. Se skepsí přitom pohlížela na svou současnost, kterou často s dobou svého dospívání srovnávala. Byla přesvědčena, že za jejího mládí se žilo lépe. Sousedské soužití se obešlo bez politické nenávisti a rozlišování, zábavy byly bezkonfliktní a mládenci se uměli chovat.¹⁵⁷ Navzdory tomu, že se Anna zpočátku musela vyrovnat se smrtí otce, prodejem svého rodného domu a zároveň se rozloučit s vysněným povoláním učitelky, vyznívá pobyt ve službě v Sedlištích v porovnání s jejím dalším životním obdobím velmi idylicky. Dospívala v podnětném a tolerantním prostředí, ve kterém získala předpoklady nejen k hospodaření, ale i své budoucí politické kariéře a orientaci v obecní samosprávě.

¹⁵⁶ Nedělní besídka, 20. 10. 1931, roč. X, č. 10, s. 152–153.

¹⁵⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/18–II/19, IV/7, VIII/3.

4.3.1. František Sedláček starší

Otec Františka Sedláčka byl znamenitým a poctivým hospodářem, který společně s hospodyní žil na statku v Nedošíně u Litomyšle. František Sedláček starší, v Anniných pamětech nejčastěji označovaný jako „*starý pantáta Sedláčků*“ nebo „*dědeček Sedláček*“, byl místním písmákem s vlastní bohatou knihovnou. Vlastnil například Hájkovu *Kroniku českou*, všechny díly *Zapovy Českomoravské kroniky* nebo od prvního ročníku *Matici lidu*. Jako první v rodině začal pravidelně odebírat hospodářské a politické noviny, v čemž s oblibou pokračoval i jeho syn.¹⁵⁸

František Sedláček starší měl zvláštní povahu. Byl to spravedlivý a velmi nábožný lidumil, který každou neděli v jakékoli roční době chodil do kostela na ranní bohoslužby. Lidé ve vesnici si ho vážili a respektovali. Velmi rád se smál a ještě raději si dělal legraci z ostatních lidí. Častou obětí jeho vtípků se v Nedošíně stala starší nedoslýchavá služebná Helena Rejšová. Anna ji charakterizovala jako zlostnou, pobožnou a nábožensky nesnášenlivou katoličku, která často chodila žalovat děkanovi do Litomyšle. Mezi Sedláčkovy obvyklé žertíky patřilo zamykání Heleny v její komoře, znehodnocení škrobu na prádlo přimícháním popele nebo schovávání jejího růžence, který dal jednou na krk krávkě. Vrcholem jeho bláznivých nápadů se stalo přenesení Heleny i s její postelí v noci doprostřed řeky Loučné, která tekla naproti nedošínskému statku.¹⁵⁹

Jeho velkou láskou se staly kočky, které rád rozmazloval. Sám velmi šetrný a střídavý, svým kočkám dopřával čerstvé kravské mléko, které se nesmělo ředit vodou. Několikrát za to svou hospodyni pokáral. Na své kočky nedal dopustit. Vždy obědval vařené maso obklopený svými kočičími miláčky, se kterými se o každé sousto dělil. Kočky byly natolik rozmazlené, že ležící na lavici pod věšákem klidně nechaly myši prožrat pověšené kabáty. Jakmile Sedláčkův syn usoudil, že je koček na statku mnoho, přikročil ke snížení jejich stavu. Obvykle ponechával deset koček a stejný počet postřílel. Z kočičí kůže si nechávali Sedláčkovi zhotovit kožichy. „*Předky koček se věšely ptákům a tzv. cemry se naložily jako zajáci a docela otevřeně je zkonžumovali.*“ Tento pokrm, který se u Sedláčků často připravoval, nazývali „*kočičí zajíc*“. Jediní, kdo kočičí maso u Sedláčků nejedli, byl starší Sedláček z morálních důvodů a Anna kvůli tomu, že jí nechutnalo.¹⁶⁰

¹⁵⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/19.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. IV/1–IV/2.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. IV/1.

4.3.2. Poručník František Sedláček

František Sedláček mladší z Nedošína u Litomyšle se oženil s Anninou sestřenicí Annou Burešovou z Višňárů. Po svatbě se přestěhovali do Velkých Sedlišť, kde jim František Sedláček starší zakoupil statek čp. 6. Většinu obyvatel této vesnice tvořili katolíci. Hospodářství poručníka i jeho otce vzkvétala, „*u Sedláčků bylo – jedním slovem řečeno – dobře.*“ V Sedlištích se pravidelně porážela dvě prasata o váze nejméně 150 kg a chovaly se kachny a 45 až 60 kusů hus. U Sedláčků bylo zvykem podávat kořalku dopoledne i odpoledne během celého roku. Z hostince se odebíralo jeden a půl litru kořalky denně.¹⁶¹

Zajímavé svědectví o náboženských poměrech a vzájemných vztazích mezi příslušníky katolické církve a evangelického vyznání ve východočeském regionu představuje právě svatba Anniny sestřenice Anny Burešové a Františka Sedláčka. Rodina Burešů z Višňárů se stejně jako Annina rodina hlásila k evangelické reformované církvi, naproti tomu příbuzní ženicha a obyvatelé vesnice Nedošín, kam se evangelická nevěsta měla provdat, byli katolíky. „*Nedošín byl pobouřen, že helvetka má přijíti mezi ně.*“ Zvláště matka ženicha, která byla v této době velmi nemocná, se obávala své budoucí snachy. „*Helvetům*“ se obecně přezdívalo „*berani*“, proto měla matka Františka Sedláčka strach, zda nebude nevěsta poznamenána nějakými růžky. Její moudrý a nábožensky tolerantní manžel a otec Františka Sedláčka poskytl své starostlivé ženě velmi výstižné vysvětlení. „*Mysli si dva chomouty. Jeden obyčejný, druhý plný parády, samý mosaz, samá bukvice, samý lesk, dolů z chomoutu řemínky, na nich mašličky, takové chomouty, jako vidíš u Němců, když jsou na trhu v Litomyšli. Ty obyčejné, bez parády – to jsou helveti, a ty s tím mosazem, to jsou katolické. Takový je v nich rozdíl, v zásadě jsou oba chomouty, jenže jeden bez přívěšků a druhý s přívěsky.*“ Sama se pak přesvědčila, že synova nevěsta byla velmi krásnou a hodnou dívkou.¹⁶² Podobné předsudky k neznámému a vzájemné nepochopení v oblasti náboženského přesvědčení nalezneme na mnoha místech Annina vyprávění.

Anna vzpomínala na poručníka Sedláčka jako na hodného muže s neobyčejnou pamětí a melodickým hlasem. Stejně jako jeho otec uměl poutavě vyprávět o historii. Své poznatky čerpal z díla Palackého, pamatoval si doslovně celé kapitoly. Naučil Annu číst noviny. „*Byl to požitek, moci si v neděli odpoledne po vši povinnosti sednouti na zahradu a čísti a čísti.*“ Předčítání nejnovějších zpráv, zejména *Národních listů*, které hospodář

¹⁶¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/3–II/4, II/23.

¹⁶² Tamtéž, s. II/3.

často svěřoval Anně, bylo v rodině vždy událostí, kdy všichni společně seděli u stolu a naslouchali. Mnohokrát přitom Anně řekl: „*Đouče, škoda, že nejsi hoch, ty bys mohla být někdy poslancem.*“ Jistě v této době netušil, jaká prorocká slova pronesl, neboť si nedovedl představit, že by se kdy žena mohla stát političkou. Nebyl sice tak vynikajícím hospodářem jako jeho otec, ale své práci rozuměl. Oblíbil si hraní karet a koulení kuželek a byl pověstný svým štěstím ve hře. Svůj volný čas trávil na lovu, „*byl nimrod duši i tělem*“.¹⁶³ Měl však i své vrtochy, například neustále tvrdil, že je nemocný. Stěžoval si na nespavost, „*ovšem nikdo nesměl říci, že kdo spí ve dne, nespí v noci!*“ Anna se podívovala nad jeho životosprávou. Ke snídani si nejraději dopřával maštěné brambory s husími nebo vepřovými škvarky, které zapíjel litrem smetany. Často takhle snídal kolem deváté hodiny a někdy i později. Čtyřikrát do týdne obědval hrách, který „*ve škvarkách a v sádle plaval.*“ Jedl velmi nepravidelně, někdy tato jídla měl i k večeři. Jeho problémy s nespavostí přímo souvisely s jeho neřízenou životosprávou, zvláště když chodil spát s plným žaludkem. Po doporučení doktora Tobka na léčbu svých obtíží začal užívat karlovarskou vodu. Každé ráno před snídaní ji pil teplou na lačný žaludek.¹⁶⁴

V době, kdy byla Anna v Sedlišťích u Františka Sedláčka ve službě, působil její poručník v obecní samosprávě a zastával zde funkci obecního hospodáře pro Velké Sedliště. Správa obecního jmění náležela do samostatné působnosti obce. Dozor nad hospodařením s obecním jměním a statky vykonávaly příslušná okresní zastupitelstva.¹⁶⁵ Sedláček si byl vědom Anniných schopností, které dokázal ocenit a využít. Anna Sedláčkovi pomáhala s vedením obecní hospodářské knihy. Dobře si uvědomovala, že v obecním hospodaření musí být pořádek a dbala na to, aby byla z hlediska účetnictví každá položka v hospodářské knize doložena.¹⁶⁶ Díky této příležitosti se poprvé setkala s prací v obecní samosprávě a načerpala zde mnoho cenných zkušeností, které později využila při výpomoci svému budoucímu manželovi Josefovi Chlebounovi v úřadu starosty.

¹⁶³ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/19.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. II/21.

¹⁶⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 300, 303. Srovnej Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006, s.107–115.

¹⁶⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VIII/3.

4.3.3. Každodennost ve službě u Sedláčků

Ve službě u poručníka Sedláčka bývalo hodně práce, ale Anna si nikdy nestěžovala. Obvykle se vstávalo časně ráno, od jara do podzimu každý den ve čtyři hodiny a v zimě v pět hodin. Celou dobu, kterou strávila ve službě v Sedlištích, vykonávala rovněž všechny možné hospodářské práce v Nedošíně u poručníkovy otce. Nejraději chodila pást krávy, protože si při tom mohla nerušeně číst. Tehdy mezi její nejoblíbenější autory patřili Karel Havlíček Borovský a Božena Němcová. „*Měla jsem tenkrát dvě lásky – Havlíčka a Němcovou.*“ Nejraději četla Havlíčka, nazpaměť se naučila celý *Křest svatého Vladimíra*, *Tyrolské elegie* a část z jeho *Epigramů*.¹⁶⁷

V roce 1893 sloužily u Sedláčků kromě Anny další dvě dívky. Každou neděli se o práci v hospodářství střídaly. Vždy jedna vykonávala sama všechny nezbytné práce a dvě mohly jít do kostela na ranní bohoslužbu a poté do města Litomyšle. Dívka, na kterou padla v neděli ráno služba, se od ranního probuzení až do půl druhé odpoledne nezastavila. Zvláště hodně práce na ní zůstalo, když se do kostela vydala i Annina sestřenice Anna Sedláčková nebo její matka, Annina teta Burešová. Annina sestřenice bývala za jejího pobytu v Sedlištích často nemocná, trápily ji žaludeční obtíže, a proto mnoho práce nezastala. Když měl Annin strýc Bureš dobrou náladu a nechystal se zrovna do kostela, tak služce v neděli dopoledne vypomáhal s vařením oběda a pečením buchet. Jinak musela všechnu práci v domácnosti i u zvířat zvládnout služka sama. Znamenalo to po snídani umýt všechno nádobí, uklidit a též vykoupat a převléknout všechny děti. Po obstarání dětí musela služka od podzimu do pozdního jara připravovat krávám teplé krmení vždy ráno v poledne a večer. Obvykle se u Sedláčků chovalo 18 kusů dobytka ve třech chlévech. Navíc se krmení krav odlišovalo od krmení jalovic nebo telat. „*To byla práce, měla-li ji jedna z nás na starosti, že se hlava točila.*“ Během takového dopoledne se služka nestihla převléknout.¹⁶⁸

Kromě každodenní práce zažila Anna při svém pobytu u Sedláčků také rozptýlení. Jedním takovým vítaným vytržením z každodennosti byla návštěva zemské Jubilejní výstavy v Praze v roce 1891.¹⁶⁹ Výstavu navštívila ve společnosti svého strýce Františka Bureše. Na cestu vyrazili po půlnoci 28. září 1891 společně s dalšími šesti sousedy kočáry do Chocně, kde poté přestoupili na noční vlak do Prahy. V Praze strávili celkem dva a půl

¹⁶⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/26, IV/1–IV/2.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. IV/7.

¹⁶⁹ Blíže k Zemské jubilejní výstavě 1891 viz Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991.

dne a po dvě noci přebývali u Annina strýce Aloise Skarlického, který bydlel s rodinou na Ovocném trhu. Anna i strýc Bureš dostali na cestu každý 10 zlatých. Anna vzpomínala, jak dvakrát zblízka viděli „*Jeho Veličenstvo*“, které přijelo též výstavu zhlédnout na svátek sv. Václava. Na výstavu se tehdy přijelo podívat 85 tisíc lidí. Při cestě koňskou tramvají z Václavského náměstí se stala nepříjemná příhoda. Tramvaj byla přeplněná lidmi, kteří se na sebe mačkali, přičemž strýci Burešovi chytly v kapse u vesty sirky. Naštěstí se mu podařilo vystoupit, a tak skončil jen s propálenou vestou a popálenou rukou.¹⁷⁰

Anna byla z výstavy nadšená. Zaujala ji například hasičská stříkačka, která se předváděla v jednom z pavilonů výstavy. U rukojeti stříkačky stály dvě figuríny, které naznačovaly ruční čerpání. Dvě návštěvnice z venkova v domnění, že jedná o skutečné lidi, kroutily hlavami nad tím, jak se ti údajní lidé nadřou. Soused Vavřín si přisadil, když začal též litovat hasiče. Anna líčila, že než si ženy uvědomily svůj omyl, pěkně si z nich soused vystřelil a obstaral legraci i pro kolemjdoucí diváky. Velký dojem na ní udělala také Křížíkova vodní fontána, která patřila mezi největší technické atrakce celé výstavy. Následující den společně se sousedy Vavřínovými podnikli procházku po Praze, kterou zakončili zhlédnutím představení v Národním divadle. „*Býti v Praze a nebyti v Národním divadle nebylo myslitelné.*“ V divadle se hrál Tylův *Strakonický dudák* a jednu z rolí ztvárnila herečka Marie Laudová-Hořicová. Když strýc Bureš zjistil, že už zbyly jen lístky na místa za 2 zlaté, nechtěl tolik peněz za divadlo vydat. Anna ho přemluvila, a tak se poprvé podívala do Národního divadla.¹⁷¹

Ačkoli se v Sedlištích a blízkých vesnicích často konaly zábavy a plesy. Anna se jich moc neúčastnila, neboť jí to poručník nedovolil. „*Návštěvy mé zábav v cizích vesnicích a zábav vůbec, které jsem absolvovala za svobody, by se spočítaly na prstech u rukou a ještě by několik prstů zbylo.*“ Vypočítala, že v Tršku byla jednou o posvícení, v Nedošíně celkem třikrát, z toho dvakrát s povolením poručníka, jednou na plese ve Višňárech a několikrát v Sedlištích. Svůj první ples v Sedlištích v lednu 1892 vylíčila slovy: „*Mohu napsati, že moje krátká svoboda byla krásná, na ni i v šedinách mohu vzpomínati s uspokojením.*“ Anna přicházela na zábavy vždy mezi prvními, snadno se tu sprátelila a užívala si být středem pozornosti místních chlapců. Jedním z prvních Anniných nápadníků byl zedník Jan Záleský, který si na ni myslel. Poručník i Annina maminka

¹⁷⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/24.

¹⁷¹ Tamtéž, s. II/24–II/25.

s možným sňatkem souhlasili, ale Anna se postavila proti. Vadilo jí, že „*měl totiž pusu jako koleno a mně se odjakživa líbili muži vousatí!*“¹⁷²

4.4. Anna a manželství

V 19. století se lze setkat se sňatky uzavíranými jak z rozumu, tak i z lásky. Při volbě budoucího partnera se projevovala autorita rodičů, případně poručníků, kteří měli rozhodující slovo. O vhodném kandidátovi či kandidátce se mohli radit s dohazovačkami a dohazovači, což byli obvykle starší a důvěryhodní lidé, nejčastěji teta, strýc nebo rodinný přítel. V 19. století zůstával výběr partnera místně omezený. Nejčastěji se brali lidé ze stejné nebo sousední vsi, farnosti či regionu. Do volby partnera vstupovaly faktory ekonomické, sociální, náboženské, politické i profesní. Významnou roli hrála především hodnota nevěstina majetku, věna a výbavy a schopnost muže ekonomicky zajistit rodinu a obstarat střechu nad hlavou. Svatbou získala žena ve společnosti nový sociální status. Při hledání partnera, námluvách, žádosti o ruku, zasnubách, podpisu svatební smlouvy, ohláškách a samotné svatbě se pevně dodržovaly ustálené zvyky a tradice. Dle občanského zákoníku z roku 1811 byl u sňatku osob mladších 24 let, kteří nedosáhli hranice plnoletosti, vyžadován souhlas jejich zákonných zástupců. Od roku 1869 nepotřebovali plnoletí snoubenci k uzavření manželství žádné povolení. Po zrušení politického konsenzu k sňatku se klesající sňatečnost, charakteristická od počátku 19. století, začala zvyšovat.¹⁷³ Průběh námluv, svatební den a manželské soužití po svatbě s Josefem Chlebounem popsala Anna ve svých pamětech.

4.4.1. Námluvy

Anna ve svých pamětech podrobně vylíčila, jakým způsobem probíhaly její námluvy a kdo při nich měl hlavní slovo. Při rozmýšlení nad Anniným budoucím manželem sehrál vedle poručníka Františka Sedláčka významnou roli strýc Rejman z Jehnědí, který byl příbuzensky spjatý s oběma v té době potencionálními partnery. Strýc a teta Rejmanovi neměli žádné děti, zato byli velmi bohatí. Proto si je všichni příbuzní předcházeli, přátelili se s nimi a doufali v tučné dědictví. Anna společně se svou tetou Annou Burešovou příbuzné v Jehnědí navštěvovala poměrně často a ráda. Cesta do Jehnědí vedla kolem Džbánova, kde se zastavovaly v kostele. Při té příležitosti ukazovala teta Burešová Anně

¹⁷² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/23, IV/7.

¹⁷³ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 79, 81, 86; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 157, 159, 168–169. Srovnej P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*

pole, zahradu a stavení, které vlastnili Chlebounovi. Poprvé se téma Annina sňatku na nedělní návštěvě v Jehnědí nadneslo v druhé polovině srpna 1893, když se strýc Rejman Anny hned po příchodu zeptal: „*Ďouče, jestlipak by ses chtělo vdávat?*“ Následovala Annina odpověď: „*Ani né! Na vdávání musí být dva a já jsem sama!*“ strýc Rejman však již spřádal plány, které na návštěvě vyložil tetě Burešové a přislíbil svoji účast na posvícení v Sedlištích. Anna jejich rozhovoru nevěnovala pozornost a místo toho šla s kamarádkami na procházku po Jehnědí, při které na strýcovy nepříjemné dotazy zapomněla.¹⁷⁴

Za dva týdny přišla do Sedlišť na návštěvu Annina budoucí tchyně Anna Chlebounová ze Džbánova se svým nejstarším synem Janem, profesorem hospodářské školy. Pro Annu nastala zvláštní situace, jelikož ji nikdo nepředstavil, i když bylo zcela jasné, že návštěvníci přišli na obhlídku potencionální nevěsty. S Annou nikdo nemluvil přímo, rozhovor vedli s jejím poručíkem Sedláčkem, a přitom bedlivě pozorovali Annu při mandlování prádla. „*Dost nepříjemně se dotýkaly pohledy obou, matky i syna.*“ Anna své pocity po jejich odchodu popsala následovně: „*Mne si ji nepovšimli, měli za to, že já jsem vedlejší a mně to bylo úplně jedno, protože se ani slovem, že by se o mne Chlebounovi zajímali, nezmínili. A já jsem byla ještě velmi mladá a moc šťastná, než abych se zajímala o návštěvu Chlebounových.*“ Poté se nevyhnula nepříjemnému rozhovoru se Sedláčkovými, kteří Chlebouna vychvalovali. Když jim Anna vysvětlila, že se jí Jan Chleboun pro svou malou výšku vůbec nelíbí, snažili se jí dohodit jeho mladšího bratra Josefa. „*Mně je to přece jedno, nezáleží mně na jednom ani na druhém!*“¹⁷⁵ Annina reakce jasně vypovídá o tom, co si tehdy myslela.

Posvícení v Sedlištích se konalo vždy první neděli v říjnu, kdy též začínala sklizeň a sušilo se ovoce, zejména švestky. Při posvícení na podzim roku 1893 nebylo pěkné počasí, foukal studený vítr. Když dorazil strýc Rejman, jeho první slova po přivítání byla: „*No tak, d'ouče, chtělo by ses vdávat?*“ Anna reagovala již dost podrážděně, jelikož jí žádná svatba nezajímala a její myšlenky se upínaly k večerní posvícenské zábavě. Společně s nejlepší přítelkyní Marií Jetmarovou se strachovaly, aby měly s kým na večerní zábavě tancovat, jelikož jejich oblíbení tanečníci museli na podzim 1893 všichni najednou narukovat.¹⁷⁶ Nutno dodat, že Anně bylo tehdy pouhých sedmnáct let a že sňatky v takto

¹⁷⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/4–II/5, IV/5–IV/6.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. IV/6.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. IV/6.

nízkém věku nebyly v 19. století obvyklé. Ačkoli se věk manželů vstupujících do prvního sňatku neustále snižoval, představoval na konci 19. století průměrně necelých 28 let u mužů a 25 let u žen.¹⁷⁷ Když se druhou neděli po svátku Všech svatých slavilo posvícení v Jehnědí, dostali Sedláčkovi společně s Annou pozvání. Anna však tušila, že na ní strýc Rejman bude znovu naléhat s vdavkami, a tak pozvání odmítla. „*Především jsem neměla žádné chuti na nějaké známosti a za druhé, co já bych se ukazovala někomu?*“ Sedláčkovi i strýc Rejman zuřili, ale Annu nepřemluvili. „*Věřila jsem pevně, že je tato starost strejce Rejmana mým vzdorem vyřízena. Ovšem, že nebyla!*“¹⁷⁸

První adventní neděli roku 1893 připadla služba na Annu. Ostatní dvě služebné se po ranním ustrojení vydaly společně se Sedláčkovými do Litomyšle. Anna jako obvykle musela uklidit světnici, upéct buchty, umýt a obstarat děti a nakrmit dobytek ve chlévě. Toho dopoledne plného pracovního shonu přišel za Annou poprvé na návštěvu Josef Chleboun. Jelikož nebyli oficiálně představeni, Anna ho při přivítání nepoznala. Poté, co ho nepřevlečená, neučesaná a celá zmáčená od vody uvedla do domu, se vrátila ke své běžné práci. Po chvíli přiběhl poručník Sedláček se slovy: „*Náno, nech všeho, máš tu ženicha, jdi se ustrojit!*“ Sedláčkovi měli starost, aby Anna na svého budoucího manžela udělala dobrý dojem. „*Co si pomyslí, je jeho věc, hlavně, že je doma pořádek.*“ Anna měla jasné priority, nejdřív potřebovala dodělat svou práci, a poté byla ochotná se kvůli ženichovi ustrojit. Ke společnému obědu zasedli ve čtvrt na dvě odpoledne. Anna ve svých pamětech přiznávala, že jí toto první setkání s Josefem Chlebounem utkvělo v paměti. „*Pravdou bylo, že byl náš otec sličný mladý muž, ale na mně neudělal nikterak příznivý dojem.*“ Zároveň též dodávala, že o sňatku s Josefem Chlebounem po této první schůzce vůbec neuvažovala.¹⁷⁹

Od první adventní neděle roku 1893 začal Josef Chleboun Annu v Sedlištích navštěvovat pravidelně. Annina maminka se o zamýšleném sňatku dozvěděla od Josefa Chlebouna, když ji a Annu zval na návštěvu do Džbánova o vánočních svátcích. Annina maminka, v té době přebývající u tety Lichtenberkové v Cerekvici nad Loučnou, se proti sňatku nestavěla, jen vyjádřila obavy z Annina nízkého věku a malého finančního příspěvku do společného hospodářství. Chlebounovi nemohli počítat s vysokým věnem. Annin dědický podíl z prodaného bučinského statku sice úrokem vzrostl, ale k datu

¹⁷⁷ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 168–169.

¹⁷⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. IV/7.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. IV/7–IV/8.

6. května 1894 činil částku 1 553 zlatých. Anna se se svou maminkou shodla, že s jejím sňatkem není třeba spěchat. Opačný názor zastávali Chlebounovi, rodina poručníka Sedláčka i strýc Rejman. O vánočních svátcích 1893 navštívila Anna s maminkou a tetou Burešovou a poručníkem Sedláčkem Chlebounovi ve Džbánově. Po této vánoční návštěvě Džbánova, kde proběhla prohlídka hospodářství a dobytka, se svatba brala za hotovou věc. Anna první oficiální návštěvu svého budoucího domova zhodnotila následovně: „*První dojem nebyl špatný, ovšem chlév u Chlebounů nebylo možno srovnávat se Sedláčkovým, zde dobytek hubený, drobný – u nás kusy několika metrů jeden vedle druhého. Jinak pořádek a čistota byla všude vzorná.*“¹⁸⁰ Je zajímavé, že mnohem více než Anně, záleželo na výběru ženicha rodině Sedláčků a strýci a tetě Burešovým, kteří Josefa Chlebouna Anně doslova vnutili. Anna přitom zaujímal a odevzdaný a částečně lhostejný postoj. Bylo jí jedno, zda se svatba uskuteční či nikoli.

V druhé polovině ledna 1894 se konal v Jehnědí ples, na který šla Anna poprvé v doprovodu Josefa Chlebouna. Na tento ples si nechala ušít nové šaty. Zima byla mírná a leden byl nezvykle teplý. Když Josef Chleboun pro Annu přijížděl do Sedlišť ve vypůjčeném kočáru taženém kobyloou, zastihl ji v největší práci na poli. Toho dne se vozil na pole hnůj, který se musel rozházet, aby přes noc v hromádkách nezmrzнул. Teprve po dokončení prací se Anna řádně přichystala, ustrojila a v půl šesté odjela s Chlebounem ze Sedlišť. Do Džbánova dorazili za tmy, společně s Chlebounovou matkou se navečeřeli a poté s Chlebounovými přáteli vyrazili pěšky na ples do Jehnědí. Zábava na plese se velmi vydařila, Anna s Josefem společně odcházeli po páté hodině ráno. Zpět do Sedlišť se dostala v devět hodin. S odstupem času se Anna dozvěděla, že po této její návštěvě ve Džbánově o ní rozneslo spoustu pomluv. „*Bylo to však také pro něco dobré. Upozornily mě tyto klevety, abych byla opatrná a byla jsem. Nikdy jsme nepěstovala žádné důvěrnosti a neměla jsem nepříjemnosti!*“¹⁸¹

Podruhé se s Josefem Chlebounem zúčastnila nedělního plesu ve Višňárech v první polovině února. Společně s Annou šla na ples i její nejlepší přítelkyně Marie Jetmarová a další místní mládež. O Annu měli tehdy mládenci velký zájem. Soused Stráník z Říkovic si na Annu myslel, a proto nemohl unést vidět ji s jiným nápadníkem. Chtěl za každou cenu vyvolat scénu nebo rvačku. Anna si s Josefem moc nezatančila. Na dámskou volenku si jej vůbec netroufala vyzvat, aby se nevyvolala scéna. „*Kdybych byla šla pro otce, začali*

¹⁸⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/20–II/21, IV/8.

¹⁸¹ Tamtéž, s. IV/9.

by jej rvát. “ Vlivem této nepříjemné situace odešla Anna s Josefem z plesu dříve, než bylo obvyklé, aby se vyhnuli nedorozumění a případnému konfliktu. Před sňatkem byla Anna s Josefem pouze na těchto dvou zábavách. „*Já jsem se dívala, opakuji, velmi naivně na svou známost, a přesto, že mě chtělo více mládenců, ani s jedním žádné důvěrnější styky, se všemi stejně, kamarádka a nic více.*“ Anna svým pamětem svěřila, že největší strach měla ze své pověsti, kdyby se sňatek nakonec neuskutečnil. Doslovně psala, že „*kdyby bylo bývalo ze sňatku sešlo, byla bych někam utekla, protože by mně bylo bývalo ukrutně stydno, že o mně mluvili jako o nevěstě a najednou konec.*“¹⁸² V okamžiku, kdy bylo o sňatku rozhodnuto, si Anna najednou nedovedla představit, že by byla odmítnuta, a ztratila by tím dobrou pověst. To představuje zajímavý obrat v Annině uvažování, její lhostejný postoj se proměnil v neopodstatněnou obavu ze špatné pověsti.

Způsob, jakým byl Anně vybrán nastávající ženich, nijak nevybočoval z tradičních zvyklostí 19. století. Budoucí manželé pocházeli ze stejného regionu a do doby, než bylo rozhodnuto o jejich sňatku, se neznali. Konečné slovo měl poručník, kterému s výběrem Annina budoucího manžela pomohl strýc Rejman a Annina teta Anna Burešová v postavení dohazovače a dohazovačky. O zamýšleném sňatku byla informována i Annina matka. Josef Chleboun byl shledán jako nejlepší kandidát vzhledem k výbornému hodnocení hospodářské usedlosti čp. 1 ve Džbánově a jeho charakterovým vlastnostem, mezi nimiž dominovala pracovitost, pilnost a spořivost. Navzdory tomu při podpisu svatební smlouvy vyplynulo, že džbánovské hospodářství bylo ze tří čtvrtin zatíženo dluhem. Tato skutečnost společně s negativními vlastnostmi budoucí tchyně však musela být Sedláčkovi známa již před uzavřením sňatku. Postoj samotné budoucí nevěsty v době sjednávání svatby lze zhodnotit jako odevzdaný až flegmatický. Do vdávání se nehrnula, což je vzhledem k jejímu věku a nulovým zkušenostem pochopitelné. Na druhou stranu si neuměla představit, že by se rozjednaný sňatek s Josefem Chlebounem neuskutečnil. S jistotou lze konstatovat, že do manželství nevstupovala na základě hlubokého citového vzplanutí.

Není pochyb o tom, že ze strany příbuzných budoucích manželů se s uskutečněním svatby spěchalo. Oba snoubenci byli mladí, Anna v prosinci 1893 oslavila osmnácté narozeniny a Josef dosáhl plnoletosti. Otázkou zůstává, jaké byly motivace jednotlivých zainteresovaných osob nebo jaké výhody jim mohly z domluveného sňatku vyplynout. Důvodem k rychlému sňatku jistě nebylo Annino těhotenství, jelikož první dítě se

¹⁸² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/10.

manželům narodilo po roce a čtvrt od svatby. Na druhou stranu se Annin poručník mohl vzhledem k oblíbenosti své svěřenkyně u chlapců obávat, že si Anna vybere jiného a méně vhodného partnera. S obavami z možného Annina nepřístojného chování při zábavách a plesech mohla souviset skutečnost, že ji poručník na tyto radovánky nerad pouštěl. Poručník mohl mít též zájem Annu co nejdříve vdát, aby se již o ní nemusel starat a živit ji. Naopak Annině budoucí tchyni jistě vyhovovalo, že si její syn chystá vzít za manželku dívku velmi mladou, a tudíž tvárnou a snadno vychovatelnou. Zda byl Josef Chleboun do Anny před svatbou zamilovaný, není z jejích pamětí jasné. Rozhodně z nich ale nevyplývá, že by do sňatku s Annou vstupoval hluboce citově zasažen.

4.4.2. *Sňatek a věno*

Chlebounovi si přáli, aby se sňatek uskutečnil ještě na jaře roku 1894. Svatbě předcházelo jednání o svatební smlouvě a financích. Svatební smlouva představovala zásadní dokument, který upravoval majetkové záležitosti snoubenců a charakterizoval jejich sociální postavení. Vymezovala a zároveň ochraňovala majetek, se kterým do manželství obě strany vstupovaly. Měla předepsanou formu notářského spisu a musela být uzavřena před vlastním svatebním dnem. Součástí této smlouvy mohlo být i zabezpečení třetích osob, nejčastěji rodičů.¹⁸³ Domlouvání finanční stránky svatby a výše Annina věna neprobíhalo zcela bez konfliktů, neboť vypluly na povrch staré křivdy. Dohodlo se, že přínos Josefa Chlebouna bude činit 6 000 zlatých a že Anna do manželství věnem vloží 1 553 zlatých. Strýc Rejman navrhoval zvýšení Annina přínosu tím, že jim sám věnuje 500 zlatých. Dále se očekával dar 500 zlatých od Anniny maminky a 500 zlatých od rodiny poručníka Sedláčka. Návrh strýce Rejmana byl sice velkorysý, ale Annina maminka tento závazek nemohla splnit, jelikož nedisponovala žádnými našetřenými penězi a právě díky Annině poručníkovi neměla ani výměnek. Sedláčkovi ji obvinili, že dceři nechce záměrně finančně přispět. Když zjistili, že dceři skutečně nebude moci žádné peníze dát, tak značně ochablo jejich nadšení pro Annin sňatek s Chlebounem. Sedláčkovi snoubencům nejprve slíbili místo finančního obnosu jalovici dle vlastního výběru, kterou mladým manželům nakonec nedali, neboť k nim neměli žádné povinnosti. Ve výsledku jediný, který Anně přislíbil darovat původně navrženou částku 500 zlatých, byl strýc Rejman. Ten svůj

¹⁸³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 163; Alice VELKOVÁ, *Svatební smlouvy ve venkovském prostředí v 1. polovině 19. století*, in: Martina Halířová (ed.), *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Sborník z konference konané 13. – 14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, Pardubice 2007, s. 79, 82.

závazek vůči novomanželům po svatbě také nesplnil, ale odpustil jim alespoň dluh ve stejné výši.¹⁸⁴

Smlouva svatební, postupní a dědická smlouva sepsaná litomyšlským notářem JUDr. Josefem Jandou byla uzavřena a stvrzena podpisy dne 28. dubna 1894 na notářství v Litomyšli. Jelikož byla Anna nezletilým sirotkem, musel být podpisu přítomen kromě její matky i poručník František Sedláček. Svědky podpisu svatební smlouvy, které musel zařídit poručník, se stali hostinský Flídr z restaurace Hvězda v Litomyšli a obchodník Štursa.¹⁸⁵ Ze svatební smlouvy vyplývalo, že usedlost čp. 1 ve Džbánově v hodnotě 7 400 zlatých je zadlužená částkou necelých 2 500 zlatých vůči litomyšlské okresní sirotčí pokladně a částkou 800 vůči spořitelně města Litomyšle. Vyrovnaní těchto dluhů Annino věno ani zdaleka nepokrylo, naopak se velmi rychle rozplynulo. Dědický podíl ve prospěch odstupující majitelku Annu Chlebounovou byl stanoven ve výši 2 000 zlatých. Ve smlouvě navíc byly přesně vyjmenovány povinnosti, které mladé manžele zavazovaly vůči odstupující hospodyni. Annina tchyně měla jako výměnek zaručeno například právo žít v hospodářově světnici, vařit na jeho plotně, ve chlívě mít místo a zajištěnou potravu pro jednu krávu a jedno prase. K tomu měla dostávat pět hektolitrů brambor, tři kopy vajec a týdně 1 zlatý v hotovosti. Anně smlouva přiznávala vlastnická práva k polovině džbánovské usedlosti a právo dědit stejným dílem s případnými dětmi vzešlými z manželství.¹⁸⁶ Zisk spoluvlastnictví, které v 19. století nebylo zcela automatické, alespoň k polovině hospodářství znamenal pro Annu výhodu.

Po podpisu svatební smlouvy následoval společný oběd v restauraci Hvězda. Podávala se polévka a hovězí maso v rajské omáčce. Všichni dobré jídlo zapíjeli pivem, Sedláček si objednal půl litru, Josef Chleboun se svou matkou společně také půl litru a Anna se svou maminkou si dali každá čtvrt litru. Při placení došlo k velice trapné situaci. Bylo obecným a dobrým zvykem, že společný oběd zaplatil za všechny dohromady nevěstin ženich. Když však mělo dojít na placení, Chlebounova matka prohlásila: „*Nám (to byla ona a ženich) to spočítejte zvlášť!*“ Tímto výrokem nejenže svého syna před všemi ponížila, ale projevila se při tom i její lakomá povaha. „*Takové maličkosti jsou známkou osobního charakteru a osobního názoru, podle nichž se každý sám hodnotí.*“ Příhoda s placením útraty se rychle roznesla a díky tomu se Anna dozvěděla o dalších negativních

¹⁸⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/10–IV/11, V/1.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. IV/11.

¹⁸⁶ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 30, 35.

vlastnostech ženichovy matky, jimž vévodila její lakomost, panovačnost, bezohlednost a nevládnost. Svým chováním si Annina tchyně po své svatbě zneprátelila manželovo příbuzenstvo, kterému se do Džbánova zavřela cesta. Její manžel žil v jejím područí, musel ji poslouchat a dělat, co mu řekla.¹⁸⁷

Svatební ohlášky se konaly 29. dubna 1894, den po podepsání svatební smlouvy, a poté ještě 3. a 6. května 1894. Dle zápisu v matrice oddaných udělil c. k. okresní soud ve Vysokém Mýtě Anně povolení k sňatku 7. května 1894.¹⁸⁸ Příprav svatby se ujala rodina Sedláčkova. Anna vzpomínala, že se na svatbu nejvíce těšily Sedláčkovy děti. Samotný svatební den nastal 8. května 1894. Anně Burešové bylo osmnáct let a Josefu Chlebounovi čtyřiadvacet. Svatební obřad se uskutečnil v evangelickém kostele ve Sloupnici. Snoubenci a svatebčané se na svatbu vezli v šesti vystrojených kočárech, dva byly ze strany ženich a čtyři z nevěstiny. Oddávajícím se stal místní evangelický farář Bohumil Fleischer, který měl povinnost učinit o sňatku vlastnoruční zápis do matriky oddaných. Za svědky šli strýc Václav Bartoš, řídící učitel ve Velkých Sedlištích, a ženichův starší bratr Jan Chleboun, který v té době působil jako profesor na střední hospodářské škole v Roudnici nad Labem. Josefa Chlebouna doprovázeli jako mládenci jeho přátelé Josef Šplíchal a Bedřich Adker. Z Chlebounovy rodiny přijali pozvání na svatbu manželé Varečkovi z Voděrad a ženichova sestra Anna Záleská z Horek. Z Anniny příbuzenské linie se svatby zúčastnili Sedláčkovi, Lenchovi, Nešporovi a Annin bratr Josef, v této době ještě svobodný. Z Annina popisu svatebního dne vyznívá radost ze života. „*Byl krásný květnový den. [...] Krásné ráno, plné jasu, ptactva, nádherné rosy a příjemného lahodného vzduchu. [...] Když jsme vyjeli, byly takové přeháňky, takové krásné májové deštičky, které nás předcházely. Než jsme dojeli do Sloupnice, zkropilo ve Sloupnici a než do Džbánova, zkropilo ve Džbánově a než jsme se vrátili do Sedlišť, pršelo v Sedlištích, a tak nám bylo předpovídáno štěstí.*“¹⁸⁹

S úcesem, který Anně vytvářela učitelka Vondráčková, sice Anna nebyla spokojena, zato šedé hedvábné svatební šaty ušité Kateřinou Buriánkovou se jí velmi líbily. Podotýkala však, že stály velmi mnoho peněz a moc si je neužila. Ještě více si oblíbila své druhé šaty, vlněné jako mramor, které velmi ráda nosila i po svatbě. Chválila

¹⁸⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/11.

¹⁸⁸ V matrice oddaných je mylně uvedeno náboženské vyznání Anniných rodičů, kteří nenáleželi k římskokatolické církvi, ale oba vyznávali evangelické reformované náboženství. Viz SOA v Zámrsku, Sbírkka matrik Východočeského kraje, Farní úřad českobratrské církve evangelické Dolní Sloupnice, kniha č. R 8–14, s. 36.

¹⁸⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/11–12.

těž boty, které oběma snoubencům ušil švec Starý z Litomyšle, ale stejně jako svatební šaty je moc neunosili. Večer před svatebním dnem došlo na plnění svatebních obyčejů. „*Přede dnem svatebním večer hoši stříleli, dělali mně zastaveničko, dostali ovšem úctu a v den sňatku dělali bránu.*“ Po špatné zkušenosti s ženichovou šetrností při placení společného oběda po podpisu svatební smlouvy věnoval poručník Sedláček Josefu Chlebounovi 5 zlatých na odměnu pro mládence za dělání brány, čímž předešel další možné trapné situaci.¹⁹⁰ Nejdůležitější součástí svatebního obřadu představovala mše, během níž se za přítomnosti kněze a svědků konal svatební obřad.¹⁹¹ Farář Fleischer při ní přednesl výklad na text žalmu 127 a 128. Ve Džbánově, kde následovala svatební hostina, měly být svatebčanům rozdány svatební koláče. Jelikož bylo po dešti příliš vlhko na to, aby se koláče mezi přítomné rozhazovaly, nasypal strýc Bartoš plný koš koláčů do zástěry sousedce Dlouhové s prosbou o rozdání. „*Jo, ale milá Dlouhová koláče sebrala a odnesla domů, ani jeden nikomu nedala. Tak bylo hrozné nadávání.*“¹⁹²

Skutečnost, že se Annina svatba konala v měsíci květnu, zcela neodpovídala zvyklostem 19. století. Sňatky byly uzavírány především na podzim nebo v lednu či únoru a měsíc květen byl nejméně oblíbeným. Svatby se též běžně nepořádaly v červnu, červenci a srpnu vzhledem k probíhajícím polním pracím.¹⁹³ Z Anniných pamětí nevyplývá, že by se svého svatebního dne nemohla dočkat. Převažují u ní spíše střízlivější pocity a radost ze života. Líčení svého svatebního dne nevěnuje příliš prostoru, což neznamená, že by pro ni nebyl důležitý. Mnohem více než na jeho průběh se zaměřuje na maličkosti jako počasí, příhody a účastníky. Místo detailního popisu svatebních šatů hodnotí, jak jí později byly či nebyly užitečné. V tom se ukazuje její praktická povaha. Vůbec se nezmiňuje o svatebním prstenu, kytici, hostině či svatební noci.

V porovnání situace Anny Chlebounové a její matky Filomeny Alžběty před a po sňatku lze nalézt podobnosti i odlišnosti. Stejně jako matka se Anna vdávala v evangelickém kostele. Na rozdíl od svých rodičů, jejichž svatba se kvůli odlišnému náboženství odkládala, Anna nemusela před svatbou řešit otázku víry, jelikož ona i Josef Chleboun byli evangelíci. Podobně jako matka nepřinesla Anna do svého manželství s Josefem Chlebounem velký finanční vklad, což velmi ovlivňovalo vztahy v nové rodině. Nejednou jí bylo připomínáno, že se vdala do bohatší rodiny. Autoritou v rodině Josefa

¹⁹⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/12.

¹⁹¹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 164.

¹⁹² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/12.

¹⁹³ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 93.

Chlebouna i po svatbě zůstávala jeho matka, což způsobovalo nemalé vztahové třenice. Její vliv na syna lze doložit již ve svatební smlouvě při charakteristice jejího výměnku.

4.4.3. V rodině Chlebounů – soužití s manželem a tchyní

První dny po svatbě bylo Anně velmi smutno. U poručníka Sedláčka ve Velkých Sedlištích si zvykla na dům plný lidí a ruchu. V jeho domácnosti žilo kromě Anny dalších dvanáct osob – manželé Sedláčkovy, Annin strýc a teta Burešovi, čtyři Sedláčkovy děti, čeledín, dělník a dvě služky. Naproti tomu ve Džbánově bylo „*ticho jako v kostele*“. U Chlebounů kromě novomanželů přebývala Annina tchyně a sedmnáctiletý čeledín Jan Hájek. Annin manžel byl méně mluvný a tchyně nemluvila vůbec. Anně se také stýskalo se po čtení a knihách, o které v Sedlištích nebyla nouze. Chyběly jí noviny a čerstvé denní zprávy, zejména *Národní listy*, na které si v Sedlištích za skoro tři a půl roku svého pobytu přivykla. Jediné, co se ve Džbánově našlo ke čtení, byly listy s církevní tematikou, nejvíce časopis *Hus*, několik ročníků *Evangelických listů* a *Hlasů ze Siona*. Anna je našla v truhlici uložené na půdě. Místní farář Horký nabízel Anně k půjčení *Právo lidu*, které odebíral. To však Anna s díky odmítla, neboť jí toto periodikum nezajímalo. Patrně z toho důvodu, že šlo o tiskovinu sociální demokracie, kterou Anna neměla v lásce. Při procházení pokladů na půdě objevila v jednom čísle časopisu *Hus* báseň, která ji upoutala a stala se pro ni v různých situacích oporou a posilou. Zaznamenala si její slova do svých paměti: „*Vše kdyby se ti vedlo, jak ty bys chtěl a přál a Bůh vše by ti splnil a nic ti neodňal, jak moh' bys, synu lidský kdy život op[o]uštět, ty div bys nechtěl zoufat, tak bys měl rád tento svět. Tak zvolna opadáva květ pestrých nadějí a ty pak vstříc jdeš hrobu den ze dne klidněji. Ty méně čekáš blaha, než může dáti zem a smrt, když dostaví se, ty řekneš: Hotov jsem!*“¹⁹⁴

Sňatkem s o šest let starším Josefem Chlebounem se začala psát další kapitola Annina pozoruhodného života. Dnem svatby se její novou adresou a domovem stala džbánovská usedlost čp. 1, kde od smrti svého otce v roce 1884 hospodařil Josef Chleboun se svou matkou. Anna svého manžela v pamětech označovala výhradně jako „*otce*“ a svou tchyni jako „*matku*“. Rodina Chlebounových se v širokém okolí těšila velmi dobré pověsti. Zvěsti o skutečném chování Anniny tchyně a skutečnost, že přichází do velmi zadluženého hospodářství, se Anna bohužel dozvěděla až po podpisu svatební smlouvy. Navzdory tomu vstupovala mladá nevěsta do manželství s jistým očekáváním a „*dětskou důvěrou*“. Následné rozčarování a zklamání z chování a skutečné povahy nejen tchyně, ale

¹⁹⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/12.

i manžela, pocítila brzy po přestěhování do Džbánova. „Každé hrubé a bezohledné slovo odbytí bylo ranou do tváře.“ První konflikty na sebe nenechaly dlouho čekat. Když si Anna brzy po svatbě dovolila promluvit do manželových záležitostí, obořil se na ni se slovy: „Co je ti do toho? Hovno mělas, tak co se do toho pleteš?“ Udivená Anna překvapená manželovou hrubou reakcí odvětila: „Ták? Co jsem měla, věděli jste na halěř, my jsme mluvili pravdu.“ Tehdy to bylo poprvé a naposledy, co se jí tchyně zastala a manžel Anně skutečně její malé věno již nikdy nevyčetl.¹⁹⁵

Josef Chleboun, stejně jako jeho starší bratr Jan, na svou matku pohlížel jako na nejlepší ženu na světě. Nikdy nezpochybil její autoritu. „Nikdo neuměl tak hospodařiti, jako ona, nikdo vařiti jako ona, nikdo nebyl tak pobožný jako ona, zkrátka matka Chlebounova byla žena bez chyb, nedostižná ve své osobnosti.“ Zda byla takovým vzorem i pro svou dceru Annu, provdanou za Jana Záleského z Horek, si Anna nebyla vědoma. Oba synové však svou matku bezmezně zbožňovali. „Synové a matka a matka a synové – to byly dvojice, kde pro třetího nebylo místa.“ Soužití s takto autoritativní a neomylnou osobou v jedné domácnosti, která navíc měla hlavní slovo, muselo být složité. Cokoli, co vyslovila Annina tchyně, bylo pro Josefa Chlebouna svaté. Ke své matce se choval jako vzorně vychovaný syn, zatímco Anně byla přisouzena druhořadá pozice. Vzhledem ke svému nízkému věku musela strpět narážky o tom, že neumí dobře hospodařit. Ač velmi mladá, snažila se Anna vůči urážkám a nespravedlnostem vůči svojí osobě a rodině do určité míry bránit. „Vypadalo to tak, jako by mě byla udělána ukrutná milost, že si mě vzal ze Džbánova Chleboun, zatím bylo jim děkovati, že já si vzala Chlebouna.“¹⁹⁶

Za šest týdnů po svatbě přišla Annu navštívit její maminka Filomena Alžběta. K obědu se podávalo podmásli a brambory maštěné máslem. Při rozdělování porcí Annina tchyně podělila sebe, Annina manžela, Annu, čeledína Jana Hájka a Annině mamince úmyslně nenabrala žádný díl. Všichni začali nenuceně obědvat až na Annu a její maminku, které byly obě stejně překvapené: „[...] mně se ovšem stáhl krk, též asi mamince, nemohla jsem promluvit, [...]“ Anna se neodvážila mamince sama dát nový talíř, proto ji přenechala svoji porci. Ve výsledku neobědvala ani Anna, ani její maminka. Zde se naplno projevila autorita Anniny tchyně a její nesnášenlivost vůči Annině mamince, kterou vůči ní projevovala až do své smrti. Josef Chleboun chování své matky neodporoval. Místo aby

¹⁹⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/1, V/5.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. V/1.

Annině mamince sám jídlo nabídl a tím se jí zastal, jen tiše přihlížel. „*To byla facka, až se mně zamotala hlava.*“ Annina maminka po tomto nepřijemném incidentu řekla Anně mezi čtyřma očima: „*Chudáku d'ouče, to budeš mít těžký život!*“ Anna své pocity svěřila paměťm. „*To mně ale bylo tak, jako když se otevře propast a já do ní padám. Bolest i hněv se mi honil[y] hlavou. Takové bezohlednosti je schopen málokdo!*“¹⁹⁷

Druhý konflikt nastal v době prvních žní. Ještě tehdy Anna pořádně nevěděla, kolik činily dohromady všechny manželovy dluhy, se kterými se museli první roky po svatbě potýkat. Tyto dluhy velice ztěžovaly mladým manželům společné hospodaření. Po žních se například prodávala jalovice, aby mohla být uhrazena půjčka na svatbu od Annina švagra Jana v hodnotě 75 zlatých. Pro vyplacení alespoň části dluhu se poté rozhodli prodat koně a nadále jako tažná zvířata používat výhradně hovězí dobytek. Naučit krávy jezdit potahem znamenalo mnoho potíží. Nejenže se musely vydat peníze na nákup nových strojů se vším příslušenstvím, ale přinášelo to i nebezpečné situace a zdravotní rizika. Anna nejdnou skončila s oteklou a do krve sedřenou rukou od kravské ohlávky a s pošlapanýma nohama od kravských kopyt. Navíc na ni často manžel křičel, když sama krávy neudržela. Annina maminka se o dluzích mladých novomanželů jednou zmínila při cestě z kostela sousedce, která se jí ptala, jak se Anně v manželství daří. Když se o tom dozvěděli Chlebounovi, vyvolali bouřlivou scénu. Vyčítali Anně, že její maminka záměrně roznáší pomluvy o dluzích, a kazí tím dobrou pověst rodiny Chlebounů. Hádce byl přítomen i švagr Jan, který doslova řekl: „*Anino, Tebe mám rád, ale tvá máma, to je mrcha!*“ Anna trefně poznamenala, že její maminka o dluzích nelhala a že tudíž nechápe, co jí vyčítají. Odpověď zněla: „*No nelhala, ale nemusí o tom povídat!*“ Tato situace dokonale vykresluje způsob myšlení a neupřímného chování členů Chlebounovy rodiny. „*Od té doby jsem dvojnásob pohrdala s jejich povzneseným nazíráním na druhé a udělala jsem si svůj posudek.*“ Toto jednání ji utvrdilo v přesvědčení, že se u Chlebounů měřilo dvojitým metrem. V rodině Chlebounů, kteří se vždy vůči Burešům považovali za lepší, se tolerovala lež a to Anna nejvíce odsuzovala.¹⁹⁸

V hospodářství u Chlebounů bylo mnoho práce, kterou se Anna snažila zastat. Oproti své mamince vstupovala do manželství se zkušenostmi s hospodářskou prací, které nabyla ve službě u poručníka Sedláčka. „*Najezdila jsem se dost ale i napřísluhovala.*“ Kromě běžných domácích činností musela Anna zvládnout i těžkou práci na poli

¹⁹⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/1.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. V/1–V/2, V/5.

s kravským potahem. Sama si též po návratu z pole musela krávy odstrojit. Naproti tomu když se z pole vrátil manžel, musela ihned všeho nechat a jít mu pomoci krávy obstarat, „[...] *ať jsem měla v rukou cokoli, třeba i vdolky v troubě, [...]*“ Okolní sousedky Annu od práce zrazovaly a radily jí, aby se zařídila jako její tchyně. Podle nich si měla najmout pomocníky a sama být hospodyní v domácnosti, „*něco dobrého snísti a trochou kořalky zapít.*“ Annina tchyně skutečně ráda pila kořalku a svou závislost obhajovala velkým utrpením v nešťastném manželství. Annina zesnulého tchána líčila jako zlého člověka, který svou ženu neměl rád a kvůli její přílišné nábožnosti, neústupnosti a poroučivé povaze se jí chtěl zbavit.¹⁹⁹ Tyto negativní zážitky mohly být příčinou toho, proč se Annina tchyně upnula na své syny, pro které se po smrti otce stala jediným vzorem. Otázkou zůstává, zda byla Annina tchyně opravdu dobrou hospodyní.

První roky po svatbě byly pro Annu velmi těžké. Kromě čeledína Jana Hájka vypomáhal Chlebounovým ve Džbánově pouze Annin mladší bratr František. Kvůli poroučivé povaze a nepřiměřené šetrnosti Anniny tchyně nepracovalo u Chlebounů nikdy více pomocníků. Anna nikdy neměla služku, s domácími pracemi ji v době po porodu pomáhala tchyně a velmi krátce také její maminka. „*Maminka moje byla zlatá žena! Požehnání v domácnosti.*“ Až do své smrti se snažila dceři ulehčit práci, kterou musela sama zastávat. Obstarávala jí prádlo, šila a spravovala nejen dětské oblečení. „*Při všem těžkém zaneprázdnění prádlo jsme měli krásné. Jeť prádlo známkou dobré hospodyně.*“ Krátký pobyt Anniny maminky v rodině Chlebounových po narození vnučky Libuše byl provázen neustálými konflikty a neshodami s Anninou tchyní, které vyústily v maminčin odchod. Od té doby svou dceru navštěvovala velmi zřídka. Anna se ve svých pamětech podívovala nad svou tehdejší podřízeností, nesamostatností a neschopností prosadit si vůči panovačné tchyni svou vlastní vůli. „*Mně bylo pořád pravidlem: «Za málo peněz, málo muziky!» Za 1553 zlatých jsem se neodvažovala poroučet.*“ Místo, aby využili nabízenou pomoc Anniny maminky, a usnadnili si tak život, raději Chlebounovi dřeli a živořili. „[...] *plakala bych, jak zbytečně jsme se nauskrovovali jen proto, že nebylo dobré vůle, aby vedle sebe mohly být 2 matky.*“²⁰⁰

Na podzim roku 1907 zažila Anna další nepříjemný výstup se svou tchyní. Před začátkem nového školního roku koupila Anna svému nejstaršímu synovi Josefovi v Ústí nad Orlicí látku na nové košile, jelikož nastupoval prvním rokem do měšťanské školy.

¹⁹⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/2.

²⁰⁰ Tamtéž, s. V/4–V/5, V/20, IX/6.

Josef se o nákupech zmínil své babičce Chlebounové, která Annu pomluvila a litovala svého syna, že jeho žena rozhazuje jím těžce vydělané peníze. „*Chudák! On se tak nadře a ona to takhle rozhází!*“ Josef se před svou babičkou maminky Anny snažil zastat, ale byl odmítnut se slovy, že dospělým věcem nerozumí. Své mamince se pak s příhodou u babičky Chlebounové svěřil. Anna se ho zeptala: „*No, kdo teda má pravdu? Babička, že tatínkovi rozhazují, nebo já, že musíš mít košile!?*“ Syn stál na straně své maminky a řekl jí: „*Já vím, maminko, že to není pravda!*“ Při oboustranné výměně názorů mezi Annou a její tchyní se projeví i další neshody obou žen z minulosti, když Annina tchyně své snaše vyčítala, že neumí vést ani domácnost, ani hospodářství. Nyní se navíc snažila proti Anně obrátit nejen manžela, nýbrž i její vlastní děti. „*Odcizila jste mně muže, nikdy jste mně ho nedala, je Váš a je Váš, tak mi a[le]spoň neberte děti a nechte mně je! Jsem-li špatnou Vám, nezlehčujte mě u dětí.*“ Manžel stál jako obvykle na straně své matky „*[...] a zakřikl mě, ať držím hubu, [...] že jen dělám různice.*“ Syna obvinil ze lhaní a odměnil ho pohlavkem.²⁰¹ Další z řady konfliktů mezi Annou a její tchyní dokazuje, jaké měla Anna v rodině podřadné postavení.

Jednou koupila Anna svému manželovi Josefovi od paní Novákové z Chocně látku na košili s černými proužky tzv. „*pik*“, která se snadno prala a žehlila. Košili s límcem svému zeťovi ušila Annina maminka a „*otec byl v ní jako ze škatulky.*“ Ačkoli ji na sobě měl již několikrát, jedno nedělní ráno Annu při zapínání košile obvinil, že je příliš naškrobená. Rozčiloval se, že takovou košili nosit nebude. „*Jestli mně dáš ještě jednou takovouhle košili, tak tě hodím s ní na hnůj, vokružko jedna!*“ Anna se bránila, že prádlo připravila tak, jak ji to učila její tchyně a že je přeci na naškrobené košile zvyklý. Tchyně se snachy nezastala a naopak její slova popřela. Když Anna napříště prádlo neškrobila, bylo jí vyčteno, že je zlá a že ji proti Chlebounovým navádí její maminka. Anna ve svých pamětech vylíčila, jak ukřivděně se tehdy cítila: „*Šla jsem jako děc[k]o k vám a vy? Huntujete! Ponižujete, nespravedlivě posuzujete a zapomínáte, že mám svůj rozum i posudek. Nemohu za to, že otec ne, že je jako školák, nechápající smysl různých poměrů a řídí se tím, co vy řeknete a posoudíte! Já ne!*“ I po mnoha letech od svatby musela Anna snášet urážky a kárání, ve kterých se Annina tchyně vyžívala. Společný život Anně neusnadňoval ani náladový manžel. Ačkoli byla Annina tchyně proti své snaše očividně zaujatá a nespravedlivá, Josef Chleboun se své ženy „*nikdy, ani za zjevného bezpráví*“

²⁰¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/1.

nezastal a nešel proti své matce. Toto jeho chování Annu velmi mrzelo a trápilo. Cítila se proto méněcenná, neustále vychovávaná a druhořadá.²⁰²

Annina tchyně byla pyšná, nedokázala přijmout vůči sobě žádné poznámky a neuznávala jiný názor než vlastní. S Anninou matkou se nesnesla, vnímala ji jako konkurenci a ohrožení svého dominantního postavení v rodině. Při scéně, kterou vyvolala poté, co se Anna s manželem jednou vrátili z jarmarku ve Vysokém Mýtě, se potvrdila její nenávisť k Annině mamince. Velmi ji rozzlobilo, že je Annina maminka pozvala na svačinu, a oni tudíž po návratu do Džbánova neměli hlad. Annina tchyně se po odmítnutí večere cítila bytostně uražena a prohlásila, „*že nejsme takoví páni, aby nás máma vodila po hospodách atd.*!“ Anna byla při obhajobě jednání své maminky okřiknuta manželem, že se má k jeho matce chovat uctivě a neodporovat. Anna mu na to odpověděla, že „*maminka tvá je zlá, nepřející, závistivá!*“ Přesto Annin manžel upřednostňoval vlastní matku před svou ženou. Co řekla jeho matka, vždy platilo. Stala se pro svého syna nedostižným vzorem, kterému se Anna nemohla vyrovnat. Tchyně poroučela a mnoho věcí Anně nedovolila, například zřídit na půdě komoru pro uložení věcí, aby s na ně neprášilo. Pro rodinu vařila skromně, ale sama si ráda dopřávala. Když si pro sebe připravovala černou kávu s rumem, používala lepší mléko. Stejně jako Anninu maminku, neměla ráda žádné příbuzné z Anniny strany, kteří se návštěvám u Anny ve Džbánově kvůli tchyninu nepřátelskému chování vyhýbali. „*Matka – Pán Bůh jí odpusť – ta dovedla být bezohledná až odporná.*“²⁰³ Tchynina kritika a bezohledné chování vůči Anně provázely společné soužití obou žen až do smrti Anniny tchyně.

Kromě konfliktů s tchyní musela Anna v manželství řešit i spory se svým manželem Josefem. „*Potřeby rodiny – žel Bohu – byly kamenem úrazu. Pro vydání na domácnost a rodinu byly u nás různice.*“ Manžel Anně neustále vyčítal, že mnoho utrácí za zbytečné věci. „*Když děti rostly, brala jsem otce s sebou na nákup. [...] Chtěla jsem, ať si je u toho, aby viděl, co dům stojí.*“²⁰⁴ Manželova šetrná povaha byla příčinou mnoha manželských rozporů, které narušovaly vztahy v rodině, jež vnímaly i děti.

Čtrnáctileté nelehké soužití se svou tchyní ve společné domácnosti Anna vnímala jako životní zkoušku a poučení do dalšího života. Zařekla se, že až bude mít vlastní snachy, nikdy se k nim nebude chovat tak, jako její tchyně k ní. „*Jsem spravedlivou v tom,*

²⁰² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. X/2–X/3.

²⁰³ Tamtéž, s. V/5, IX/2.

²⁰⁴ Tamtéž, s. IX/1–IX/2.

že i za mnohá poučení, která jsem od matky Chl[ebounové] dostala, děkuji z hloubi duše. Nejkrásnější však léta mého života byla otrávena kvaltováním a shonem všedního života ubijena, bolno vzpomínati. Nikdy uznání, nikdy zastání, nikdy ani v nejmenším trochu dobré vůle vyjítí vstříc i mně.“²⁰⁵ Oproti své mamince měla Anna v nové rodině postavení mnohem horší. Manžel ovlivňovaný autoritou matky se své ženy nezastal, naopak ji často okřikoval a nebral na ni ohledy. Nehledě na svůj zdravotní stav musela Anna ve společném hospodářství tvrdě pracovat. Až do smrti své tchyně se Anna navíc musela spokojit s tím, že zastíněna jejím dokonalým obrazem byla pro manžela až na druhém místě.

Navzdory všem příkořím, která si po boku Josefa Chlebouna prožila, hodnotila Anna své manželství překvapivě neutrálně a odevzdaně. Přiznávala, že kdyby se od své tchyně dočkala alespoň minimálního uznání, nikdy by vše takto otevřeně nenapsala. „Nikdy jsem nebyla nějak velmi nespokojena. Brala jsem to mé manželství tak, jak bylo. Nečekala jsem od něho více, než mi mohlo přinést. [...] Na růžích jsem ustláno neměla, ale na růžích ustláno má málo jen smrtelníků v této časnosti. Tak[é] jsem nějak nešťastná nebyla. Aniž jsem se naplakávala. A brala jsem ten všední život tak, jak se každý den rýsoval.“²⁰⁶ Je možné, že k takovým slovům ji vedla skutečnost, že v době sepisování svých pamětí se svým manželem stále žila, zatímco její tchyně byla již třicet let po smrti.

Po smrti Anniny tchyně se v pondělí 16. března 1908 ke Chlebounovým do Džbánova natrvalo přestěhovala Annina maminka Filomena Alžběta a bydlela zde až do své smrti 9. května 1911. Navzdory tchyniným obavám o osud syna po své smrti a předpovědím, jak ho Anna společně se svou maminkou utrápí, bylo jejich společné soužití bezkonfliktní. Atmosféra v rodině se změnila, ubylo hádek a nedorozumění, což bylo dáno hlavně odlišnou povahou a chováním Anniny maminky ve srovnání se zesnulou tchyní. „Maminka ani jakoby u nás nebyla, do ničeho se nemíchala.“ Svě dceři pomáhala s vařením, šitím, spravováním oblečení a hlídáním dětí. Proměnilo se i vystupování Annina manžela Josefa, který Anninu maminku začal respektovat. Po celé tři roky společného bydlení mezi nimi nedošlo k výraznějším rozporům. „Dokud byla matka, Pán Bůh jí odpust', bylo pořád něco.“ Jistě došlo ke změně i ve vztahu mezi Annou a Josefem, do jejichž manželství vrážela Josefova matka za svého života klín a byla častým spouštěčem mnoha konfliktů. Anna a Josef Chlebounovi společně žili a hospodařili

²⁰⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/5–V/6, X/3.

²⁰⁶ Tamtéž, s. V/1, V/6, X/3.

ve džbánovské usedlosti čp. 1 celých třicet let.²⁰⁷ Již v prvním desetiletí 20. století patřilo jejich hospodářství k největším ve Džbánově. Přes počáteční velké zadlužení se jim podařilo všechny zásadní pohledávky uhradit v době před první světovou válkou.²⁰⁸ V roce 1924 se rozhodli předat hospodářství o celkové výměře kolem 20 ha druhorozenému synovi Miloslavovi.²⁰⁹ Sami se přestěhovali na výměnek do chalupy čp. 33 ve Džbánově, kterou v minulosti za 65 500 Kč zakoupili a připojili k čp. 1, a která se nacházela v bezprostřední blízkosti naproti původnímu obydlí.²¹⁰ Jako výměnkáři zde manželé Chlebounovi společně bydleli dalších dvaadvacet let až do Anniny smrti dne 14. března 1946. Josef Chleboun zemřel o devět let později 23. března 1955 v nedožitých šestaosmdesáti letech.

4.5. Anna a mateřství

Žena v zemědělském prostředí v 19. století měla v rodině zemědělce klíčovou úlohu. Do hlavního okruhu jejích činností náležela nejen starost o chod domácnosti, ale též práce ve chlévě a na poli. Mezi typicky ženské práce, ve kterých byla žena nezastupitelná, patřilo vedle předení lnu a vlny, chovu drůbeže a pěstování zeleniny především vaření a péče o děti.²¹¹ Až do konce 19. století se dalo těhotenství s jistotou určit až v jeho druhé polovině podle pohybu plodu a slyšitelnosti jeho srdečních ozev. Bylo obvyklé, že ženy řemeslníků a sedláků se v průběhu těhotenství nevyhýbaly těžké fyzické práci. Blížící se porod signalizovaly porodní bolesti, které se u většiny rodiček nezmírňovaly podáváním utišujících léků. Většinou porody probíhaly v domácnosti rodičky za přítomnosti porodní báby. Oproti prvním desetiletím 19. století se v jeho průběhu postupně přestaly používat těžké porodní stolice, které s sebou přinášely porodní báby, a upřednostňovaly se postele opatřené nepromokavou podložkou. Stejně tak se v porodnictví prosadila dorzální poloha, při níž rodička ležela na zádech. Po zjištění polohy plodu musela porodní bába zvážit, zda dokáže dítě na svět přivést sama bez pomoci lékaře.²¹²

Po narození dítěte musela porodní bába nejprve zkontrolovat, zda dítě dýchá a případně mu z úst odstranit zbytky plodové vody. Umyté a oblečené novorozeně

²⁰⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/11, VIII/1, IX/5.

²⁰⁸ M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 37–38.

²⁰⁹ ABS, Sběrka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-1336 HK, Osobní vyšetřovací svazek, Protokol o výslechu obviněného, s. 65.

²¹⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VI/7.

²¹¹ Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 387–388.

²¹² M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 34, 37, 42–45; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 183.

následně zabalila do ovinovaček a uložila do kolébky nebo postýlky. Mezitím musela sledovat rodičku, zda se náhodou nezhoršil její zdravotní stav. Nejčastěji u ženy zůstávala tři až čtyři hodiny po porodu a po dobu dvou týdnů ji navštěvovala. Matka měla po porodu odpočívat a šetřit se, aby se dobře zregenerovala. Zdravá žena měla zůstat ležet v posteli sedm až devět dní. Ven směla vyjít pouze za příznivého počasí až na konci druhého týdne. Ne vždy to však ženě bylo dovoleno, zvláště pokud neměla jiné zastoupení ve svých povinnostech. Rodička se v prvních dnech po porodu měla vyhnout těžké stravě, upřednostňovala se lehčí a dobře stravitelná jídla, zejména hovězí či slepičí vývar. K pití se doporučovala čistá pramenitá voda nebo mléko a případně pivo. Pro zpevnění těhotenstvím povolené břišní stěny radili lékaři rodičkám nosit asi půl metru široký a dostatečně dlouhý pás ovinutý kolem celého těla a zcela vylučovali zatížení břicha.²¹³

Od 70. let 19. století nastal v českých zemích oproti předešlému trendu pozvolný pokles porodnosti, který kulminoval na přelomu 19. a 20. století. Tento pokles byl současně vyrovnáván poklesem úmrtnosti, čímž se udržoval přirozený přírůstek obyvatelstva. Ke konci století se na 1 000 obyvatel v českých zemích rodilo 30 dětí. Do roku 1880 porodila vdaná žena během svého manželství průměrně osm až devět potomků. Nejdůležitějším přechodovým rituálem, který muselo dítě po narození podstoupit, aby bylo přijato do církevního společenství, se stal křest. Při křtinách byl dítěti odpuštěn dědičný hřích a udělena posvěcující milost, zároveň získávalo jméno a tím vlastní identitu.²¹⁴

4.5.1. Narození dětí a první měsíce po porodu

První syn Josef se manželům Chlebounovým narodil ve středu 11. září 1895. Porod prvního dítěte byl pro Annu velmi těžký, jelikož nastal v polovině září v době největších polních prací. Až do poslední chvíle před porodem Anna pomáhala manželovi na poli bez ohledu na pokročilé stádium těhotenství. Toto velké fyzické vypětí Anny ztížilo následný porod a mělo za následek velké poporodní komplikace. Porodní bolesti začaly v pondělí 9. září. Od pondělí přibližně od pěti hodin odpoledne do čtyř hodin úterního rána byla u Anny přítomná porodní bába Bartošová. V úterý 10. září ve čtyři hodiny ráno ji vystřídala porodní bába Luňáčková z Jehnědí, která následujícího dne v půl sedmé ráno

²¹³ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 45–48.

²¹⁴ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 119–120; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 195; M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství?*, s. 95–99.

konstatovala, že se dítě bez lékařské pomoci nenarodí. Doktor Balcar z Ústí nad Orlicí přijel ve středu v devět hodin ráno. Přibližně v deset hodin dopoledne po vyšetření prvorodičky a zkontrolování polohy dítěte začal doktor pracovat s kleštěmi.²¹⁵

Samotný porod trval dvě hodiny, dítě přišlo na svět ve dvanáct hodin v poledne. Lékař byl přesvědčený, že dítě již nezachrání, a proto jej bez ošetření zavinul do připravené zavinovačky a nedbale odložil stranou na lavici za postel. Více se o něj nestaral a soustředil se na ošetření Anny. Po deseti minutách dítě začalo plakat, a tak se ho ujala porodní bába Bartošová. *„Byl velmi silný, ale bylo na něho hrozné podívání. [...] Obličej měl celý zmodřelý a za pár chvil opuchlý tak, že to byl[a] jen taková nemožná koule, s ústy, nos nebyl, oči nebyly, zkrátka hrozné podívání.“* Použitím porodních kleští bylo dítě pomačkané, nad levým okem mělo krvácející ránu, kterou chtěl doktor ihned zašít. Po prosbách Anniny tchyně, aby vnuk neměl po celý svůj život ošklivou jizvu, předepsal lékař na bolavou ránu mastičku. Tříkrát denně po dobu 5 týdnů se také dítěti musely vykapávat oči, aby se předešlo očnímu zánětu. Po celou tuto dobu musela být v domě zavřená okna. Doktor Balcar si za porod naučtoval 40 zlatých, které mu Chlebounovi spláceli po 5 zlatých měsíčně.²¹⁶

Malý Josef po porodu hodně plakával, což se přisuzovalo především jeho bolestivým pohmožděninám v obličejí. Teprve osmnáctý den po porodu se Anna poprvé mohla zvednout z postele. Tehdy si při koupání chlapce všimla ztvrdlého chuchvalce vlasů na jeho hlavě. Dítě mělo husté černé vlasy, které zakrývaly otevřenou ránu na hlavičce způsobenou porodními kleštěmi. Poranění se dlouho nehojilo, proto Anna společně s tchyní vyhledala pomoc u lékaře Vantocha v Litomyšli, *„který [h]lavičku otevřel v oněch místech, takže za pár dnů vyšla rozdrčená kostka ještě s takovou štibrou, a jak toto vyšlo, hlavička se velmi rychle zahojila.“* Tato bolest trápila chlapce až do 22. týdnu života, kdy se rána plně zacelila. Anna si tuto kůstku uschovala na památku. Ztratila se jí až při pohřbu maminky v květnu roku 1911, kdy ji všichni přítomní chtěli vidět.²¹⁷

Pro Annu jako prvorodičku byl její první porod velmi těžkou zkouškou. Od lékaře jí bylo doporučeno, aby celých 18 dní po porodu zůstala nehnutě ležet v posteli. Byl začátek podzimu a vrcholila senoseč. Seno se muselo usušit a sklidit. Bylo tedy zapotřebí každé pracovní síly. Anna proto doma zůstávala celé odpoledne úplně sama, zamčená

²¹⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/2–V/3.

²¹⁶ Tamtéž, s. V/3–V/4.

²¹⁷ Tamtéž, s. V/3.

a nesměla se vůbec hýbat. Vše muselo počkat, až se začne stmívat a zbytek rodiny se vrátí z pole. K jídlu Anna dostávala výhradně vařené mléko a k pití vodu a čistou kořalku, která se v malém množství podávala pro zlepšení krevního oběhu. Tehdy v pozdním létě se urodilo mnoho švestek, ze kterých se připravovaly k obědu vařené nebo pečené knedlíky, bublanina nebo vdolky. Anně, která směla jíst jen převařené mléko a nic z běžných jídel, se na švestkové knedlíky sbíhaly sliny. Jednou, když se již mohla zvednout z postele a pomalu se procházet, měla obrovský hlad, a tak snědla zbytek knedlíků od oběda. Zařekla se, že i když jí bude špatně, nic nikomu neřekne. Druhý den, kdy se k obědu měly znovu podávat vařené švestkové knedlíky, se Anna rozhodla poobědvat společně s ostatními. Po prvotních tchyniných protestech, které vyvrátila tvrzením, že předchozí den si dopřála 12 knedlíků a nic jí nebylo, se k obědu připojila ke zbytku rodiny. Od té chvíle již nepokračovala v doporučené dietě a jedla normální jídla.²¹⁸

„Po této první rodině byla jsem velmi zničená.“ Dlouhý a náročný porod bez užití tisíců léků a následné osmnáctidenní nehnuté ležení způsobilo Anně mnoho nepříjemných bolestí a trvalých následků. Nejenže měla přeleželá záda, zdřevěnělou a znečitlivělou páteř a proleženiny, navíc se jí na zádech udělaly bolestivé vředy. Záda Annu bolela tak moc, že nevydržela být chvíli ohnutá. *„Připadala jsem si jako mladý mrzák a ptala jsem se jen, co se mnou bude dál?“* Musela být na sebe velmi opatrná a hlavně se šetřit, což jí práce v domácnosti a hospodářství moc neumožňovala. Před posvícením, které se ve Džbánově konalo před svátkem Všech svatých, Anna čerstvě po období šestinedělí již pomalu začínala pracovat. Za podzimního sychravého dne, kdy velmi foukal vítr, prala venku ve vaně prádlo. Při máchání cích jí přepadla zima a udělalo se jí špatně. Střídaly se stavy zimnice a horečky. Anna opět ulehla do postele a vysokou horečku se jí tchyně snažila srazit zábalý z mořské cibule a mazáním *„petrolínem“* proti bolesti. Mořská cibule se u Chlebounů používala jako rodinný lék na všechny možné neduhy. *„Mně tehdy ta cibule udělala dobře.“* Na začátku listopadu roku 1895 se u Chlebounů ve chlévě zasazovaly dveře do nových futer. Jelikož nebylo dostatek pracovníků a o Anně se vědělo, že má sílu, přivolali ji na pomoc. Po těžkém porodu však byla pořád zesláblá a při zvedání těžkých dveří si způsobila takovou bolest, že ji zhroucenou museli odnést do domu. Místo, aby Anna ještě po šestinedělí odpočívala, přivodila si přílišnou fyzickou námahou zbytečně další zdravotní komplikace. Babička Janáčková Anně naordinovala tzv. *„věneček“*, který musela nosit. Měla jich několik, které

²¹⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/3.

se musely pravidelně prát a vyměňovat. Byla to záležitost značně nepohodlná a bolestivá. „*Dnes by se snad taková porucha dala vyrovnat operací, ale tehdy a u nás? Nemožno!*“ Annina tchyně neprojevila žádný soucit, její situaci okomentovala lhostejnými slovy: „*To já jsem měla taky!*“²¹⁹ Je zajímavé, že po Annině prvním porodu a zvláště v době, kdy byla Anna nemohoucí nebo nemocná, Chlebounovi nepřivolali na pomoc její maminku.

Druhé dítě, dcera Libuše, se Anně narodilo v neděli 7. března 1897 po jednom a půl roce od prvního porodu. Toho dne ráno byla Anna sama doma, neboť manžel s tchyní odešli do kostela. V jednu hodinu odpoledne poslala Anna manžela do Heřmanic pro porodní bábu Kavkovou, kterou si Anna po kladných doporučeních vybrala místo porodní báby Luňáčkové z Jehnědí, se kterou nebyla spokojená. Narození druhého dítěte proběhlo oproti prvnímu porodu velmi rychle. Holčička přišla na svět dříve, než dorazil Josef Chleboun s porodní bábou. Ačkoli bylo dítě po porodu velmi slabé, dobře prospívalo a rostlo jako z vody. Anna se znovu dostala do nelehké situace, kdy již týden po porodu musela zastat těžkou fyzickou práci. Nedostatek odpočinku a regenerace po porodu se velmi podepsaly na jejím zdravotním stavu. Navzdory slabosti a vyčerpání musela dokonce zvedat těžké nádoby s vodou pro napájení dobytka. Chlebounovým v této době velmi scházela tolik potřebná pracovní síla. Zvláště když k 1. lednu 1897 odešel Annin bratr František do služby ke Šplíchalům do Sloupnice, vypomáhal Chlebounovým pouze jediný čeledín. Více pomocníků si Chlebounovi nemohli finančně dovolit. Anna proto poprosila svoji maminku, aby jí pomohla v domácnosti. Osmnáct týdnů, které Annina maminka strávila u své dcery ve Džbánově, musely obě strpět mnoho ústrků ze strany Annina manžela a tchyně, která se přítomností Anniny maminky cítila ohrožena. „*Tehdy prokázali jak otec, tak matka Chl[e]bounová, co je to krutost, pánovitost, bezohlednost, třeba byla Bible Páně na stole a na ní modlitby Veghovy!*“ Annina maminka si malou Libušku velice oblíbila, ráda se o ni starala a chovala ji. Naproti tomu malý Josef byl mazánkem Anniny tchyně. Ačkoli Annina maminka své dceři velmi pomáhala jednak v domácnosti a jednak při péči o dvě malé děti, toto společné soužití přinášelo každý den nové konflikty. Proto se Annina maminka nakonec rozhodla odejít.²²⁰

Po dobu, kterou Annina maminka strávila u Chlebounů ve Džbánově, se novorozená holčička měla velmi dobře. Po jejím odchodu Anna pro mnoho práce neměla čas malou dcerku chovat tak, jak si zvykla od své babičky. Manžel Josef naopak zastával

²¹⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/3–V/4.

²²⁰ Tamtéž, s. V/4, V/6.

názor, že o dceru se nemusí tolik pečovat jako o syna. „[...] *A potom to bylo jen děvče, kdo by se s ní tahal.*“ Malá Libuška byla roztomilé a šikovné dítě. Když bylo venku ošklivé počasí a zima, dávala malou Libušku na hlídání k sousedovi Krásovi nebo k Adlerům. To se samozřejmě nelíbilo Annině tchyni, která jí vyčítala, že se o děti nedokáže sama postarat a odkládá je k cizím lidem. Annina tchyně byla oproti ní v úplně jiné situaci. Na rozdíl od své snachy měla pouze tři děti, a navíc s věkovým odstupem pět až šest let, tudíž jí starší děti pomáhaly s hlídáním mladších sourozenců. To u Anny neplatilo, jelikož v době narození druhého dítěte bylo prvorozenému synovi pouhý rok a půl. Navíc se do vztahu mezi Anninou tchyní a vnučkou Libuškou promítala tchynina nenávisť vůči Annině mamince. Vadilo jí, že je dítě upnuté na babičku Burešovou, kterou mělo radši než ji. Aby své dceři ulehčila, vzala si Annina maminka malou Libušku s sebou do služby k Pleškům do Horky, kde se o ni starala.²²¹

Druhý syn Miloslav přišel na svět v době největších podzimních prací ve čtvrtek 19. října 1899. „*Miloslav byl roztomilý kluk, jako živé stříbro.*“ V devíti měsících začal chodit a velmi brzy i běhat. „*Býval jedna boule a modřina a bylo umění jej uhlídati.*“ Dlouho nemluvil, vystačil si s ukazováním a na všechno odpovídal jediným slovem „*ba*“. Rád se máchal ve vodě. U této činnosti vydržel celé dny, proto když ho bylo třeba v létě zabavit, dali před něj škopek s vodou a malý Miloslav byl štěstím bez sebe. Jako malé miminko měl Miloslav při stolici potíže s ohrnováním konečníku. Podle lékařského doporučení musela Anna dávat pozor, aby se Miloslavovi konečník nezanítil a udržovat ho neustále v čistotě, čímž se tato nepříjemnost vyléčila.²²²

Čtvrté dítě, dcera Anička, se manželům Chlebounovým narodilo předčasně v sobotu 11. srpna 1901. V té době vrcholily letní polní práce a úrodu obilí a jetele ničily myši, které se v létě roku 1901 velmi přemnožily. Při žních jim tehdy vypomáhala Annina maminka Filomena Alžběta. Stejně jako v předchozích těhotenstvích se ani nyní Anna vůbec nešetřila, pracovala až skoro do porodu. Ještě v pátek od brzkého rána do deseti hodin dopoledne sekala s bratrem Františkem jetel, který jejich maminka shrabávala. Poté společně sklízeli zralý hrách. O den dříve se mlátilo a vypůjčeným foukačem stáčelo 6 hektolitrů obilí. V sobotu 11. srpna odpoledne se kydal hnůj, přičemž Anna musela vozit kolečka s hlinou. Navezla jich tehdy celkem 53. „*Celá léta jsem se tak dřeli, hlinu do hnoje a nakládati byla práce pro silného chlapa, ne pro mě. Žel Bohu, nesmělo se*

²²¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/6–V/7.

²²² Tamtéž, s. V/8.

ceknout. *Třeba byly mozoule na rukách krví podlité.*“ Termín porodu čtvrtého dítěte měla Anna určený v první polovině září. V sobotu odpoledne po těžké práci nebylo Anně dobře, bolela ji záda. Annina maminka se o dceru velmi strachovala a zůstala u Chlebounů až do půl osmé večer. Ačkoli se Anna necítila dobře, nebrala ohled na svou únavu a ještě večer šla podojit krávy. „*Po večerním dojení již bylo jasné, že nás přibude.*“ Když posílala svého manžela pro porodní bábu Kazdovou do Heřmanic, tchyně ji vyčetla, že ji mohla přivést už navečer Annina maminka. Porodní bába dorazila v deset hodin večer a v jedenáct hodin se narodila dcera Anička.²²³ Nepřiměřená fyzická aktivita v takto pokročilém stádiu těhotenství jistě přispěla k předčasnému porodu. Anna měla veliké štěstí, že porod proběhl bez komplikací a že se jí narodilo zdravé dítě.

V pondělí 28. prosince 1903 přišel na svět třetí Annin syn Jan. „*Byl to klučina pěkný, silný a měl se skutečně k světu.*“ Podobně jako Anniny ostatní děti, vyjma nejstaršího syna Josefa, musel být i malý Jan brzy příkrmován, jelikož Anna neměla dostatek mléka. Jen po porodu prvorozeného syna Josefa se Anně tvořilo tolik mléka, aby jej mohla kojit bez příkrmů. Na rozdíl od ostatních sourozenců Jan dobře snášel příkrmy z krupičné kaše, protože byla sladká. Ostatní Anniny děti ji jako kojenci rády neměly, což se ve vyšším věku změnilo. „*Ale jako kojenci, to by se byli snad uškrtili.*“ Kaši malý Jan nejedl po lžičkách, ale byla mu podávána přes cumel. Spotřeboval jich ze všech Anniných dětí nejvíce. Anna měla stále přichystané hrnečky na vyváření nových látek na cumly. Každý den jich připravovala více najednou, aby chlapec při čekání na nový neplakal. Krmení probíhalo dvakrát denně.²²⁴

Třetí dceru Marii porodila Anna v pondělí 4. prosince 1905 v den svých třicátých narozenin. Porod šestého dítěte se neobešel bez komplikací, probíhal podobně jako u prvorozeného syna Josefa. Od kojeneckého věku byla Marie těžce nemocná.²²⁵

Nejmladší syn Jiří se Anně narodil v sobotu 6. června 1908. Při porodu posledního dítěte bylo Anně třicet a dva a půl roku. S péčí o malého Jiříka Anně pomáhala její maminka Filomena Alžběta, jelikož Annina tchyně se narození posledního vnuka již nedožila. „*Byl to krásný chlapeček. [...] Měl krásná hluboká modrá očička, jako tuň hluboká.*“ Malého Jiříka již Anna vůbec nekojila, krmila ho příkrmovou mléčnou moučkou vyráběnou švýcarskou firmou Nestlé, která se prodávala v plechových krabicích. Ačkoli

²²³ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/13–V/14.

²²⁴ Tamtéž, s. V/17.

²²⁵ Tamtéž, s. V/19.

byl živen pouze těmito příkrmy, zdálo se, že velmi dobře prospívá. Všichni sourozenci ho měly velmi rádi „*a on se smával, když kolem něho stávaly u stolu, na kterém se hrozně rád povaloval.*“ Oproti své starší sestře Mařence se Jiřík narodil „*velmi chudý.*“²²⁶

V době, kdy čekala své poslední dítě, držela Anna přísnou dietu. Kladla si totiž za vinu Mařenčino vážné onemocnění žaludku a střev, jehož příčinu viděla ve své špatné životosprávě během šestého těhotenství. Tehdy, když byla těhotná s Mařenkou, vypila každý den čtvrt litru piva. „*Žádný mi neřekl, že je nedobré pro těhotnou matku pivo pít a já jsem to nevěděla. Domnívala jsem se, že mor je kořalka a ne pivo.*“ Na lékařské doporučení doktora Fikejze měla Anna užívat alespoň měsíc před porodem syna Jiříka pravidelně dopoledne a odpoledne osminku litru vína, které ji manžel dovážel z Brandýsa nad Orlicí. Jelikož Anně víno nikdy nechutnalo, pila osminku vína jen jednou denně vždy večer před spaním. Při Annině posledním porodu byla přítomná porodní bába Kavková. Porodní bolesti trvaly celou noc a k ránu se zdálo, že se dítě bez lékařské pomoci nenarodí. Porodní bába nabízela Anně pro utišení bolesti zbytek vína, které Anna pila během těhotenství. „*Nenapila jsem se již, nechutnalo mi nic, tím méně víno.*“ Nakonec se dítě narodilo bez lékařské asistence v sobotu ráno za denního světla. Anna byla stejně zničená a vyčerpaná, jako po porodu prvorozeného syna Josefa. V červnu bylo v hospodářství mnoho práce, manžel Josef s Anniným bratrem Františkem chodili sušit seno. Annina maminka své dceři vypomáhala s vařením. Jako po všech svých těhotenstvích a porodech si Anna mnoho neodpočinula a hned, jak mohla chodit, musela alespoň podojit krávy. Tehdy v létě bylo velké sucho a všechna voda se musela nanosit ručně z rybníka. Přinášel ji Annin syn Miloslav, vždy než šel do školy a po návratu. Dcera Anička asistovala babičce při vaření. Všechny děti musely svým rodičům s prací pomáhat. Annin nejmladší syn Jiřík na začátku ledna následujícího roku onemocněl těžkým zápallem plic, na který 29. ledna 1909 zemřel.²²⁷

Ačkoli na konci 19. století docházelo k poklesu kojenecké úmrtnosti, samotný porod zůstával pro dítě i rodičku těžkou záležitostí. Příklad Anny Chlebounové to dokazuje. Anna své první dítě porodila v necelých dvaceti letech, při narození posledního potomka bylo Anně třicet dva a půl roku. Na svět přivedla celkem sedm dětí, tři dcery a čtyři syny, z nichž poslední chlapec zemřel osm měsíců po narození. Děti rodila pravidelně po dvou, maximálně dvou a půl letech, střídavě chlapce a děvčata. Zvláště první

²²⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/10, V/22.

²²⁷ Tamtéž, s. V/22–V/23.

a poslední dva porody se neobešly bez komplikací. Annino čtvrté dítě se narodilo předčasně. Anna se nešetřila v průběhu těhotenství, ani po narození dětí. Jelikož měli v hospodářství nouzi o pracovní síly, musela vykonávat i těžkou fyzickou práci na poli. Nedostatečná rekonvalescence a namáhavá práce před i po porodu se podepsala na zhoršení jejího zdravotního stavu.

4.5.2. *Výchova a charakteristika dětí*

„*A tak jako byl zlatem Pepa babičce Chlebounové, tak měla hrozně ráda maminka moje Libušku.*“ Od jara do zimy pravidelně dvakrát do měsíce chodila Annina maminka s vnučkou navštěvovat svoji dceru do Džbánova. Při té příležitosti se postarala o prádlo, které Anně vyprala a vyžehlila. Libuška si v Horce našla stejně starou kamarádku Albínku Stejskalovou, se kterou si často hrávala. „*Libuše byla jako cukrová panenka droboučká.*“ Když byla Libuše doma u Anny ve Džbánově, ráda škádlila a popichovala svého staršího bratra Josefa s tím, že mu vypila všechno jeho oblíbené „*kafíčko*“. Její bratr se vždy nechal nachytat a spustil velký pláč. Jindy ho zas zlobila s hádáním z ruky, když si hrála „*na cikánku*“. Jako malé dítě zhruba do tří let trpěla Libuše slabostí, která se projevovala při dlouhém pláči upadnutím do bezvědomí. Dle lékařského doporučení ji rodiče křísili chrstnutím studené vody do obličeje, dokud se dítě nevzpamatovalo.²²⁸

V době sezonních polních prací, když Annina maminka chodila dceři vypomáhat, nechávala malou Libušku u Plešků v Horce samotnou. Každý odchod babičky Libuška velmi oplakala a nerada se ze Džbánova do Horky vracela. O tom, co se u Plešků skutečně dělo v době její nepřítomnosti a o výchovných metodách praktikovaných u Plešků v domácnosti, se Annina maminka dozvěděla díky incidentu, jehož následkem byl v červenci roku 1901 její odchod i s dítětem. Jednou totiž starý Plešek údajně neposlušnou Libušku přivázal na poli ke kolíku, odjel a nechal ji tak až do setmění samotnou a vyděšenou. Díky sousedům, kteří slyšeli dítě křičet, Annina maminka poznala, jak krutě se k dítěti Pleškovi chovají a že jí vychovávají bitím. V roce 1901 se tehdy čtyř a půl letá Libuše dostala od Plešků do rodiny manželů Vařečkových z Jehnědí, kteří toho roku přišli o jedinou dceru a toužili po novém dítěti. Z Anniných pamětí lze vyčíst smutek nad ukvapeným rozhodnutím o předání nejstarší dcery Libuše do péče cizích lidí. Ačkoli Vařečkovi z Jehnědí netrpěli finanční nouzí, vlastní matku a otce Libuše nahradit nemohli. „*Vyplnilo se Libuše přání o hedvábných šatech, mrzavých botech a klobouku*

²²⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/6–V/8.

s pentlí. To všechno měla, ale připravena byla o teplo rodinného života, třeba byla kousek od domova, třeba každou neděli se mohla na domov podívatí.“²²⁹ V rozhodnutí o předání malé Libušky do pěstounské péče sehrála svou roli Annina autoritativní tchyně, která neskrývala své materiální motivace. Umístěním vnučky do rodiny bohatých a bezdětných Vařečků doufala v tučné dědictví.²³⁰

S malým Miloslavem se u Chlebounů nikdy nenudili, jelikož to bylo velmi živé a neposedné dítě. Když mu byl jeden rok, vylil na sebe v jediném nehlídaném okamžiku lahvičku „*stampioly*“ určenou na obecní razítko. Nejenže si zničil úplně novou košilku, kterou mu přivezla Annina maminka, navíc zůstal od inkoustu ještě měsíc po příhodě celý fialový. „*Kdyby jej byl vytáhl z kádě s modrou barvou, nebylo horší přední části těla. Obličej, ruce, košilka, celý ve stampiole.*“ Dále měl Miloslav jako malý zvláštní zálibu v dopíjení láhví. Jednou se ze zvědavosti a nevědomosti napil z láhve petroleje. Udělalo se mu tak špatně, že od té chvíle této zábavě odvykl. Jindy si Miloslav hrál se svým o čtyři roky starším bratrem Josefem tak, že se od něj nechal vozit na stoličce nebo ve velkém hrnci od mléka. Jednou zůstal v hrnci uvězněn a nemohl se dostat ven. Aby byl Miloslav vysvobozen, musel se hrnec obětovat a rozbít. Jednou dostal Miloslav od babičky Chlebounové barchet na šaty, které mu ušila babička Burešová. Oblečen do úplně nových šatů, košile s límečkem, vlněných punčoch a bot, skočil do vany s vodou a celý se zmácel. „*Všichni jsme byli ve světnici, a přesto jsme Milunu neuhlídali.*“ Nové oblečení se muselo usušit a vyžehlit, největší práce byla s botami, které se musely naplnit ovsem a pověsit na věšák u plotny, aby pořádně proschly.²³¹

Josef Chleboun byl ve výchově svých dětí velice přísný. Nejvíce ho rozzlobilo, když se děti neuměly chovat a nedodržovaly kázeň. V takových případech neváhal použít tělesné tresty. Zvláště druhý nejstarší syn Miloslav byl často od otce bit. Nechával se od svých kamarádů přemluvit a navádět k různým klukovinám, které pro Miloslava ve většině případů končily výpraskem. Jednou ho kamarádi přesvědčili, aby hodil kamenem po sousedovi Novákovi. Jindy ho navedli k trhání jablek ze sousedova ovocného stromu nebo ke kradení vajec, za které si pak v hostinci koupili cukroví. Josefa Chlebounova nejvíce hněvalo, že se Miloslav k uličnictví vždy od svých neposlušných kamarádů nechal přemluvit a neměl dost rozumu na to, aby je neposlouchal. Na druhou

²²⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/8.

²³⁰ A. MIKOLÁŠEK, *Děti senátorky Anny Chlebounové*, s. 38–39.

²³¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/9.

stranu mu bylo ke cti, že se ke všem svým prohřeškům přiznal a nikdy nelhal. „*Jak šel do dveří, již se vědělo, spáchal-li co, či nikoli.*“ Na pravdomluvnost dětí se ve výchově u Chlebounů klad velký důraz. „*Naše děti díky Pánu Bohu nikdy nelhaly.*“ Po jedné příhodě, kdy si dvanáctiletý Miloslav společně s kamarády hrál s nožem, skončil s pořezanými prsty. Když viděli, že ostatní chlapci nebyli za své uličnictví potrestáni, rozhodli se, že ani Miloslava už nebudou více fyzicky trestat.²³²

Anna se ve výchově svých dětí snažila být spravedlivá. Když měla pocit, že se jejímu dítěti děje křivda, neváhala zakročit. Za svého syna se dokázala postavit i ve džbánovské škole proti zaujatosti jeho učitele. Jednou se od Miloslavových spolužaček dozvěděla, že byl Miloslav učitelem Drbohlavem ve třídě nespravedlivě bit. „*Jednak, že neuměl násobilku, a jednak, že napli[va]l na Mařenku Paukrtovou, ale ona na něho dříve nasmrkala.*“ Anna Miloslava po návratu ze školy domů vyslechla a shledala, že má na stehnech i zádech pořád znatelné otisky rákosky, kterou byl ve škole potrestán. Annu jednání učitele Drbohlava pobouřilo. „*Kdyby byl býval bit skrze nezbedstvo, dobře, buď hodný, ale pro násobilku, to snad přece jen ne.*“ Byla přesvědčena, že si na něho zasedl a hledal vhodnou záminku k trestu. Vydala se proto za učitelem do školy, kde mu řekla: „*Máte, pane učiteli, našeho Miloslava hromosvodem třídy, on dostává za všechny, ač víte, že prodělal zánět mozkových blan!*“ Učitel bránil tvrzením, že se ke všem svým žákům chová stejně. Anna se nedala a odvětila: „*Mařenku Paukrtovou jste neviděl, když na hochu nasmrkala, ale našeho, když na ni plívl, jste viděl.*“ Nakonec učiteli Drbohlavovi naznačila, že protentokrát z nepřiměřeného trestu nebudou s manželem vyvozovat žádné důsledky. Kdyby se však situace opakovala, neváhala by záležitost řešit se školním inspektorem. Výsledkem této Anniny intervence byla Miloslavova trojka z chování.²³³

Na podzim roku 1902 se Annina maminka Filomena Alžběta Burešová přestěhovala do Džbánova. Pronajala si světnici v čp. 24 u Doležalů, aby mohla být své dceři a vnoučatům na blízku. Všechny Anniny děti rády navštěvovaly babičku Burešovou, které pro ně měla vždy něco dobrého, zejména její buchty měly děti nejraději. „*Tam u babičky bývaly krásné chvíle našich dětí, tam i malá Anča bývala nejraději.*“ Annina dcera Anička byla zdravé, roztomilé a poslušné dítě. „*Měla překrásné vlásky, z nichž jsem jí velmi brzy pletla ruličky.*“ Oproti své starší a čistotnější sestře Libuši připomínala Anička povahou a chováním spíše chlapce, často se umazala a byla „*živá jako rtuť*“.

²³² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/10–V/11, V/13–14.

²³³ Tamtéž, s. V/11–V/12.

Velmi ráda pracovala a již jako malé dítě se své mamince Anně snažila pomáhat v domácnosti, především v kuchyni. Jako dítě Anička v noci špatně spala a často se budila. Vstávala brzy ráno, aby mohla místo maminky zatopit v kamnech. Ve čtyřech letech chodila pást husy. V době, kdy již Anička chodila do školy ve Voděradech, vzala jednou své mamince 1 korunu, aby si mohla koupit za 10 haléřů čokoládu na mlsání. Těžké svědomí ji nakonec přimělo k přiznání a vrácení koupené čokolády i zbytku peněz. Po maminčině napomenutí a vysvětlení, jak je krádež těžký přečin, se Anička poučila a nikdy více své jednání neopakovala. Ve škole se velmi dobře učila, ale podobně jako její matce Anně jí nešly ruční práce. „*To byl pro ni kámen úrazu, jako pro mě. Tož, kvůli tomuto předmětu ode mě kárána nebyla.*“ Stejně jako její starší sestra Libuška, i Anička si lépe rozuměla s babičkou Burešovou než s babičkou Chlebounovou, která upřednostňovala vnuky před vnučkami.²³⁴

S vařením své mamince nejraději pomáhala dcera Anička. Mezi dětmi nejoblíbenější a u Chlebounů nejčastěji připravovaná jídla patřily bramboráky a vdolky z vejražkové mouky. Méně preferované byly polévky, které děti moc nejedly. K pití se podávala káva nebo mléko. Když chodily děti do školy, chystala jim Anna hlavně na podzim a v zimě pozdější oběd, aby jej měly čerstvý. Jednou byla Anička pověřena přípravou oběda, ke kterému měla uvařit krupicovou kaši. Navzdory matčiným pokynům a Aniččině velké snaze jí kaše utekla „*z plotny až ke dveřím*“. Tato příhoda se stala předmětem vtipů zvláště od jejího bratra Miloslava, který svou sestru rád zlobil. Anička byla od malička velkou maminčinou pomocnicí, v osmi letech jí byl svěřen i úklid domácnosti. Společně s bratrem Miloslavem uklízeli celý dům. „*Tak musily naše děti od nejtútlejšího mládí se snažiti a pracovati!*“²³⁵

Annin syn Jan měl svou maminku velmi rád a byl na ni hodně fixovaný. Oslovoval ji „*má drahá maminečko*“ nebo „*má zlatá maminečko*“. Když Anna odcházela pracovat na pole, pořád ji hledal a plakával. „*Maminka má vždycky říkala, že by se to dítě snad zbláznilo, kdyby[ch] zemřela.*“ Annin manžel se zlobil, že je chlapec rozmazlený „*šmajchlíř*“ příliš závislý na své matce a že mu Anna dává přednost před staršími dětmi. Toto tvrzení Anna odmítala, neboť podle svých slov ke všem svým dětem chovala stejnou lásku a žádné před druhým neupřednostňovala. Byl velmi zvědavé a technicky nadané dítě a rád dělal všemožné pokusy. Ve škole se dobře učil a snadno se skamarádil s ostatními

²³⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/14.

²³⁵ Tamtéž, s. V/15–V/17.

děťmi, ale neměl rád jakoukoli fyzickou aktivitu. „*Býval hrozně bručivý, učiněný čmelák, děti se mu pro to bručení smály a on se vztekal.*“ Jednou v zimě uklouzl na zledovatělé cestě a rozrazil si skrář. Po úrazu mu zůstala znatelná jizva.²³⁶

Annina dcera Mařenka po uzdravení z vleklé nemoci dobře prospívala. Od malička ráda hrála divadlo, uměla krásně recitovat a zpívat. Učila se dobře jak v obecné škole Voděradech, tak v měšťanské škole ve Sloupnici. Zejména v ručních pracích Mařenka velmi vynikala, proto ji Anna nechala zapsat do kurzu šití ke své známé Růženě Knyplové.²³⁷

Všichni Annini potomci museli svým rodičům od útlého věku vypomáhat v domácnosti i hospodářství. V jejich výchově kladla Anna důraz především na pravdomluvnost a čestnost, nestrpěla lhaní a špatné chování. Své děti vedla k oddanosti vůči rodině, pracovitosti a věrnosti své víře. Když se nějakému z jejích dětí stala křivda, neváhala se ho zastat, ať už ve škole před zaujatým učitelem nebo neprávem rozzlobeným sousedem. Těžké období zažívala v době, když její děti stonaly.

4.6. Anna a válka

Válečný konflikt přinášel ve vztahu k ženám proměnu jejich postavení ve společnosti. Úloha žen ve válce se lišila od rolí mužů. Ženy ve válce sice přímo nebojovaly, ale po odchodu svých manželů na válečné fronty nebo nucené práce musely zastat práce jinak tradičně mužské. Během obou světových válek se tak můžeme setkat například s ženami vedoucími hospodářství nebo dělnicemi pracujícími v továrně u výrobních pásů a shánějícími obživu pro své rodiny, ale také s ženami zaměstnanými na úřadech a v bankách, v obchodech, ševcovských dílnách i na místech listonošek či průvodčími v tramvajích. Ženy získaly nové role a změnil se jejich společenský status. Válka poskytovala mnoho příležitostí k vyvíjení charitativní činnosti, od ošetřování raněných, přes výrobu částí ošacení po aktivní působení v dobročinných organizacích a pořádání finančních sbírek ve prospěch válečných vdov a sirotků. Za války se hospodyně a matky musely vypořádat s přidělovým systémem, nedostatkem potravin a dalších základních

²³⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/17–V/18.

²³⁷ Tamtéž, s. V/21.

produktů a růstem cen veškerého zboží. V neposlední řadě se musely vyrovnat se smrtí blízkých osob a přetrháním rodinných a příbuzenských svazků.²³⁸

4.6.1. První světová válka a služba veřejnosti

V době vypuknutí první světové války bylo Anně necelých 39 let. Její manžel Josef Chleboun zastával druhým rokem úřad obecního starosty ve Džbánově. Annin nejstarší syn Josef absolvoval v roce 1914 ve věku necelých devatenácti let učitelský ústav v Poličce. Nejmladší dceři Mařence bylo osm a půl roku.

Anna ve svých pamětech vylíčila situaci a náladu, která tehdy ve Džbánově a dle jejích slov i v mnoha jiných vesnicích a městech mezi obyvateli panovala. V neděli 28. června²³⁹ se Anna společně se sousedkou Šplíchalovou účastnily krajské výstavy v Chocni. Byl tehdy horký červnový den. Ve čtyři hodiny odpoledne se začala šířit zvěst o atentátu a následné smrti následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženy Žofie Chotkové v Sarajevu. „*Nemusím ani zvláště upozorňovati na vzrušení, které po této zprávě nastalo. Řeklo se všeobecně: «A teď uhořelo!»*“ Při srovnání atentátu na následníka trůnu a císařovnu Alžbětu Bavorskou, která byla zavražděna 10. září 1898 v Ženevě italským anarchistou Luigim Luchemim, Anna poznamenávala, že v roce 1898 „*[...] bylo také vzrušení, ale nečekal nikdo, že by z této vraždy byla válka.*“ Po této zprávě Anna z výstavy odešla a navštívila svého bývalého učitele Zdeňka Fikejze z Bučiny. Společně probírali okolnosti atentátu a shodli se, že pro evangelíky znamenala smrt hluboce katolicky založených a nábožensky netolerantních manželů d'Esté vysvobození. „*Snad ještě Ferdinand, ale jeho manželka Žofie, rozená Chotková, byla bigotní katolička, která nenáviděla jinověrce až chorobně, [...] Ba, i to nebylo tajemství, že císař František Josef se nechce zřící koruny jen proto, že nevěří v dobrou vládu a v dobrou vůli Ferdinandovu.*“ Podle Annina názoru byl rakousko-uherskému císaři povahově sympatičtější jeho prasynovec Karel, který se po Ferdinandově smrti stal novým následníkem trůnu, a proto byl zavolán do Vídně. Jelikož Anna pravidelně sledovala zahraniční politiku, byla po atentátu a zvláště po tom, co rakousko-uherský vyslanec v Bělehradě předal 23. července 1914 srbské vládě ultimátum, přesvědčena o nevyhnutelnosti války. Soudila přitom, že atentát posloužil jako záminka

²³⁸ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (eds.), *Žena v českých zemích*, s. 349–355.

²³⁹ Anna ve svých pamětech uvádí mylné datum 24. června. Viz HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. VII/1.

k jejímu rozpoutání. „*Kdyby byl býval v Sarajevě zabit poslední rakouský policajt, byla by bývala válka též. Byla ze strany německé připravena a císař Vilém byl přesvědčen, že celý svět bude v prachu před jeho velikášstvím, jakmile začne. Zle se pomýlil proto, že pýcha předchází pád a on byl pyšný.*“²⁴⁰

Dne 25. července 1914 ve večerních hodinách došlo k vyhlášení částečné mobilizace rakouské armády. Mobilizace se týkala nevyzvočených odvedenců a mužů náhradní zálohy ročníku 1893, dále vojáků aktivně sloužících, na dlouhodobé dovolené i náhradní zálohy ročníků 1890–1892. Povolání byli též záložníci a náhradní záložníci ročníků 1882–1889 a příslušníci domobrany ročníků 1872–1881.²⁴¹ „*Nebylo pochybnosti, že je to signál k válečnému požáru. Zrovna měsíc trvalo od atentátu do mobilizace.*“ Krajinská výstava v Chocni musela být kvůli mobilizační povinnosti ukončena. Anna popisovala tísnivou a skličující náladu, která obyvatele Džbánova po vyhlášení mobilizace ovládla. Ve čtyři hodiny ráno 26. července 1914 přijeli ke Chlebounům v kočáře tři úředníci z c. k. okresního hejtmánství v Litomyšli vedeni panem Kroupou z Litomyšle, kteří předali starostovi Josefu Chlebounovi mobilizační vyhlášky a sčítací archy. Anna s nimi vedla rozhovor, z něhož vyplynulo, že podle jejich názoru k válečnému konfliktu nedojde. Vyhlášení mobilizace vzbudilo ve Džbánově velký rozruch a vzrušení. Obyvatelé se tísnili kolem mobilizační vyhlášky se snahou co nejdříve zjistit, kdo bude odveden, kdo prozatím odvodu ušetřen a kdo bude muset narukovat s první výzvou.²⁴²

O dva dny později 28. července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku. Navzdory tomu, že noviny slibovaly, „*[...] že než se ozim zazelená, budou vojáci doma*“, trvala světová válka dlouhé čtyři roky. „*Císař Vilém chtěl mít svět podmaněn, než listí ze stromů opadá a zatím listí 4x opadalo, než byl konec světové války.*“ Anna ve svých pamětech vylicila své pocity, které v ní první světová válka zanechala. Pohlížela na ni jako na zlo, které demoralizuje obyvatelstvo. Za války si mnohokrát vzpomněla na prorocká slova faráře Martínka z vesnice Telecí: „*Bude válka dlouhá a zlá, vy zemědělci budete mít velký a těžký úkol. Bude velká nouze, musíte schránět pro ty, co nebudou míti nic!*“²⁴³

²⁴⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/1. Srovnej Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka 1914–1918*, Praha 2001, s. 21–29.

²⁴¹ I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka*, s. 29–30, 32. Srovnej Petr PROKŠ, *Habsburkové a velká válka 1914–1918. První světová válka a rozpad Rakouska-Uherska 1914–1918*, Praha 2011.

²⁴² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/1.

²⁴³ Tamtéž, s. VII/1–VII/2.

Po vypuknutí první světové války se Spolek paní a dívek v Ústí nad Orlicí rozhodl zpříjemnit mužům odcházejícím na frontu jejich odjezd malým občerstvením. Akci vedla paní dr. Balcarová, jejíž manžel pracoval jako nádražní lékař v Ústí nad Orlicí. Oslovila všechny české obce v okolí Ústí nad Orlicí, aby přispěly do sbírky dary v podobě potravin. I Džbánov se do této akce zapojil. Anna byla dokonce pozvána, aby se osobně zúčastnila obdarovávání vojáků na nádraží v Ústí nad Orlicí. Nabídku odmítla s odůvodněním, že se ráda postará o vybírání potravin ve Džbánově, ale na předání vojákům se podílet nebude. „*Proto pánové, já jsem vznětlivý člověk, nebudu vám říkat, jak se na tuto válku dívám. Já něco řeknu a co bude? Seberou mě a neprospěji nikomu, především ne rodině a ani široké veřejnosti, proto mi toto odmítnutí laskavě promiňte!*“ Anna válku neschvalovala. Trápily ji válečné oběti a zejména ztracené životy mladých lidí. Ve své obci mohla na vlastní oči vidět, jak se válka promítala do situace v zázemí a že nepřinášela pro venkovské obyvatelstvo nic dobrého. „*Ach, co to bylo utrpení, co zničených životů, co zničených existencí, co zničeného majetku. Žádné pero nevypíše, žádná ústa nevymluví. Kostí našich synů i otců jsou rozmetány po celé Evropě.*“²⁴⁴

Ani v letech první světové války se Anna v pozici manželky starosty nepřestala angažovat v obecních záležitostech. Dle říšského zákona č. 236 ze dne 6. prosince 1912 o válečných úkonech měly rodiny mobilizovaných mužů nárok na vyživovací příspěvky. Anna ve svých pamětech uváděla, že zpočátku, když manželky a matky odvedených vojáků ze Džbánova žádaly o tuto podporu přes starostu obce, setkaly se s úředním zamítnutím svých žádostí. Pokud se postižená proti rozhodnutí odvolala, podpora jí byla schválena. Tento úřední postup ztěžoval úřadování starosty, a proto se Anna rozhodla napsat na c. k. okresní hejtmanství do Litomyšle dopis s upozorněním na špatný úřední postup při přidělování vyživovacích podpor ve Džbánově. Od tohoto okamžiku již nebyla zamítnuta žádná žádost o tyto příspěvky. „*Do naší obce přicházela velmi slušná částka peněz měsíčně.*“ Na prosbu džbánovských žen, aby pro peníze nemusely jezdit do Litomyšle, se Anna ujala iniciativy i ve věci vyplácení vyživovací podpory. „*Otec o tom nechtěl ani slyšeti, no ale napsala jsem svým jménem na c. k. okr. hejtmanství do Litomyšle a pánům to bylo vhod, protože byli ušetřeni práce.*“ Od 1. ledna 1916 tak Anna začala sama vyplácet vyživovací příspěvky jednotlivým sousedkám přímo ve Džbánově. Za tuto službu si brala provizi 2 haléře z každé 1 koruny, ačkoli ji vděčné sousedky původně nabízeli z každé koruny 10 haléřů. Každý měsíc rozdělovala Anna

²⁴⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/2.

částku kolem 4 000 korun. Zároveň ve svých pamětech upozorňovala na následky, které tyto peníze způsobily. Manželky a matky odvedených vojáků, které si zvykly na tyto finanční příspěvky, si přály, aby válka nadále trvala a aby se jejich muži nevraceli. I ve Džbánově se objevil případ takové demoralizace a pokřivení charakteru, který byl navíc povýšen tím, že dotyčná neprávem pobírala vyživovací příspěvek i po propuštění svého manžela z vojenské povinnosti. Anna poznamenávala, že ačkoli měla ve válce dva nejstarší syny, nikdy o tuto podporu nežádala.²⁴⁵

Josef Chleboun se jako starosta Džbánova ocitl v těžké situaci. Podobně jako mnoho jiných venkovských starostů se během první světové války nevyhnul starostem a problémům s povinnými rekvizicemi potravin. Občané Džbánova na něj vyvíjeli nátlak, aby jim byly uloženy rekvizice co nejnižší. Josefu Chlebounovi se při první rekviziční povinnosti podařilo pro Džbánov zařídit na c. k. okresním hejtmanství v Litomyšli snížení povinné dodávky. Vrchním komisionářem pro litomyšlský okres se stal inspektor pojišťovny Slavia v Litomyšli Freisler. V říjnu roku 1914 byla ze Džbánova odvedena první válečná dodávka, která se skládala z 10 q pšenice, 40 q ovsa a 10 q žita. Čím déle válka trvala, tím se rekviziční požadavky zpříšňovaly. Požadovaný objem dodávek se neúměrně zvyšoval takovým tempem, že se zemědělci obávali, aby měli z čeho nově zasít a zasázet. V roce 1915 se množství odvedených rekvizic oproti předchozímu roku ztrojnásobilo. „*Byly zlé chvíle, rekvizice byly zlé a přísné a nejhůře si počínali socialisté, na které jsme spoléhali, že znemožní válku, že nepůjdou, že jsou antimilitaristé.*“ Rozpočty povinných dávek pro každého hospodáře ze Džbánova musel schválit místní obecní výbor, který svolával Josef Chleboun. Anna byla u těchto jednání přítomná, neboť fungovala jako zapisovatelka. Měla za úkol zajistit protokol ze zasedání schůze a rozepsání množství dávek, které budou jednotliví sousedé odvádět. Při jednání obecního výboru se obvykle řešilo všechno možné, jen o rozpisu rekvizic se nikdo nechtěl dohadovat. Obvykle taková schůze končila slovy některého ze členů výboru: „*Udělej to jako obyčejně, vždyť to víš, ani nás nemusíš svolávat!*“ Aby svému manželovi ulehčila práci, nechala si zhotovit razítko s jeho podpisem. Tím opatrovala dokumenty menšího významu, které nemusel starosta obce podepisovat vlastnoručně.²⁴⁶

Obcím byla například uložena povinnost odvádět do rakouské ústředny pro oleje a tuky určité množství másla podle počtu dojnic. Josef Chleboun na c. k. okresním

²⁴⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/2.

²⁴⁶ Tamtéž, s. VII/2–VII/3, VII/5; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 42–43.

hejtmanství v Litomyšli zařídil pro Džbánov dodávku ve výši 5 kg tuků týdně. Vybírání povinné dodávky v obci měla na starosti Anna, která každý týden posílala své děti k jednotlivým sousedkám, aby odevzdaly máslo v množství od 5 dkg až po ¼ kg. Tato hodnota byla stanovena podle počtu dojnic v každém hospodářství. Pro máslo do Džbánova a okolí dojížděl s vozíkem pan Trhal z Litomyšle. „*Víme, že paničky předních činitelů úředních si šly naproti panu Trhalovi a že si máslo podle svých potřeb braly. A z tohoto faktu bylo velké pohoršení, jenže – žel Bohu – se nic nedalo dělati.*“ Anna vzpomínala, jak jednou zapoměla děti k sousedkám pro máslo poslat, a tudíž neodevzdala žádná ani 1 dkg. Anna tak neměla dostatek pro povinný odvod a musela sama odevzdat svá 3 kg. Pod hrozbou pokuty však museli džbánovští následující týden odvést 7 kg másla. V souvislosti s tím napsala na c. k. okresní hejtmanství do Litomyšle vlastnoručně podepsaný dopis s prosbou o snížení povinné dávky másla ze Džbánova na 4 kg, ale nebylo jí vyhověno.²⁴⁷

Kromě stále se zvyšujících povinných rekvizic se obyvatelé Džbánova museli potýkat s prohlubujícími se problémy se zásobováním. Řízená válečná ekonomika zavedla přidělový systém na určité druhy zboží, které bylo k dostání pouze v omezeném množství na lístky. Týkalo se to mouky, chleba, obilí, cukru, tuků, masa, mléka, kávy, ale i dalších druhů zboží jako petroleje, uhlí, mýdla, tabákových výrobků nebo oblečení.²⁴⁸ „*Dávky vyživovací stanovené úředně pro osobu na den byly přímo směšné. Všechno bylo na lístky, chleбенky, moučenky, cukřenky, tučenky a já nevím, jaké všechny –enky, až to bylo k smíchu a k pláči zároveň.*“ Zároveň v zemědělském prostředí vznikaly ústředny spravující hospodaření s určitým druhem zboží. Mezi nejvýznamnější patřily například válečný obilní ústav, ústředna pro krmiva, ústřední komise pro obchod s dobyt看em nebo rakouská ústředna pro oleje a tuky. Dle Anniných záznamů bylo běžným jevem, že ihned po založení takové ústředny zboží zmizelo. V souvislosti s přidělováním lístku se ve Džbánově stejně jako v jiných vesnicích a městech vyskytlo podezření, že si starosta a jeho žena na úkor ostatních občanů pro sebe schraňovali lístky na cukr, petrolej a další ve válce špatně dostupné zboží. Po všeobecném usnesení bylo rozhodnuto, že přiděly lístků bude mít nově na starosti Jan Kovář, který brzy poznal, jak je tato práce nevděčná.²⁴⁹

²⁴⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/4–VII/5.

²⁴⁸ J. ŠTĚPEK, *Přídělové systémy na území Československa*, s. 24–26.

²⁴⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/4–VII/5; J. ŠTĚPEK, *Přídělové systémy na území Československa*, s. 25–26.

„Když byla válka do nekonečna, zevšedněla i povinnost rekviziční. Uschovalo se všelijak, ale kdyby byli chtěli, přišli by na všechno.“ Kromě již zmíněných obecních záležitostí měla Anna na starosti též vydávání mlecích výkazů, které ji její manžel svěřil. Přiděleným mlýnem pro Džbánov se stal mlýn „Pod Švábem“. Anna přiznávala, že ne vždy se mlelo obilí oficiálně na výkaz. Mletí načerno obhajovala tvrzením, že jinak by nebyl dostatek mouky pro výživu. Nejčastěji se načerno mlelo ve mlýně „Pod Hrádkem“. Jednou v roce 1916 zde bylo při náhodné prohlídce úředně zabaveno 52 q obilí a další již namletá mouka, která patřila třem sousedkám ze Džbánova. Na jejich úpěnlivé prosby se Anna rozhodla mouku pro sousedky zachránit a vymoci ji od úřadu zpět. Vydala se na c. k. okresní hejtmanství do Litomyšle, kde se snažila vrchního komisionáře Freislera přesvědčit o neoprávněnosti úředního záboru. „Nepůjdu odtud, dokud mi nedáte poukaz, aby se našim ženám vrátilo to, co jim bylo odebráno.“ Přemožen Anninou neústupností a do jisté míry i odvážnou troufalostí nařídil vrchní komisionář, aby byly Anně vydány dva pytle po 75 kg té nejlepší mouky. Ve výsledku byly spokojeny nejen sousedky, ale i samotná Anna, která si dokázala prosadit svou vůli. Nutno dodat, že ne každý se v těžké válečné době odvážil protestovat proti úřednímu zákroku.²⁵⁰ Tato událost přesně vyjevuje zmíněné Anniny charakteristické povahové rysy a především touhu po spravedlnosti, která ji ne vždy vynesla pouze oblibu.

V souvislosti s povinnými rekvizicemi a válečným nedostatkem se na venkově objevovali lidé, kteří se z válečné situace snažili vytěžit maximum pro vlastní obohacení. Anna uváděla příklad jistého pana lesního Kotrby, který na jaře roku 1918 přišel do Džbánova rekvírovat brambory. Působil především na ženy, které prosil o mimořádnou rekvizici pro hladem trpící lidi ve městech. V litomyšlském okrese vybral celkem 30 tun brambor. Za tuto mimořádně odvedenou rekvizici získal pro vlastní kapsu peníze navíc. „Uličník, ten by byl dostal ran po převratu, ale zemřel, a tak ušel zaslouženému trestu.“ V březnu roku 1918 proběhla na udání ve Džbánově na statku čp. 8 u Šplíchalů prohlídka, kterou prováděli úředníci z berního úřadu v Litomyšli Malát a Keler. Přišli v doprovodu pěti maďarských vojáků, kteří měli dohlížet na průběh celé akce. „Tehdy byl Maďar vojín, který hledal a našel, lepší než tento český ouřada.“ Starostovi Josefu Chlebounovi nařídili, aby svolal všechny muže z obce na pomoc při prohledávání udaného statku. Tehdy zasáhla Anna, která s pomocí souseda Josefa Nováka zařídila, aby všichni muži odešli a úředníkům se řeklo, že jsou všichni v Brandýse nad Orlicí v lese na dřevě. Úředník Malát nakonec

²⁵⁰ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/6–VII/7.

u Šplíchalů v kůlně na zemědělské stroje skutečně objevil zásoby, na které nikdo před ním nepřišel. Nejvíce byla Anna překvapená z jednání maďarského vojáka, který nad zásobou u Šplíchalů mávl rukou se slovy: „*U nás taky!*“ Nebýt úředníka Maláta, nikdy by se na zatajené zásoby nepřišlo. „*Tento pán by byl sebral do zrna všechno, [...] jen brát a brát.*“²⁵¹

Annina nejstarší syn Josef byl do armády povolán na začátku první světové války. Při bojích na italské frontě byl zraněn a dva měsíce o něm rodiče nic nevěděli. Domů do Džbánova se vrátil 29. června 1916 s ránou pod kolenem. „*[...] najednou 29. ráno koukáme oknem, že nějaký takový rozmačkaný a ošuntělý voják jde k nám. Čepici měl naraženou na oči, a tak až byl na zábřeži, teprve jsme poznali Pepu.*“ Ačkoli se hned po příchodu vykoupal, převlékl do čistého prádla a svlečené šaty nechal spálit v peci, přesto se po celém domě rozšířily blechy. Josef strávil ve Džbánově dva měsíce zdravotní dovolené, kterou mu doktoři Fabián a Vinař z Vysokého Mýta prodloužili o dalších šest týdnů. Na frontu se vracel až v polovině října 1916. Nevracel se však k původnímu slovinskému c. a k. pěšímu pluku č. 87 v Celje, ale byl převelen na ruskou frontu. Měl službu ve vojenském oddělení, které zabezpečovalo hospodářské práce, mimo jiné odvážení zásob z ruského území do Německa. Díky tomu se dostal k různému zboží, které následně posílal rodičům do Džbánova. Chlebounovi od syna obdrželi například různá vína nebo pravý ruský čaj. V únoru roku 1917 byl k odvodu povolán ročník 1899, a tak do války odešel i Annin druhý nejstarší syn Miloslav ve věku pouhých sedmnácti a půl roku. Bojoval u dělostřelectva ve Flandrech na západní frontě, „*kde zůstalo mnoho, mnoho našich hochů českých.*“²⁵² Anna strachem o své syny prožívala velmi zlé chvíle, ve kterých se upínala k Bohu a doufala, že se jí synové z válečných polí vrátí v pořádku domů.

Annou velmi trápilo, že oba její nejstarší synové bojují na frontách první světové války. Zvláště mladší Miloslav psal rodičům do Džbánova smutné dopisy, ve kterých se často loučil se životem. „*Flandry bylo horké válečné místo, asi jako Itálie. To se říkalo, kdo se vrátí z fronty italské, že bude živ do 100 roků.*“ Miloslav v dopisech žádal otce, aby mu pronajal statek, že by se jako samostatný hospodář mohl být zproštěn vojenské povinnosti. Anna trpce poznamenávala, že jejího manžela vůbec nenapadlo nechat jejich statek přepsat na syna Miloslava, aby se mohl vrátit z fronty domů. Dle Annina názoru se její manžel obával, „*[...] že se tím zkazí, jako si myslí mnozí naši strejci a drží statek až*

²⁵¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/5–VII/6.

²⁵² Tamtéž, s. V/13, VII/2–VII/4.

do šedin, kdy již i syn je starý pán.“ Iniciativu ve snaze o návrat syna Miloslava z války převzala Anna, která na radu přítele odjela 5. září 1918 do Prahy intervenovat za syna do kanceláře agrární strany k tajemníkovi Františku Hybšovi.²⁵³ Dostalo se jí vlídného přijetí a doporučení, aby pro Miloslava napsala žádost o dovolenou a tu zaslala k vyřízení přímo jemu. S Františkem Hybšem mimo jiné společně debatovali o rekvizičních poměrech a předražování potravin.²⁵⁴

„Celkově jsme za válku nepocítili žádný nedostatek přes velmi přísná opatření proto, že přece jen se mohlo nějak zařídit, aby obyvatelstvo jedlo. Nejhůře odnesla válečnou dobu města. Tam se projevila úřední nařízení přímo drasticky.“ Český venkov se v průběhu první světové války zbavil většiny svých dluhů. Venkovské rodiny, které produkovaly hospodářské přebytky, mohly prodávat a směňovat potraviny a obilí s lidmi z města, kteří trpěli nouzí. Anna si ve svých pamětech stěžovala, jak byl zemědělcům vytýkán tento všeobecný nedostatek a problémy se zásobováním. Zámožnost a bohatství sedláků a obchodníků, kteří se na válečné situaci přižívovali, kontrastovalo s nedostatkem potravin a zboží ve městech. „Říkala jsem otevřeně, co by bylo, kdyby i rolník prvovýrobce měl mít hlad? Je pravda, že na našem venkově bylo mnoho těch, kteří nadužili této těžké válečné doby a z bídy těžili pro svou kapsu, ale daleko více bylo čistých, čestných a nezištných, kteří přes lákavé zvyšování cen životních potřeb nezvyšovali.“ Anna poukazovala na skutečnost, že mnohem hůře než samotní sedláci se chovali překupníci a obchodníci ve městech, kteří se snažili pro vlastní zisk vyhnat ceny do maximální výše. „Zemědělský občan, prodal-li dráže, musel se nadlidsky namáhati, než mohl prodávati, ale co říci o těch, kteří ani prstem nehnu, ale v různých řetězových obchodech zbohatli do nemožnosti.“ Ve Džbánově takto působil soused Zachař z čp. 39, který cenu skupovaného zboží uměle navyšoval tím, že za ně neplatil v korunách, nýbrž ve zlatých. Jednání venkovských sedláků Anna obhajuje. Věřila, že většina zemědělců za navíc vydělané peníze splatila své dluhy a záměrně se příliš neobohacovala, zatímco obchodníci působící ve městech přišli k nevídanému bohatství. *Nejsem zastáncem lidí chamtivých, my – díky Bohu – jsme nebyli mezi nimi, ani 1 kg jsme neprodali dráže, co jsme mohli prodati, než maximální cena byla.*“ Sama také za války prodávala potraviny, ale s neustále zvyšujícími cenami nesouhlasila. „Ač jsem měla častokráte chuť žalovati na toto

²⁵³ František Hybš (15. 8. 1868 – 2. 4. 1944) byl poslancem Revolučního národního shromáždění a v letech 1920 – 1926 senátorem Národního shromáždění za agrární stranu. Působil v čele ústředního sekretariátu agrární strany jako jeden z jejích tajemníků vedle Rudolfa Berana a až do poloviny 20. let 20. století i Jindřicha Žilky. Blíže viz J. ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba*.

²⁵⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. VII/13.

přeplácení, přece jsem nikdy nežalovala.“ Stěžovala si, že z ketasování byli po válce nařčeni především zemědělci a činy těchto obchodníků byly záměrně přehlíženy. „*Když se po státním převratu vyřítili mnozí proti těm nenáviděným agrárikům, bylo mně líto, že se ani jediný z městských lidí neozval, aby se byl zastal těch, kteří nezištně a poctivě tak mnohým vyšli vstříc.*“ Zmiňovala například sousedy Fikejzovi, kteří potřebným rozdávali své obilí úplně zadarmo. I Anna se zachovala obětavě, když na jaře roku 1918 chodili do Džbánova prosit o jídlo hladové děti z Ústí nad Orlicí. Tehdy jim rozdala všechny rodinné zásoby brambor.²⁵⁵

4.6.2. Konec první světové války a zavolání do parlamentu

Po projevu českých spisovatelů 13. dubna 1918 v Obecním domě v Praze vznikl v litomyšlském okrese hospodářský sbor, do kterého byla Anna jmenována za obec Džbánov. „*A pantáta [Kubát z Bohuňovic] řekl, že se přece jen bude válka blížit svému ukončení, že se neví, zda tento rok či v první polovině roku příštího, ale podle nařízení rekvizičních orgánů, že se budou dávat nadkontingentní prémie à 5 K na 1 kg, že se zdá, že to bude ještě letos, a proto, že je třeba hlídati sklizeň doma, aby se všechno nevyvezlo, [...]*“ Anna měla za úkol nenápadně upozornit jednotlivé zemědělce, aby se odvádělo co nejméně a že je třeba dělat zásoby. Úroda při žních 1918 byla bohatá. „*Tedy všechna česká veřejnost očekávala s velikým napětím události na frontách. Vědělo se o Mafii, o zahraničním odboji a o mnohém se mluvilo s jistotou nevyvratitelnou, [...]*“ V červenci 1918 byla okresnímu úřadu v Litomyšli odeslána ze Džbánova žádost o odložení dodávky rekvizic do skončení letních zemědělských prací. Anna v pamětech vzpomínala, jak byla na udání některého ze džbánovských sousedů obviněna ze záměrného navádění hospodářů k neodvádění povinných dodávek obilí. V první polovině října 1918 přišel ke Chlebounům c. k. komisař z Litomyšle, pan dr. Morávek, s neodkladnou výzvou k urychlenému dodání neodvedené rekvizice. Navzdory tomu se ze Džbánova povinná dodávka obilí odvedla až po vyhlášení Československa. Džbánovští obyvatelé včetně Anny Chlebounové byli spokojeni, že jejich válečná dodávka připadla již první republice a nikoli Rakousku-Uhersku. „*Tak ze Džbánova r. 1918 do 28. října nebyl na rekvizici odveden ani jeden kg obilí a celý předpis jsme již odváděli naší československé republikánské vládě.*“²⁵⁶

²⁵⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/7–VII/8. Srovnej I. ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka*, s. 256–258.

²⁵⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/11–VII/12; M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 42–43.

V době vyhlášení republiky 28. října 1918 byla Anna v Litomyšli, kde mohla sledovat všeobecné veselí nad koncem války a samostatným československým státem. „Sundávaly se «orlíčky» a děti je tahaly na provázcích a házeli do Loučné na Valech.“ Sama Anna v euforii z konce válečného utrpení promluvila k zástupu dětí. Lidé se radovali z konce povinných rekvizičních dodávek. Anna je však upozorňovala, že nyní místo rekvizic válečných nastanou dodávky pro hladovějící občany. „Kdo jste jedli 3x denně, budete jísti 2x, aby ti, co nejedli vůbec, též se nasýtli.“²⁵⁷

Anna se z konce války velmi radovala a těšila se, že se jí konečně domů vrátí oba synové. Dne 5. listopadu 1918 byla telegramem od tajemníka Františka Hybše zavolána do Prahy. Tentokrát se v Praze rozhodla strávit dva dny. Celou dobu si myslela, že se bude jednat o návratu jejích synů z válečných front. Své první setkání s Antonínem Švehlou a Rudolfem Beranem²⁵⁸ líčila s neskryvanou úctou a údivem. „Vešli jsme do komnaty, všichni tři sedli do křesel a mě posadili naproti. Nevím, představil-li se již dnes, ale vím, že jsem si v duchu říkala: «Tohle je Švehla.» Měli jsme totiž agrární kalendář, kde byly podobenky všech našich předních činovníků, také Švehly a Berana, a pořád mi nešlo do hlavy, cože Švehla, Beran, Hybš.“ Po svém proslovu o osamostatnění republiky a čekání na vhodný okamžik jejího vyhlášení sdělil Antonín Švehla Anně své rozhodnutí o jejím povolání do Revolučního národního shromáždění jako zástupkyně českých venkovských žen. Zmínil se také o skutečnosti, že jako veřejně činná žena bude odměněna z veřejných prostředků. Anna naplněna pocitem překvapení se snažila Švehlovi vysvětlit, že jí povinnosti ve džbánovském hospodářství a péče o šest dětí nedovolí být každý týden celé tři dny v Praze. Švehla nebral její námitky v úvahu stejně jako Beran, který se s Annou rozloučil se slovy: „Na shledanou ve středu příští týden!“ Po této schůzce Anna ihned odjela z Prahy zpět do Džbánova a celou dobu nemohla uvěřit, že jí „obyčejné ženě“ byla svěřena takto politicky důležitá úloha. Josef Chleboun na manželčino sdělení o jejím povolání do parlamentu reagoval jednoznačně negativně: „To máš z toho sakramentskýho škrábání, to pořád škrábe a pořád škrábe. Řekni, že to nemůžeš vzít!“ V následné debatě Anna dospěla k závěru, že nemůže zklamat důvěru, kterou v ní vedení agrární strany vložilo. Nejvíce nadšené byly z matčiny nové funkce Anniny děti, které se těšily na dárky dovezené z Prahy. Ve Džbánově způsobilo její zavolání do parlamentu všeobecný rozruch.

²⁵⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/12.

²⁵⁸ Rudolf Beran (28. 12. 1887 – 28. 2. 1954) byl významným prvorepublikovým agrárním politikem, ministerským předsedou v období druhé republiky a prvním předsedou vlády Protektorátu Čechy a Morava. Působil jako generální tajemník agrární strany a dne 19. listopadu 1935 se stal jejím předsedou. Blíže viz J. ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba*.

Někteří sousedé Anně k její nové funkci blahopřáli, ale více jich Anně závidělo a chovalo se nepřejícně.²⁵⁹

„Když jsem později slyšela o tom, jaké boje se o členství v zákonodárné účasti sváděly, nemohla jsem si jinak mé zavolání vysvětliti, než jako Boží ruku a Boží vůli.“ V souvislosti se svou novou funkcí se Anna začala obávat, zda pochopí veškeré politické dění. Trápily ji také starosti o domácnost, ve které nemohla počítat s manželovou pomocí. Dceři Aničce bylo sedmnáct let, synovi Janovi necelých patnáct a nejmladší dceři Mařence téměř třináct let. Anna měla jasné priority, péče o rodinu pro ni byla vždy na prvním místě. *„To byla starost velká a přesto, že mě vždycky politika velmi zajímala, za žádnou cenu bych nebyla dopustila ztrátu v rodině za politickou činnost.“* V neposlední řadě se strachovala o chod manželova úřadu starosty. V jeho prvním i druhém funkčním období mu Anna vypomáhala s vedením úřední agendy. Dle svých slov působila jako neplacená obecní tajemnice a na rozdíl od svého manžela měla větší přehled v úředních spisech. Co nemuselo být starostou vlastnoručně podepsáno, řešila Anna sama bez účasti manžela. Takové dokumenty potvrzovala za manžela otiskem razítka s jeho podpisem. Josef Chleboun nebyl z manželčiny nové funkce vůbec nadšený, naopak se k ní začala chovat velmi nevlídně a pohoršeně i navzdory tomu, že mu Anna vždy po návratu z Prahy vyřídila všechnu nahromaděnou úřední korespondenci. Navíc ho proti ženě obraceli i sousedé ve Džbánově, kterým bylo Annino politické poslání trnem v oku. *„Místo aby byl klepaře odbyl, nechal se poštvat. Tyto všelijaké poměry nezůstaly bez vlivu na můj tělesný organismus.“* Annin přítel a poslanec Václav Špaček jí dal radu, kterou se Anna po zbytek své politické kariéry řídila. *„Nesmíš v Praze myslet na domov a doma na Prahu. To bys dlouho politiku nedělala.“*²⁶⁰

Zavolání do parlamentu představovalo v Annině životě zásadní a přelomovou událost, díky níž se Anně naprosto změnil rytmus života. Dosud žila se svou rodinou na statku ve Džbánově a nyní začala pravidelně na tři dny v týdnu jezdit do Prahy. Musela se vyrovnat s pocitů odloučení od rodiny a opuštěním Džbánova, kde zaměstnána těžkou hospodářskou prací a péčí o domácnost byla ve známém prostředí. Naopak svět velké politiky v Revolučním národním shromáždění v Praze musel pro ni být velkou neznámou. Navíc se nacházela se ve velmi složité situaci, neboť kromě své politické činnosti musela zastávat i hospodářské práce na džbánovském statku. Vyvázaní se z této povinnosti

²⁵⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. VII/14.

²⁶⁰ Tamtéž, s. VII/15.

předáním hospodářství synovi Miloslavovi v roce 1924 představovalo pro Annu velkou úlevu. Od té doby se mohla plně soustředit na rozvoj své politické kariéry v Národním shromáždění, kde působila jako poslankyně a od parlamentních voleb roku 1929 jako senátorka.

4.6.3. Druhá světová válka a podzim života

Přelomové události let 1938 a 1939 zastihly třiašedesátiletou Annu Chlebounovou doma ve Džbánově, kde po ukončení své aktivní politické kariéry v roce 1935 pobývala se svým manželem Josefem na výměnku v čp. 33. Jako bývalá poslankyně a senátorka mohla sledovat zjednodušení politického systému a konec parlamentní demokracie v druhé republice. S definitivní platností byla rozpuštěna také Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, s níž Anna celý život sympatizovala a kterou 17 let reprezentovala v československém parlamentu. Agrárníci se stali vedoucí silou nově vzniklé Strany národní jednoty. Tento stav však netrval dlouho. Situace se změnila 15. března 1939 okupací českých zemí německou armádou.²⁶¹

Anna se strachem sledovala politické události v září 1938 a stejně jako většina obyvatel po vyhlášení mobilizace 23. září 1938 očekávala v nejbližších dnech německý útok a vypuknutí války. K rozpoutání války prozatím nedošlo, ale výsledek jednání Mnichovské konference byl pro Annu velkým zklamáním. „*Dnes v noci jsme se chystali neoblékat, byl očekáván bleskový útok z Německa, ale ti naši nešťastní dobrodinci se o nás v Mnichově poradili. Uznali pro mír obětovati malé Československo. Ani bratr Slovan na Svaté Rusi nebyl lepší. Jeden váže druhého, ale nepomůže žádný. A tak nás budou dělit. My jsme podle těch našich Spojenců ublížili Němcům, a tak je museli páni z velkých západních mocností proti nám podepřítí.*“²⁶² Tato slova si Anna poznamenala do svého deníku k datu 30. září 1938. Podmínky Mnichovské dohody a z nich vyplývající odstoupení pohraničí Německu vnímala Anna jako velkou nespravedlnost. Přitom ji nejméně trápilo odstoupení Edvarda Beneše z prezidentské funkce, který na rozdíl

²⁶¹ Blíže k událostem druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava například viz Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha a Litomyšl 2004; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996; Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999.

²⁶² A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 206.

od Anny stál na levé straně politického spektra. Mnohem více litovala odstoupených území Německu. Zneklidňoval ji fakt, že se Džbánov ocitl nedaleko nových státních hranic.²⁶³

Válka nakonec vypukla o jedenáct měsíců později 1. září 1939. V té době se Džbánov nacházel již více než pět měsíců pod německým protektorátem. Obsazení českých zemí 15. března 1939 a o den později vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava válku sice nevyvolalo, přesto nastaly pro český národ těžké časy. Anna si k datu 15. března 1939 mimo jiné zapsala: „*Tento den je pro národ a stát náš dnem těžkého zármutku a duševního utrpení.*“²⁶⁴ Z Annina deníkového záznamu dne 1. září 1939 vyplývá její pohled na vypuknutí války. V okamžiku napadení Polska Německem byla Anně jasné, jakým směrem se budou odvíjet německé plány. Analogii spatřovala částečně v první světové válce, kdy silnější a připravenější stát napadl stát slabší. Po zkušenostech s počínáním Němců v prvních měsících fungování protektorátu pohlížela na budoucnost bez velkých iluzí o tom, že to Němci s českým národem myslí dobře. Obávala se osudu malých národů v Evropě a nevěřila v trvalé spojení Německa se Sovětským svazem. Předpokládala, že po ovládnutí Evropy obrátí Německo své válečné úsilí proti Sovětskému svazu. „*Důvod jeden – jen a jen Německo, všechno neněmecké zahladit, protože jen a jen německý národ je národem v Evropě i dále. Ty ostatní nejsou národy, nejsou lidmi, proto německá Evropa se před ničím nezastaví. Až smete Poláky, půjdou dále, až bude celá Evropa německá [...]. Podle mého soudu stojíme před vyhubením národů malých německou expanzí a zejména národ náš je na místě prvním, kde se nejedná o germanizaci ze strany německé, nýbrž o vyhlazení úplné.*“²⁶⁵

Anna komentovala útlak a pronásledování, které v protektorátu započalo v březnu 1939 a vypuknutím války dále eskalovalo. V těchto nejtěžších chvílích se obracela k Bohu. „*Sta a tisíce našich nejlepších předních činitelů jsou gestapem odváženy, nikdo neví proč ani kam, snad jako rukojmí, ale jisto je, že všichni, co jsou na indexu, který vybírají – žel Bohu – naši čeští lidé ve službách německého gestapa, jsou obětmi a jsou vystaveni nejhrubší brutalitě, o které se nesmí mluvit ani psát a o které se nikomu ani nezdá.*“²⁶⁶ Co se týče režimu v zázemí, pociťovala Anna rozdíl oproti prvním měsícům první světové války. „*Ve všech odvětvích veřejné správy jsou taková opatření ze strany německé v těchto*

²⁶³ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 206.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 209.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 214.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 214–215.

válečných poměrech, že se nedá ani nahlas dýchat.“²⁶⁷ Anniny nejčernější obavy z pronásledování elity českého národa se naplnily 17. listopadu 1939, kdy došlo k uzavření českých vysokých škol a popravě devíti členů akademické obce. Výslovně zmiňovala popravu Josefa Matouška, s jehož otcem Josefem Matouškem starším se znala z dob své politické kariéry. Německé represe pokračovaly posláním vybraných studentů do německého koncentračního tábora Sachsenhausen.²⁶⁸

Po celou dobu druhé světové války Anna poslouchala vysílání oficiálního rozhlasu a pozorně sledovala aktuální vývoj válečných událostí i veřejné děti v protektorátu, které ve svých denících z válečného období velice často glosovala. Zajímaly ji zprávy z bojišť, které slepě nepřebírala, ale všímala si přitom rozporů v německé propagandě. Poslechem mezi řádky si vytvářela na věci svůj vlastní názor. Jasně přitom viděla, že protektorátní rozhlas neměří všem válčícím stranám stejným metrem. „*Včera od rána a dnes [22. a 23. června 1941] jde jen n[ěmecké] vysílání. Dovídáme se, že vůdce dal povel k pochodu na rudou zemi a její armádu. – Tak již je to tady – a ještě před týdnem se hlásilo «věčné přátelství» N[ěmecka] a Ruska! Včera i dnes slyšíme, co všechno Rusové proti N[ěmecku] páchali. Je přece jen ta politická diplomacie divné řemeslo – ani prase tomu nerozumí – [...] Já mám takový pocit nejistoty – po všem, co máme za sebou, se dnes nedá ničemu věřit!*“²⁶⁹ Z tohoto příspěvku lze vidět, jak Anna k hlášení oficiálních rozhlasových zpráv přistupovala s ironií sobě vlastní. Podobně sarkasticky komentovala například vyjádření rozhlasu k bombardování německého města Lübeck britským královským letectvem. „*Rádio dnes hlásí případ «bezmezná drzost Anglie», která letadly bombardovala Lübeck a dovolila zničit tisícileté památky tohoto města německé říše. Ztracení Angličani – oni se domnívají, že to co smí a má právo dělat německá armáda – oni mohou též!*“²⁷⁰ Všemi jejími poznámkami byl prostoupen odpor k válečnému běsnění a přání, aby válka co nejdříve skončila. Toto tvrzení dokazuje Annin deníkový záznam ze 7. května 1942. V něm Anna podotýkala, že protahující se válka na východní frontě měla být podle německé propagandy vybojována do konce roku 1941. „*Nás dnes zajímá nejvíce «vidět konec» proto, že jest již nejvyšší čas, aby byl klid a lidstvo se vrátilo do všedních života kolejí, z nichž bylo tak překvapujícím způsobem vyšinuто. Trvá již*

²⁶⁷ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 215.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 211, 214–215.

²⁶⁹ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 23. 6. 1941.

²⁷⁰ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 1. 4. 1942.

*trochu dlouho ta nepřipravenost «kolosu na hliněných nohách», jak nazval pan Moravec Rudou armádu, již na podzim rozprášeného!*²⁷¹

Stejně jako světové válečné dění nezůstávaly stranou Annina zájmu události v protektorátu. Na rozdíl od válečného vývoje na frontách se jí dotýkaly bezprostředněji. Na základě Anniných deníkových zápisků lze rekonstruovat její pohled na protektorátní politiku a názory na činnost německé okupační správy, a to nejen na poli hospodářském, na které Anna jako příslušnice selského stavu vždy kladla velký důraz, nýbrž i v otázce budoucnosti českého národa. Obavy o další existenci českého národa Anna vyjadřovala již od začátku okupace. Odsuzovala aktivní spolupráci s Němci. Z jejích záznamů je patrná její averze k českým kolaborantům, zejména k Emanuelu Moravcovi. Ve většině zmínek o něm výslovně uváděla, že v rozhlasě promlouval „svým nepřijemným protivným hlasem“.²⁷² Vyloženě ji znechutilo silvestrovské vysílání rozhlasu v prosinci roku 1941, zvláště politický skeč Josefa Opluštily *Čas*, který se vysílal ve 22:45 hodin.²⁷³ „Pan redaktor Josef Opluštily prokázal na věčné časy, jak hluboko klesla morálka mnohých českých lidí! Tak by německý občan neklesl nikdy!!! Není divu, že Němci Čechy pohrdají.“²⁷⁴

Dne 28. září 1941 byl Reinhard Heydrich jmenován zastupujícím říšským protektorem. Došlo tak k podstatné změně německé politiky v protektorátu. Nejviditelnějším znamením tohoto obratu bylo vyhlášení stanného práva a zatčení předsedy protektorátní vlády Aloise Eliáše. Z dochovaného Annina deníku je patrné, nakolik jí tyto události otřásly. V první chvíli po obdržení zprávy o zatčení Eliáše a jeho odsouzení k smrti si dokonce myslela, že jeho poprava byla, tak jako v případě desítek jiných, ihned vykonána. „Minist[erský] předseda Eliáš utracen! Pán Bůh sčítá slzy tRPCích! Smutek v českém národě je veliký!“²⁷⁵ Zprávy o Eliášovi sledovala Anna ještě v průběhu října 1941. První stanné právo trvalo v oberlandrátu Praha a Brno do 20. ledna 1942.

Další vlna teroru vůči českému obyvatelstvu nastala po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, který spáchali příslušníci výsadku Anthropoid Jozef Gabčík a Jan Kubiš ve středu 27. května 1942 v pražské Libni. Ještě téhož dne bylo

²⁷¹ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 7. 5. 1942.

²⁷² Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 15. 1. 1941 a 27. 1. 1941.

²⁷³ Venkov, 28. 12. 1941, roč. 36, č. 305, Neděle Venkova, s. 10.

²⁷⁴ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 31. 12. 1941.

²⁷⁵ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 2. 10. 1941.

v protektorátu vyhlášeno výnosem říšského protektora v Čechách a na Moravě opět stanné právo. Vyměřoval drakonické tresty i za pouhé schvalování atentátu. Za přechovávání, poskytnutí pomoci nebo neoznámení identity atentátníků či jakékoli skutečnosti, která by mohla vést k jejich dopadení, hrozil trest smrti pro dotyčného a celou jeho rodinu. Za informace vedoucí k dopadení pachatelů byla vypsána odměna ve výši 10 milionů korun. Anna si do svého deníku poznamenala: „*Pán Bůh buď se všema náma – teď nám zde dobře nebude.*“²⁷⁶ Rozběhla se rozsáhlá pátrací akce po pachatelích atentátu a zároveň začaly pracovat stanné soudy. „*Rádio i denní listy hlásí denně řady nešťastníků, kteří jsou strílení i věšeni pro různá nařčení, která jsou souzená «stanným soudem v Praze» – hlídky noční jsou zostřené a nařízené i hlídky denní.*“²⁷⁷ Na rozdíl od prvního stanného práva popravy nyní bezprostředně zasáhly Annino nejbližší okolí. Dne 3. června 1942 byli popraveni Josef Průšek, jeho syn Otakar a dcera Miroslava Horská a manželé Mikulečtí z Horní Sloupnice. Anna byla touto zprávou zděšená a do deníku si poznamenala, že paní Průšková z prožité hrůzy zešilela. „*Odvezli ji snad do ústavu choromyslných. Není nikterak divné, že to její nervy nevydržely.*“²⁷⁸ Zároveň s touto smutnou zprávou se Anna dozvěděla o smrti Reinharda Heydricha. Jeho skon komentovala se slovy: „*Mladý – schopný člověk, na kterém se splnilo úsloví «čím, kdo zachází, tím i schází»!*“²⁷⁹

Represe a celková atmosféra v protektorátu po smrti zastupujícího říšského protektora působily na Annu zdrcujícím dojmem. Jejím jediným přáním bylo, aby tyto hrůzy co nejdříve skončily. Do doby, než Němci vyhladili Lidice, si Anna nedovedla představit, jakých zločinů jsou schopni. „*Bože náš, který znáš vrahy atentátníky, učíš zázrak a zjev, kdo jest to. Kdo jsou to, kteří učinili toto, ať nemusí umíratí lidé nevinní!*“²⁸⁰ Po mnoha dnech strachu došlo k vyzrazení úkrytu parašutistů v kostele sv. Karla Boromejského v Resslově ulici v Praze a ráno 18. června 1942 byli obklíčeni. Tváří v tvář německé přesile spáchali sebevraždu. „*V chrámu se skrývali od 14. 6. Tisíce klateb jde na hlavu vrahů Heydrichových za následky tohoto činu, který tak hrozným způsobem odnáší národ. Ať jsou mrtví – jsou ničemové prvního řádu.*“²⁸¹ Pod dojmem prožitého teroru Anna pachatele atentátu odsuzovala. Viděla stinnou stranu tohoto hrdinského činu, který znamenal pro české obyvatele neštěstí. Litovala smrti mnoha nevinných lidí, přičemž

²⁷⁶ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 28. 5. 1942.

²⁷⁷ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 1. 6. 1942.

²⁷⁸ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 4. 6. 1942.

²⁷⁹ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 5. 6. 1942.

²⁸⁰ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 10. – 13. 6. 1942.

²⁸¹ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 18. 6. 1942.

si všímala, že byla záměrně likvidovaná česká inteligence. Stanné právo bylo odvoláno 3. července 1942 po mohutných manifestacích věrnosti říši, které organizovaly protektorátní úřady.

Více než politiky si Anna všímala zhoršující se hospodářské situace v protektorátu, která se jí bezprostředně dotýkala. Tyto zmínky tvořily podstatnou část jejich deníkových záznamů. Hospodářství protektorátu bylo plně podřízeno válečným účelům podle německého vzoru. V zemědělství došlo k vytvoření osmi tržních svazů, které dohlížely na hospodaření s jednotlivými produkty. Zemědělci byli povinni odvádět předepsané povinné dodávky produktů, za jejichž nesplnění hrozily sankce. Byl zrušen volný trh a zaveden přidělový systém, nejprve na pohonné hmoty a mýdlo, v říjnu 1939 na potraviny a od konce roku 1939 na textilní zboží.²⁸² Anna trefně komentovala situaci k druhému výročí zřízení protektorátu. „*Požehnání jedinečné – před dvěma roky byl blahobyt – až to unavovalo. Města nevěděla, co by papala! [...] Vzácná rasa udělala «čáry – máry – fuk» a není nikde nic.*“²⁸³ V červnu 1941 pak ironicky glosovala projev říšského ministra hospodářství Waltra Funka, který se vyjádřil k německé hospodářské politice vůči malým národům, kterým podle něj neměly být vnucovány německé hospodářské metody. „*Vida, to se asi nedohodl s p[anem] státním tajemníkem K. H. Frankem!*“²⁸⁴

Ani hospodářství rodiny Chlebounovy ve Džbánově čp. 1 se za druhé světové války nevyhnulo hospodářské kontrole. „*Ve čtvrtek dne 23. dubna. Dnes ráno přišla do Džbánova kontrola na všechno! Pán Bůh buď s našimi hospodáři! Jsou kontroloři – synové českého národa – metlou, která ničí organismus národní tak, že si toho ani německé vedení nepřejde.*“ Na kontrolu přišli tři úředníci, kteří pečlivě prohledali celý statek včetně chalupy a všech příslušejících hospodářských stavení, „*i u husy v síni na vejcích sedící se zastavili.*“ Prohlídce byl přítomen Miloslav Chleboun, který musel přijet z pole a dohlížet nad průběhem. Celá akce přímo na statku u Chlebounů trvala od osmi hodin ráno do čtvrt na jedenáct hodin dopoledne. Poté následovalo u starosty Džbánova od půl jedenácté do čtvrt na tři odpoledne počítání a porovnávání výsledků kontroly se záznamy o odvedených rekvizicích a množství obilí pro domácí potřebu. Anna si stěžovala, že po celou dobu probíhající prohlídky stála práce na poli. Vzhledem k opoždujícím se polním pracím a nedostatku pracovních sil v zemědělství se podivovala nad smyslem

²⁸² J. ŠTĚPEK, *Přídělové systémy na území Československa*, Praha 2018, s. 166–169.

²⁸³ Osobní archiv T. Míkoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 14. 3. 1941.

²⁸⁴ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 13. 6. 1941.

těchto hospodářských kontrol. „Proč tyto kontroly, když zemědělec, co měl odvést, odvedl?“²⁸⁵

Komentování válečných událostí a pravidelné poslouchání rozhlasového vysílání od roku 1943 ustupovalo většímu zájmu Anny o aktuální hospodářskou situaci, vymáhání povinných rekvizic a s tím souvisejícími hospodářskými kontrolami. Opakovaně se zmiňuje o postizích a trestech, které postihly lidi v jejím okolí za hospodářské prohřešky. Zvláště pak kritizuje české kontrolory, kteří kontroly prováděli se značnou horlivostí. Popisovala je jako největší škůdce národa, kteří ubližovali lidem z vlastních řad. „Kontroly, které tolik bolesti a zoufalství způsobily, přiváděly naše hospodáře a hospodyně do nervových záchvatů. A oč se vlastně jedná? O nic více ani méně, než aby lidé se najedli. Ustanovení a nařízení jsou taková, že všechna směřují jen ku šikanování obyvatelstva všemi směry – pokuty – žaláře – ztráty na životech atd. [...] Nařízení velmi svědomitě provádí čeští kontroloři – to bude jednou v dějinách této války černá skvrna – nesmazatelná na všech, kteří dělali více, než jim bylo poručeno!“²⁸⁶ Při hodnocení roku 1943 si Anna povzdechla nad zhoršujícími se poměry. Obávala se o fyzické i duševní zdraví české mládeže, která byla nuceně nasazena v říši. V neposlední řadě byla zklamaná, že se nevyplnily její naděje v ukončení války.²⁸⁷

Ačkoli byla Anna v roce 1939 již čtvrtým rokem v politické penzi, nezůstávala stranou veřejného dění. Snažila se různě intervenovat hlavně ve věcech hospodářských a hájit zájmy zemědělců, kteří byli válkou postiženi. V prvních letech války měla příležitostně přednášky v rozhlase, jejichž text se bohužel nedochoval. Při svém rozhlasovém vystupování se dotýkala témat zaměřených především na posluchačky. Dne 5. března 1940 od 10:45 hodin Anna vystoupila v relaci Rozhlas pro ženy s přednáškou nazvanou *Úcta k šátku*.²⁸⁸ V následujícím roce přednášela v rozhlase celkem třikrát. Dne 29. ledna 1941 od 10:45 hodin Anna promluvila přednášku *O štěstí lidském, zvláště v manželství*.²⁸⁹ Dne 18. května 1941 od 8:00 hodin přednesla 15 minutovou vystoupení s názvem *Ke dni matek*.²⁹⁰ K tomuto rozhlasovému projevu se váže příhoda, která Annu velmi trápila. Dne 6. června 1941 dorazila Anně do Džbánova fotografie, která byla

²⁸⁵ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 23. 4. 1942.

²⁸⁶ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 31. 12. 1942.

²⁸⁷ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1943, záznam ze dne 31. 12. 1943.

²⁸⁸ Venkov, 3. 3. 1940, roč. 35, č. 52, s. 16. Přepis textu této přednášky se zachoval díky Marii Mackové, která jej začlenila do závěru své monografie o Anně Chlebounové. Viz M. MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, s. 103–110.

²⁸⁹ Venkov, 26. 1. 1941, roč. 36, č. 22, s. 8.

²⁹⁰ Venkov, 18. 5. 1941, roč. 36, č. 116, Neděle Venkova, s. 4.

pořízena při její poslední úvaze v rozhlasu. S hrůzou zjistila, že ji na fotografii byla na prsa umístěna brož s hákovým křížem. „*Jsem z toho celá vedle! Nemohu pochopiti, jak se může stát taková drzost – proč to dělají?*“²⁹¹ Naposledy Anna vystoupila v rozhlase dne 7. října 1941 od 10:45 hodin s přednáškou na téma *Jak jsme jeli před padesáti lety na Jubilejní výstavu*.²⁹² Nadále se věnovala stranické činnosti, psala novinové články a příspěvky. Dojížděla i do Prahy, kde navštěvovala známé z dob svého aktivního politického působení v parlamentu. S prodlužující se válkou se její veřejná aktivita pomalu utlumovala. Psaní do periodik ustalo po roce 1943, poslední Annin článek ve *Venkově* vyšel na Nový rok 1943. Nazvala ho *Drahokamy nebo mlýnské kameny*²⁹³ a zabývala se v něm výchovou mládeže.

4.6.4. Konec druhé světové války

Počátkem roku 1945 Anna začala pociťovat válku na vlastní kůži. Z Anniných deníkových záznamů z posledních měsíců války vyplývala její obava o osud vesnice v souvislosti s blížící se frontou. Měla strach z válečných náletů, které mohly zničit celou vesnici. Od východu se přibližovala Rudá armáda a zároveň Němci v lednu a únoru roku 1945 přesouvali anglické a ruské zajatce přes Džbánov. Koncem ledna roku 1945 způsobil v Ústí nad Orlicí velký rozruch transport vězňů z Osvětimi, který touto oblastí projížděl. Anna popisovala, jak po cestě z České Třebové do Ústí nad Orlicí bylo z vlaku vyhozeno dvanáct mrtvých těl. O této události se zmiňuje v pěti po sobě následujících deníkových záznamech.²⁹⁴ Častějšími se stávaly i nálety. Velký nálet na Prahu proběhl dne 14. února 1945. Anna velmi litovala zmařené životy. Na druhou stranu ale konstatovala, že dle jejího názoru nebylo správné v souvislosti s nálety mluvit o angloamerických teroristech, když tyto státy válku nerozpoutaly. V případě Němců to propaganda považovala za velké činy. Při tomto náletu v Praze zahynula Annina známá Marie Kroulíková z Horní Sloupnice, která v době náletu asistovala jako instrumentářka při operaci v nemocnici. Dne 22. února proběhl ve Sloupnici její pohřeb. Anna ve svém deníku zaznamenala devastující zranění, které Kroulíková při náletu utrpěla. „*Byla hrozně zřízená, byla asi okamžitě mrtvá. Měla proražená prsa, skalpované vlasy, uraženou bradu a jednu ruku smeknutou z masa, nohy*

²⁹¹ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 9. 6. 1941.

²⁹² Venkov, 5. 10. 1941, roč. 36, č. 235, Neděle Venkova, s. 2.

²⁹³ Venkov, 1. 1. 1943, roč. 38, č. 1, s. 6.

²⁹⁴ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 24. – 28. 1. 1945.

zkřivené a jednu ruku vyraženou!²⁹⁵ V březnu roku 1945 se Anna dozvěděla o popravě svého zetě Jaroslava Sýkory, manžela své dcery Aničky, který od začátku druhé světové války až do zatčení gestapem 3. října 1941 působil v odboji. Anna ho považovala a několikrát v deníkových záznamech označila za mučedníka.²⁹⁶

Na velikonoční neděli 1. dubna 1945 proběhl nad Džbánovem letecký souboj mezi německým a cizím letadlem, který si Anna zaznamenala do svého deníku.²⁹⁷ Dne 25. dubna 1945 se obecně očekával příchod válečné fronty do Džbánova. „*Dnes uklízíme před požárem – do sklepa – je to práce velmi namáhavá a smutná, zachraňovat majetek před těmi, kdož mají být našimi «ochránci». Smutné vyhlídky!*“²⁹⁸ Na konci dubna roku 1945 se v okolí Džbánova přistoupilo ke kopání zákopů.²⁹⁹ Dne 5. května 1945 vypuklo povstání také v Chocni, při kterém se vyvěšovaly prapory. Anna uváděla, že Němci zasáhli a že z následujícího ozbrojeného střetu vzešlo pět mrtvých Čechů a dva mrtví němečtí vojáci.³⁰⁰ V těchto květnových dnech Anna se zájmem sledovala v rozhlase probíhající pražské povstání.³⁰¹ Dne 9. května 1945 po kapitulaci Německa Džbánovem projížděly německé jednotky stahující se na západ.³⁰² První Rusové se ve Džbánově objevili až ráno 10. května 1945. Anna popisovala, že ve Džbánově nakrmili koně a na zahradě u Veselých podebatovali se džbánovskými občany. Její první dojem z ruských vojáků byl překvapivě pozitivní. „*Řekli jsme si, že přece je jiná tak krásná slovanská povaha proti té zvěřské povaze německé – před nimiž jsme se třáslí jako osiky.*“³⁰³ Dle Annina názoru proběhla koexistence džbánovských obyvatel s vojáky Rudé armády při osvobození protektorátu poměrně bezproblémově. Z konce druhé světové války se radovala stejně jako ostatní džbánovští občané, ale na nově vznikající politický režim lidové demokracie pohlížela se značnou skepsí.

²⁹⁵ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 18. 2. 1945 a 22. 2. 1945.

²⁹⁶ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 13. 3. 1945 a 29. 3. 1945; A. MIKOLÁŠEK, *Děti senátorky Anny Chlebounové*, s. 46–47.

²⁹⁷ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 3. 4. 1945.

²⁹⁸ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 25. 4. 1945.

²⁹⁹ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 28. 4. 1945.

³⁰⁰ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 5. 5. 1945.

³⁰¹ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 6. – 7. 5. 1945.

³⁰² Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 9. 5. 1945.

³⁰³ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1945, záznam ze dne 10. 5. 1945.

4.7. Anna a nemoc

Ačkoli se lidský věk v průběhu 19. století postupně prodlužoval, zlepšovala se lékařská péče a diagnostika stále většího množství onemocnění, představovala nemoc stále riziko a často i hrozbu smrti. Zvyšování průměrné délky lidského života souviselo též s modernizací zemědělství, která vlivem kvalitnější a pestřejší stravy přispívala k růstu životní úrovně obyvatelstva. Po vymýcení moru v Evropě zůstaly pro obyvatele českých zemí největší hrozbou infekční choroby jako tyfus, neštovice, spalničky, černý kašel, spála nebo záškrť. V souvislosti s povinnými hlášeními o příčinách smrti, která byla zaváděna od roku 1851, se rozšířila označení a charakteristika jednotlivých chorob a zlepšilo se rozeznávání skutečných příčin nemocí a úmrtí. Ve druhé polovině 19. století příznivě přispívala k ovlivňování zdravotního stavu obyvatelstva řada hygienických zásad a preventivních opatření. Péčí o čistotu vody, rozšířením kanalizace, účinnějšími dezinfekčními prostředky nebo včasnou izolací nakažených pacientů se pozitivně ovlivňovalo zdraví obyvatelstva. Významnou roli začala hrát také prevence. Díky zkušenosti s epidemií neštovic z let 1872 – 1873 se aktivně přistoupilo k zavádění povinného očkování i přeočkování školních dětí proti neštovicím. Vlivem těchto opatření se podařilo snížit počet smrtelných úmrtí na tuto chorobu. I přes Kochův objev bacilu tuberkulózy se tato nemoc nepovažovala za nakažlivou, a proto počet infikovaných pacientů neustále stoupal. V druhé polovině 19. století se nejrozšířenější formou stala tuberkulóza plicní. Rozšiřovalo se také onemocnění cholerou.³⁰⁴

4.7.1 Vlastní nemoci a úrazy

Anna v dětství příliš nestonala, nemocná byla spíše v ojedinělých případech. První vážná nemoc ji zastihla v zimě roku 1866 před jedenáctými narozeninami. Annina maminka potřebovala před zimou nakoupit na jarmarku ve Vysokém Mýtě teplé košile, podvlékačky, punčochy a další zimní oblečení pro celou rodinu a zejména pro Annina tatínka, který byl právě po těžké nemoci. Po maminčině odchodu si tatínek vzpomněl ještě na vlněné rukavice a poslal Annu s 5 zlatými za maminkou na jarmark. Anna se poslušně vydala na cestu. Když dorazila na místo, nemohla maminku ve velké tlačnici lidí nalézt. Jelikož se blížil večer a začalo se stmívat, celou cestu domů Anna běžela, aby se nevrátila za tmy. Uhřátá a ustrašená vypila doma sklenici studeného mléka. Později se dozvěděla, že

³⁰⁴ Milan HLAVÁČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době I.*, Praha 2014, s. 208–209; Milan HLAVÁČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době II.*, Praha 2014, s. 239–242; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 120–121. Srovnej Roy PORTER, *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*, Praha 2015.

do Vysokého Mýta chodila zbytečně, neboť mamince peníze stačily. Tento Annin výlet měl však vážné následky, neboť kvůli fyzickému vypětí v chladném počasí Anna onemocněla. Dostala hrozivý kašel a špatně se jí dýchalo. Doktor Bartsch, který Annu prohlížel, nedával rodičům mnoho nadějí na Annino uzdravení. Anna přiznávala, že v době nemoci přemýšlela o smrti, které se velmi obávala. Její zdravotní stav byl natolik vážný, že se ji doktor rozhodl přestat léčit. Navzdory tomu Annin tatínek vyhledal jiného doktora, kořenáře Meliše z Lhoty, kterého mu doporučili známí. Ten Anně připravil směs koření a bylin s instrukcemi, jakým způsobem se mají užívat. Maminka pak Anně přikládala obklady a vařila bylinné odvary nevábné chuti, které Anna poctivě užívala vždy osminu litru pětikrát denně. Připravovali jí též polévku z morkových kostí a vajíček, do které přidávala roztlučená zrníčka bylin od kořenáře. Díky své pevné vůli, odhodlání, pravidelnému užívání kořenářových bylinných směsí „a díky Pánu Bohu“ se Anna uzdravila. Nemoc trvala dlouho, zcela zdravá se Anna cítila až na konci léta příštího roku.³⁰⁵

Na podzim roku 1893 postihla litomyšlský okres epidemie záškrtu, spály a střevního tyfu, na který zemřelo v litomyšlské nemocnici několik osob. Spálou onemocněla dcera Annina poručníka Františka Sedláčka a zanedlouho se nakazila i sama Anna, která v této době v Sedlišťích pracovala již druhým rokem. Anna popisovala, jak se jí rozbolelo v krku a že nemohla mluvit ani dýchat. „*Doktor spráskl ruce – měla jsem záškrť v nejvyšším stupni.*“ Doktor Tobek předepsal Anně kloktadlo a léky na dávení. Poručník Sedláček ji okamžitě vystěhoval do světnice na půdu, aby nebyla v kontaktu s ostatními členy domácnosti, kteří ji měli zakázáno navštěvovat. Ošetřoval ji sám Sedláček, stejně jako svoji nemocnou dceru Mařenku. „*Když jsem vyzvracela takové hleny, které vypadaly jako pavučiny, ulevilo se mi hrozně a štěstím bylo, že víc nenarůstaly, resp. se netvořily.*“ Annina choroba trvala celé čtyři dny, uzdravila se dříve než poručníková dcera. Ta trpěla mnohem více a déle. Anna popisovala, jak se tehdy muselo hodně topit a stále na děvče dávat pozor.³⁰⁶

V listopadu roku 1917 ležela Anna doma s bolavým kolenem. Úraz si způsobila uhozením do nohy o špalek na štípání dříví a kolo u vozu, když společně s manželem upevňovala na vůz voznici na močůvku. Levou nohou stála na špalku, který se zvrhl a přirazil Anně koleno k vozové nápravě. Celé dva měsíce musela Anna po úrazu

³⁰⁵ Nedělní besídka, 20. 11. 1931, roč. X, č. 11, s. 168–169.

³⁰⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/20.

s kolenem ležet v posteli. „*Stálo moje koleno mnoho bolesti a dost peněz.*“ Za léčebné výlohy zaplatila Anna téměř 1 000 korun. Nejprve ji léčil doktor Tomek z Chocně, pod jehož lékařským vedením se Anně po celé noze rozšířil lišej, „*že bylo hrozné se podívat.*“ S lišejem navštívila doktora Jeništu ve Vysokém Mýtě, který se zhrozil nad pokročilým kožním onemocněním i léčebným postupem Annina předchozího lékaře. Ihned Anně na ekzém předepsal rýžovou moučku, kterou si musela pudrovat nohu, a naopak jí zakázal přikládat na nohu mokré obklady. Dále Anně doporučil léčbu kolene elektrickými masážemi, na které se musela dostavit. Celkem se uskutečnily tři sezení. „*To byla hrozná věc. Koleno, o které jsem nemohla ani zavadit, pan doktor valchoval válečkem bez ohledu, že jsem se bolestí potila.*“³⁰⁷

Mezitím se Anně udělaly na obou kolenou velké bolestivé vředy, které Annu trápily několik týdnů a celé její utrpení prodloužily. V této době Anna často myslela na své dva nejstarší syny, kteří bojovali na frontách v probíhající první světové válce. „*Ty dva měsíce toho úrazu a na frontě válečné utrpení dětí, Pepy a Miloslava, vzalo mně mnoho paměti a způsobilo mnoho bezesných nocí.*“ Od úrazu s kolenem se Anně kromě paměti zhoršil také zrak. Po několika probdělých nocích kvůli bolesti a strachu o děti se jednou ráno Anna probudila zcela slepá. Přirozeně se polekala, ale lékařská rada zněla: „*Nechtě čtení a oči přijdou do pravého zdravotního stavu. Jsou jen tak hrozně oslabené.*“ Naštěstí byl tehdy úsudek doktora Tomka pravdivý a Anně se zrak navrátil. „*Ale tak krásně, jako jsem viděla dříve, jsem již neviděla, jako již dříve nepamatovala.*“³⁰⁸

V deníku z roku 1941 si Anna stěžovala, že ji stále častěji a pravidelně bolela záda. „*Již to nejde! Stáří – neúprosné stáří se hlásí.*“³⁰⁹ V únoru roku 1942 Annu trápily bolesti u srdce. Její potíže byly doprovázeny výrazným úbytkem váhy, zhubla o více jak 17 kilogramů. Proto se 9. února 1942 rozhodla odjet do nemocnice do Litomyšle, aby se nechala prohlédnout. Annu zde vyšetřil primář Berník, který jí předepsal k užívání čtyřkrát denně vitamíny. Rada zněla „*dobře jíst, hodně ležet, málo chodit.*“ Navzdory tomu, že se Anna snažila doporučené vitamíny sehnat ve dvou lékárnách, nakonec neuspěla. Ve svém deníku konstatovala, že to bude „*léčení bez léku!*“³¹⁰ Ačkoli si Anna ani v pamětech, ani v denících příliš na svůj zdravotní stav nestěžovala, je pochopitelné, že s postupujícím věkem se u ní začaly objevovat choroby častěji.

³⁰⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/18.

³⁰⁸ Tamtéž, s. V/18.

³⁰⁹ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1941, záznam ze dne 27. 11. 1941.

³¹⁰ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1942, záznam ze dne 9. 2. 1942.

4.7.2. Nemoci dětí

Na svátek Božího těla roku 1903 se rozstнал Annin druhý nejstarší syn Miloslav. Ten den si téměř čtyřletý Miloslav pochutnal na krupičném svítku s ovocnou omáčkou, který Anna uvařila k obědu. Za několik hodin však začalo chlapce bolet břicho. Bolesti doprovázelo zvracení a vysoká horečka. Celou noc mu bylo velmi zle, a tak následující den ve tři hodiny ráno vyslala Anna svého manžela do Brandýsa nad Orlicí pro lékařskou pomoc. Horečka mezitím vystoupala na 40°C a zdálo se, že chlapec mluví ze spaní. Doktor Novotný dorazil nejprve v pět hodin ráno, poté znovu v deset hodin dopoledne. Chlapce řádně prohlédl a shledal, že Miloslav onemocněl zánětem mozkových blan. Navíc jej sužovaly bolesti a křeče v břiše způsobené podrážděním pobřišnice. Doktor Novotný nedával rodičům mnoho nadějí na Miloslavovo uzdravení. „*Byla to hrozná, úporná nemoc, kterou náš Miloslav prodělal.*“ Vysokou horečku se pokoušeli srážet ledem, který se nosil z hospody z Jehnědí a ve kterém musel Miloslav několik dní ležet. Když zánět mozkových blan i pobřišnice ustoupil, zůstal Miloslav ještě dlouho dobu ležet v posteli. Nemoc na Miloslavovi zanechala trvalé následky, které Annu velice trápily. Vlivem prodělaných chorob Miloslav ztratil paměť a na čas také sluch. „*Ohluchl nám tak, že jsme jej oplakali, že bude mrzáčkem.*“ Celé léto a podzim Miloslav vůbec nechodil, pouze seděl nebo ho Anna vozila s sebou na pole v trakaři. Ještě na jaře roku 1904 musel hodně odpočívat.³¹¹

Postupem času se Miloslavovi sluch pomalu navrátil. Když začal chodit do školy, tak jeho problémy se sluchem vypadaly spíše jako nepozornost, než že by špatně slyšel. Předtím, než onemocněl, byl velmi bystrý a učenlivý. Sice dlouho nemluvil, ale časem se naučil recitovat mnohé básničky, říkanky a modlitby. To všechno prodělanou nemocí zapomněl. Na rozdíl od sluchu se paměť Miloslavovi znovu nevrátila, musel se vše učit znovu a stále věci zapomínal. Zlom nastal až v roce 1908, kdy Anna na doporučení souseda Nováka začala Miloslava dvakrát denně, vždy ráno a večer, od temene hlavy až po lopatky omývat v čerstvé pramenité vodě ze studny. „*A mohu napsati, že tato léčba u něho učinila přímo zázrak.*“ Od té doby dělal devítiletý Miroslav jen samé pokroky. Paměť se mu sice nikdy stoprocentně nevrátila, ale již nezapomínal, co se nově naučil. Studium mu sice nešlo tak snadno jako ostatním dětem v jeho věku, ale čtení, psaní a počítání si obstojně osvojil.³¹²

³¹¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/9–10.

³¹² Tamtéž, s. V/10.

Annina třetí dcera Marie se rozstonała tři týdny po porodu na konci prosince roku 1905. Onemocněla katarem střev a žaludku. Ačkoli byla od narození dobře živená, nemoc jí připravila o značnou část tělesné hmotnosti. V šestém týdnu, kdy nemoc neustupovala a naopak se začala zhoršovat, se Anna s manželem Josefem báli o dceřin život. V této době na katary střev a žaludku umíralo mnoho dětí.³¹³ „*Nemohu ani popisovat její utrpení, ale i utrpení mé.*“ Anna strávila mnoho probdělých nocí utěšováním plačícího dítěte, které trápily silné bolesti. Navzdory vyčerpání a nevyspání musela Anna ráno vstávat a pracovat. V lednu roku 1906 si Annin manžel Josef způsobil úraz, když se na zasněžené a zledovatělé silnici zvrhl vůz naložený uhlím a narazil mu koleno. Několik týdnů musel Josef Chleboun ležet v posteli, „*a přitom někdy Mařenku potahal.*“ Všechnu práci v domácnosti i hospodářství musela Anna zastat pouze s pomocí bratra Františka, jelikož v té samé době se stal úraz i Annině mamince Filomeně Alžbětě. Když ji Anna navštěvovala v nemocnici, pokaždé se Annina maminka ptala na svou vnučku, zda je ještě naživu. Dle lékařského doporučení musela být v domě s takto nemocným dítětem naprostá čistota a příkrmy se pro nemocnou Mařenku musely připravovat před každým jídlem čerstvě, nikoli ohřívát. „*No, to byl kámen úrazu. Kdepak pořád zatápět a trošku vařit.*“ Anna si proto pořídila malý samovar a postupovala podle rad lékaře.³¹⁴

Ve stejné době, kdy stonala malá Mařenka, prodělal její o dva roky starší bratr Jan vážný zápal plic. Onemocněl v polovině února roku 1906 ve věku dvou let. Od uzdravení ho trápilo astma a těžce se mu dýchalo. „*[...] a tak když jsem se na něj dívávala, měla jsem dojem, že budeme mítí mrzáčka.*“ Pro Annu nastala krizová situace. Když konečně uspala jedno nemocné dítě, druhé se rozplakalo a probudilo první. „*A tak se stalo, že jsem se 4 noci nesvlékla a skoro již chodila ve spánku.*“ Nevyspala se ani ve dne, ani v noci, navíc byla na práci v hospodářství sama jen s bratrem Františkem. Aby utišila Mařenčin pláč a velké bolesti, zkusila Anna připravit odvar ze čtyř makovic, který dceři přidala do láhve s mlékem. Mařenka po makovém mléku spala nerušeně a bez pláče od půl osmé večer do šesti hodin ráno. Anna začala Mařence tento odvar vařit pravidelně ze čtyř až osmi makovic a podávala jí ho vždy večer při krmení. Tlumivé účinky makovicového odvaru tišily bolest dítěte, které díky dlouhému spánku mohlo nabrat potřebné síly. Mařenčin zdravotní stav se začal pomalu zlepšovat. „*[...] přiznám, že ten mák, resp. makoviny ji*

³¹³ V druhé polovině 19. století patřily mezi nejčastější příčiny smrti u dětí „vrozená slabost“ a blíže nedefinované střevní katary. Viz P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 121.

³¹⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. V/19–V/21.

zachránily.“ Holčička sílila, postupně přibírala na váze a přestávala připomínat kostru obalenou kůží. V půl roce se k Mařenčině probíhající nemoci přidaly vředy, které se jí vytvořily na hlavě a po celém těle vyjma zad. Celkem se jí udělalo čtrnáct vředů, které jí Anna léčila příkládáním smažené cibule. „*Mrzí mě dodnes, že jsem s ní nezajela k lékaři a nedala jí proříznouti některý, snad by se toho tolik nenadělalo.*“ Po uzdravení z dlouhé nemoci Mařenka dobře prospívala, ve dvou letech při pohřbu babičky Chlebounové v březnu roku 1908 byla již zcela zdravá. Astma jejího staršího bratra Jana i bez léčení postupně vymizelo, až se chlapec také úplně uzdravil.³¹⁵

V lednu roku 1921 se Mařenka znovu těžce rozstonala. Tehdy po odehraném divadelním představení snědla „*párek neohřátých uzenek*“, které jí neudělaly dobře. Začaly se u ní projevovat silné bolesti břicha doprovázené vysokou horečkou. Anna v této době již třetím rokem vykonávala svou poslancekou funkci, kvůli které bývala méně času doma. Na Nový rok 1921 odpoledne odjížděla na sérii schůzí po Kolínsku, při kterých měla společně se svými spolupracovnicemi přesvědčovat jednotlivé zemědělce o nutnosti dávky z majetku pro státní pokladnu. Před odjezdem nabádala manžela, aby jí při zhoršení dceřina zdravotního stavu ihned telegrafoval. „*Největší bolesti již minuly, když jsem přijela.*“ Mařenku ošetřoval doktor Jílek ze Sloupnice, který jí diagnostikoval podrážděné slepé střevo. Vysoké horečky se snažily srážet ledovými zábaly. Dívka vysilující nemocí znovu zeslábla a zhubla. Po měsíci horečky i bolesti břicha ustoupily. Další vývoj dceřiny nemoci Anna ve svých pamětech neuváděla. Zmínila se jen, že Mařence začaly velmi padat vlasy, a proto ji nechala ostříhat.³¹⁶

4.7.3. Úraz Anniny maminky

V pátek 9. března 1906 si Annina maminka přivodila vážný úraz. Když mandlovala u Dočkalů na mandlu prádlo, spadla jí vrchní deska na nohu a přerazila ji. Mandl byl tehdy již velmi opotřeбенý, měl uražené rukojeti u zadní části vrchní desky, které byly nahrazeny hřebíky. Ty se ohnuly a uvolnily svrchní desku, která přepadala dopředu a způsobila Annině mamince úraz. Tehdy bylo ošklivé počasí, foukal studený vítr. Trvalo čtvrt hodiny, než se Annina maminka dovolala pomoci. Sousedé pomohli Anninu zraněnou maminku vyprostit zpod mandlu a donést ji k dceři domů. Vnučka Anička tehdy milovanou babičku velmi litovala a plakala. „*Ach má zlatá babičko, vono vás to bolí! Ach má zlatá babičko!*“ Annin bratr okamžitě běžel pro doktora Jílka do Sloupnice, který velmi rychle dorazil.

³¹⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/17, V/20–V/21.

³¹⁶ Tamtéž, s. V/21.

Prohlédl si otevřenou ránu, nohu ovázal a zpevnil dlahou z prkýnek, aby s ní Annina maminka nemohla při převozu do nemocnice hýbat. Od sousedů Málků si vypůjčili vůz vystlaný slámou a opatřený plachtou, na který ji naložili, přikryli peřinou a odvezli do nemocnice do Litomyšle. Anna svou maminku do nemocnice doprovázela. Po přijetí Anniny maminky v nemocnici jí hned nohu obvázáli škrobovým obvazem. Léčil ji primář Welz, který „byl k mamince plný ohledu.“³¹⁷

V nemocnici strávila Annina maminka od 9. března do 6. června skoro tři měsíce. Anna ji chodila navštěvovat zpočátku třikrát, později dvakrát týdně a z toho každou neděli. Společně s ní na návštěvy za svou babičku chodili i vnučka Anička a vnukové Josef s Miloslavem. Annin manžel svou tchyni navštívil dvakrát, jeho matka ani jednou. Ve středu 6. června byla Annina maminka z nemocnice propuštěna. Znovu ji do Džbánova odvezli ve vypůjčeném voze od Málků. Po návratu z nemocnice Annina maminka nějaký čas chodila o berli. I když poté berle odložila, nikdy již nechodila stejně jako dříve. Naopak až do smrti kulhala, neboť jí od tohoto úrazu zůstala jedna noha kratší.³¹⁸

4.8. Anna a smrt

Smrt završuje kontinuální vývoj lidského jedince od jeho narození. Člověk se k ní během svého života stále přibližuje a smrt tak představuje jedinou lidskou jistotu. V 19. století byla smrt téměř běžnou součástí každodenního života lidí, kteří se se smrtí nejen v rodině setkávali častěji než dnes. Průměrný lidský věk obyvatel žijících v českých zemích byl v polovině 19. století přes 30 let, zatímco na počátku 20. století se zvýšil na 40 let.³¹⁹ Míra úmrtnosti v českých zemích do konce 70. let 19. století tvořila vysokou hodnotu 28–30 promile. Od počátku 90. let do roku 1913 poklesla o třetinu na 19 promile. Velice vysoká zůstala po celé 19. století kojenecká úmrtnost, jejíž pokles lze datovat od konce 90. let 19. století. Ještě v roce 1892 však umíralo z 1 000 živě narozených kojenců celkem 271 během prvního roku života. Do čtyř let života zemřelo dalších 10 % dětí. Ve druhé polovině 19. století patřila úroveň kojenecké úmrtnosti dosažená v českých zemích k nejvyšším v Evropě.³²⁰ Ideál dobré smrti spatřovali lidé v 19. století v úmrtí doma

³¹⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/14, V/20.

³¹⁸ Tamtéž, s. V/14, V/20.

³¹⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – H. DOUŠOVÁ, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. I. díl*, s. 100; M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – Z. BEZECNÝ – T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl*, s. 72.

³²⁰ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 120; M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 272; M. HLAVÁČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti I.*, s. 208.

ve vlastním domě a posteli v kruhu svých blízkých a v usmíření s rodinou a sousedy. S úmrtím se pojilo mnoho rituálů. Bylo zvykem se se zesnulým rozloučit a naposledy ho navštívit v jeho vlastním příbytku. Všechny náležitosti spojené se smrtí a pohřbem zařizovali pozůstalí a přátelé nebožtíka. S předzvěstí blízké smrti souviselo sepsání testamentu, který měl pozůstalým zaručovat rozdělení majetku zemřelého.³²¹

Poprvé se Anna Chlebounová setkala se smrtí v nejbližší rodině, když v roce 1878 zemřeli její prarodiče Burešovi. Babičku Skarlickou z matčiny strany Anna nepoznala, odešla dávno před sňatkem jejich rodičů v roce 1865. Milovaný dědeček Skarlický přežil svoji ženu o dvacet let, zesnul v roce 1885 na zápal plic.

4.8.1. Smrt otce

Na podzim roku 1889 smrtelně onemocněl Annin tatínek. Bylo to v době před posvícením, které se v Bučině slavilo první říjnovou nedělí. Choroba byla velice vážná, trvala celkem tři týdny. Anna popisovala, že otec „*dostal něco do krku – bolesti, kterých si ani mnoho nevšiml, ale dostal též do nohy těžkou bolest, tak zvanou «Apostilu» – té se tak mnoho bál.*“ Otce léčil doktor Bartsch z Vysokého Mýta, který se soustředil na léčbu krku, nikoli nohy. Přitom Anninu tatínkovi dělala větší starosti velká bolest v noze. Věděl, že takto nemocní sužovaní zlými bolestmi v celém těle často umírali. Že je na tom otec zle poznala rodina právě v době posvícení, když kvůli bolestem v krku odmítal sníst své nejoblíbenější jídlo, a to polévku a polního zajíce. Annina matka Filomena mu sváteční jídlo nechala schované celých čtrnáct dní s nadějí, že se manžel uzdraví. I po dvou týdnech otec jídlo odmítal a jeho zdravotní stav se nelepšil, naopak zhoršoval. Annina matka pozvala k tatínkově nelibosti na návštěvu jeho příbuzné, aby se s ním mohli rozloučit. V neděli 20. října 1889 přijeli příbuzní Burešovi ze Sedlišť, otcův bratr a švagrová s manželem Františkem Sedláčkem a strýcem Limberským. Otec je nerad viděl a při jejich odjezdu požádal o pana faráře, aby mu posloužil svatou večeří Páně. „*Pan farář přišel, všechny tři jsme klekly u postele a tatínek nám dal požehnání. Ani slovem, ani vzdechem nenařikal za celé 3 týdny. Co vše zkusil, jen on a Pán Bůh věděl.*“³²²

Annin otec Josef Bureš zemřel po dlouhé a těžké nemoci v pondělí 21. října 1889 přibližně v osm hodin ráno. Za oficiální příčinu smrti byla v matrice zemřelých označena

³²¹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 273–274.

³²² HÚ AV ČR, A. Chlebounová, *Mé paměti*, s. II/14, II/15.

plicní tuberkulóza.³²³ V té době čtrnáctiletou Annu musela smrt otce velmi zasáhnout, jelikož se jí přímo účastnila a i po více jak 47 letech byla schopna ji ve svých pamětech naturalisticky vyličit. Vzpomínala, jak v den smrti ráno otec zavolal maminku a při stisku její ruky namáhavě řekl: „*S pánem Bohem!*“ Tak začalo tatínkovo umírání, kterému Anna společně s maminkou a mladšími bratry Josefem a Františkem u jeho lůžka tiše a s pláčem přihlížela. „*Několik křečovitých záchvěvů, velký proces asi 20 minut a tatínek vydechl naposledy!*“ Anna poznamenala, že otec zemřel ve věku 47 a půl roku poměrně mladý. Hned v pondělí odpoledne se začal ve Vysokém Mýtě zajišťovat otcův pohřeb, s čímž Annině matce pomohla teta Burešová. Rakev pro otce zhotovil truhlář v Bučině. Pohřeb Annina otce se konal ve středu 23. října 1889 v deset hodin dopoledne za velké účasti jeho příbuzných, přátel a známých, kteří se s ním přišli rozloučit i navzdory sychravému a deštivému počasí. V době smrti otce byla Annina nejstarší sestra Filomena ve Vídni, neúčastnila se ani pohřbu.³²⁴

4.8.2. Smrt poručníka otce Františka Sedláčka staršího

František Sedláček starší zemřel 12. září 1892 ve dvašedesáti letech. Toho rána trhal na zahradě jablka. Jako vždy byl obklopen smečkou svých oblíbených koček. V Nedošíně na statku se v tomto roce urodilo velké množství krásného a sladkého ovoce. Zpráva o dědečkově úmrtí se k příbuzným do Sedlišť donesla záhy. Všichni se nad jeho smrtí podivovali, jelikož byl v dobré tělesné kondici. Přivolaný lékař konstatoval, že dědečka Sedláčka ranila srdeční mrtvice. Stalo se tak při trhání jablek a následném pádu ze žebříku. Někteří sousedé dávali pozůstalým Sedláčkovým za vinu, že nechali starého člověka samotného lézt po výškách. Již za svého života František Sedláček starší sympatizoval s evangelíky. Obě své manželky nechal pohřbít podle evangelických zvyklostí jednoduše a bez příkras, nepotrpěl si na nádheru. Při obou pohřbech nechal napéci chleba, který společně s 10 zlatými rozdál všem chudým rodinám příslušným k Nedošínu. Stejně tak si přál být i sám pochován.³²⁵

Při zařizování pohřbu svého otce se Annin poručník František Sedláček setkal s velmi nepříjemným chováním a nepochopením ze strany děkanství. O zámožnosti Sedláčkovy rodiny se vědělo, proto si pan děkan představoval, že se nebožtíkovi vystrojí

³²³ Matriční záznam o úmrtí viz SOA v Zámrsku, Sbirka matrik Východočeského kraje, Farní úřad českobratrské církve evangelické Bučina, kniha č. R 2–13, s. 8.

³²⁴ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. II/13, II/15.

³²⁵ Tamtéž, s. II/25, IV/3.

pohřeb první třídy. S tím Annin poručník zásadně nesouhlasil, dle přání svého otce chtěl pohřeb chudý a tichý, který se tak nakonec uskutečnil. Tato příhoda přiměla Annina poručníka k odklonu od katolické víry a přestupu k církvi evangelické reformované. *„Smrti dědečka Sedláčka nastala v poměrech rodiny i hospodářsky značná změna. Byl dědeček takový anjel strážný.“* Po smrti nejstaršího Sedláčka se v Sedlištích upustilo od střídání způsobu života a zejména dětem se povolovalo více sladkostí.³²⁶

4.8.3. Smrt nejlepší přítelkyně a první lásky

Při pobytu v Sedlištích se Anna spřátelila s několika dívkami. Nejlepší přítelkyní „*blíže než sestra*“ jí byla Marie Jetmarová, která bydlela v sousedství u své tety Jílkové, kam se přestěhovala po smrti svých rodičů. V této době prožila Anna svou první lásku s místním truhlářem Jeníkem Jetmarem, bratrem své nejlepší kamarádky. Netrvala však moc dlouho, jelikož její milý onemocněl tuberkulózou. Anna o něm píše jako o svém tanečníkovi, ale zatančit si spolu mohli jen zřídka, neboť mu neprospíval kouř a prach na zábavách. Okouzluje ji svou vysokou postavou, krásnými modrými očima hlubokými jako tůň, plavými vlasy a vlastně i svou mlčenlivou povahou. *„Bylo v jeho zjevu cosi tak hrozně smutného, měli jsme se rádi takovou čistou krásnou nevyslovenou láskou, kterou jsme jen cítili, aniž jsme jeden druhému o ní povídali. Která byla vyjádřena jedině pohledem těch neskonale krásných očí, pohledem, který se nezapomíná. A stiskem ruky!“*³²⁷

Stonal dlouho, ale v naději na uzdravení absolvoval od podzimu roku 1893 do června 1894 léčení. Zemřel před žněmi roku 1894 u své sestry Marie, provdané Štarmanové, v Tržku. Annina nejlepší přítelkyně Marie zesnula v mladém věku též na tuberkulózu stejně jako její bratr. Anna vzpomínala, jak se účastnila jejího pohřbu a zaznamenala, na co tehdy myslela při ukládání rakve s nejlepší přítelkyní do hrobu vedle ostatků jejího bratra. *„Nelze napsati a čtenáři moji nemohou pochopiti, co všechno prolétne hlavou při pohledu na pomíjitelnost naši v této časnosti!“*³²⁸

4.8.4. Smrt tchyně

Annina tchyně Anna Chlebounová začala na podzim roku 1906 trpět sešlostí věkem. Tato vleklá choroba se začala projevovat postupným tchyniným fyzickým oslabením. Na jaře roku 1907 se její zdravotní stav na krátký čas zlepšil. Na podzim téhož roku prodělala

³²⁶ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IV/3.

³²⁷ Tamtéž, s. II/22.

³²⁸ Tamtéž, s. II/22.

zápal plic a „*zdálo se, že dny jejího života jsou sečteny.*“ Ze zápalu plic se sice vyléčila, ale dlouhodobé onemocnění způsobené rozvratem celého organismu se zhoršilo. Anna v této době čekala své poslední dítě, syna Jiříka. Nejenže se musela starat o své děti, ale navíc bylo nutné pečovat a ošetřovat tchyni, která vlivem naprostého vyčerpání a vysílení nezvládala základní lidské potřeby. Ani v době nemoci si tchyně neodpustila šálek kávy s rumem, kterou každý den vyžadovala. Anna tchyni přesvědčovala, aby se svého zlovyku zbavila a raději se posilnila vínem, ale neuspěla. Pravidelně jí vařila maso, aby měla kvalitní stravu na posílení organismu. Dle lékařského doporučení tchyni koupila kapky na bázi lihu, které jí, ač velmi drahé, vůbec nepomohly. V této době chodila Anna společně s manželem a bratrem pravidelně dvakrát týdně a v neděli zpívat. Na tchyni mezitím dohlížely sousedky, střídaly se u ní paní Doležalová a Janečková. Tchyně si jim stěžovala, pomlouvala svoji snachu a tvrdila, že po její smrti Anna společně se svou maminkou jejího milovaného syna utrápí. Anna se svou tchyni snažila utěšit, že „*z Pepka otrocka neuděláme*“. Mrzelo ji, že tolik nenávidí její maminku. „*Že ani na smrtelné posteli nedovede tu nenávist odložit, přestože Pán Ježíš nás učil se modliti: «Odpusť nám naše viny, jak i my odpouštíme svým viníkům!»*“³²⁹

Manželovi sourozenci Jan a Anna se o matku navzdory její vážné nemoci nezajímali. Jan se matce neozval od října roku 1907, ani před vánočními svátky se neinformoval o jejím zdravotním stavu. Když se neozvali do konce února, chtěla Annina tchyně, aby jim Anna sama napsala. Anna nakonec 8. března sepsala ostře laděný a vyčítavý dopis pro švagra Jana. Zmiňovala se v něm, že jeho matka na něj stále myslí, mluví o něm a očekává jeho návštěvu. Anna svého švagra neměla ráda, neboť se k ní nechovat dobře. „*Na švagrovou se nesměl nikdo zle podívatí a mě měl za onuci, za věchet, o který si čistil obuv.*“ Annina tchyně zemřela v 71 letech ve středu 11. března 1908 ve večerních hodinách. Hned druhý den, ve čtvrtek 12. března, odjela Anna společně s manželem do Litomyšle zařizovat pohřeb. Tehdy se manželé rozhodli uvést na parte jako datum úmrtí tchyně 12. března,³³⁰ aby mohla být pohřbena v neděli. Annin švagr dostal dopis současně s telegramem o matčině úmrtí a do Džbánova přijel v sobotu 14. března rozčilen obsahem Annina dopisu. Místo toho, aby projevil lítost nad smrtí své matky a poděkování za přípravu pohřbu včetně pohřební hostiny, v návalu vzteku a zuřivosti vyčetl svému bratrovi a švagrové vše, co díky němu získali. „*Byl Jan matčin miláček, chloubka, ale i velká naděje. Byla zklamána velmi a nejvíce v posledních dnech svého*

³²⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/1–IX/2.

³³⁰ Datum úmrtí tchyně 12. března 1908 je uvedeno i na rodinném hrobu ve Džbánově.

života, kde ani jeden jediný pozdrav nedostala!“ Pohřeb Anniny tchyně se konal v neděli 15. března 1908. Švagr Jan nepřidal manželům Chlebounovým na výlohy spojené s matčíným pohřbem žádné peníze.³³¹ Tento incident svědčí o jeho pravé povaze a sebestředném chování vypovídajícím o skutečnosti, že mu na matce mnoho nezáleželo.

Z Annina svědectví o smrti tchyně vyplývá, že navzdory složitým vztahům a nelehkému rodinnému soužití se v posledních týdnech o svou tchyni nejvíce starala právě ona. Paradoxně jí věnovala nejvíce péče a byla s ní až do poslední chvíle. Bezpochyby se jí po smrti tchyně velmi ulevilo. Už jí nic nebránilo, aby si k sobě do Džbánova nastěhovala svoji milovanou maminku Filomenu Alžbětu. Přestože Anna v líčení problematických vztahů s tchyní působila ve svých pamětech upřímně, o pocitech úlevy z tchyniny smrti se výslovně nezmiňovala.

4.8.5. Smrt dítěte

Annin nejmladší syn Jiřík onemocněl na začátku ledna roku 1909, když mu bylo půl roku. Na svátek Tří králů se chlapec osypal spalničkami. Lidově se tato nemoc označovala „mouzdry“. Jelikož Anna tuto chorobu nepovažovala za vážnou, nepřivolávala na pomoc lékaře. Navíc s ní měla zkušenosti, neboť všechny její děti spalničky prodělaly. „*Této zákeřné dětské chorobě se ještě tehdy nepřikládala taková důležitost jako dnes.*“ Věděla, že musí dítě udržovat v teple a pravidelně pít čaj z lipového květu nebo heřmánku. „*Synáček spal, krásně si oddychoval, no tož všechno bylo v pořádku.*“ V dalších dnech spalničky postupně zmizely, ale chlapcův zdravotní stav se výrazně zhoršil, neboť začal těžce dýchat. Po třech dnech bez naděje na zlepšení, přišla ke Chlebounům babička Ješinová. Vyznala se v dětských nemocech a shledala, že chlapec onemocněl těžkým zánětem průdušek. Poradila Anně, aby chlapci přikládala na prsa náplasti z olivového oleje a přivolala lékaře. Doktor Jílek ze Sloupnice doporučil dvakrát denně podávat dítěti mléko s koňakem.³³²

Jelikož se dítě stále neuzdravovalo, zavolali na pomoc doktora Fikejze z Chocně. „*Jako dnes vidím: krásný slunný zimní den... [Jiříček] dýchal sípavě, usmíval se na doktora a ač byl velmi nemocí zkr[o]ušený, byl krásný.*“ Doktor Fikejz chlapce prohlédl se slovy: „*Ty andílku, oni tě zabili!*“ Anna se proti jeho nařčení bránila a nechtěla připustit vinu na zhoršení chlapcova zdravotního stavu. Naneštěstí však vložila prvotní důvěru

³³¹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/2–IX/4.

³³² Tamtéž, s. V/22.

v nekvalifikovaného lékaře. Ze zánětu průdušek se u chlapce vyvinul těžký zápal plic, na který malý Jiřík 29. ledna 1909 v jedenáct hodin v noci zemřel. „*Seděli jsme všichni u kočárku. Jiříček byl v obkladech a spinkal. [...] Synáček začal jakoby škytati a ve 2 minutách byl mrtev.*“³³³ Není pochyb o tom, že ji skon nejmladšího syna velmi zasáhl. Ačkoli od jeho smrti uběhlo v době psaní jejích pamětí skoro třicet let, Anna si událost i pocity, které ji v tu chvíli naplnily, živě pamatovala a průběh synovy nemoci podrobně zaznamenala.

4.8.6. Smrt matky

Zdravotní stav Anniny maminky Filomeny Alžběty se od těžkého úrazu v roce 1906 zhoršoval. Trápily ji bolesti nohy, ke kterým se postupně přidávala další onemocnění, zejména ateroskleróza neboli kornatění tepen a rakovina žaludku. Sužovaly ji časté bolesti u srdce. „*Byla takový zlatý mučedník. [...] Nenaříkala, ale trpěla.*“ Od Vánoc roku 1910 se Annina maminka necítila dobře. „*Vypadala špatně, špatně jedla, špatně spala.*“ Léčil ji doktor Novotný z Brandýsa nad Orlicí, který Annu informoval o vážnosti a nevléčitelnosti mamčininy choroby. Upozorňoval ji také, aby nedojedené jídlo po její mamince kvůli riziku nákazy již nikdo nekonzumoval. O Vánocích roku 1910 onemocněla rovněž Annina švagrová Marie Burešová z Prahy, manželka jejího staršího bratra Josefa. Trpěla nevyzpytatelnou duševní chorobou, která ji dohnala k sebevraždě. Svůj život ukončila 19. dubna 1911 na Císařské louce skokem do Vltavy. Annin bratr zůstal sám se dvěma malými dětmi, sedmiletou Bedříškou a tříletým Josefem, a prosil svou sestru o pomoc. Když Anna v pátek 21. dubna 1911 odjížděla za bratrem do Prahy, jejich maminka ještě chodila, ale zpráva o smrti snachy ji velmi zasáhla. O několik dní později po svém návratu z Prahy se zdravotní stav Anniny maminky zhoršil natolik, že se již nezvedla z postele. Se souhlasem bratra Josefa s sebou Anna z Prahy přivezla svou neteř a synovce, které jí bratr svěřil do opatrovnictví. Annin manžel s tímto rozhodnutím nesouhlasil navzdory tomu, že jim Annin bratr Josef na děti přispíval 5 zlatých měsíčně. „*To byla pro mě pomoc velmi slušná.*“ Po měsíci si obě děti na nové prostředí ve Džbánově zvykly a Annina maminka byla ve své nemoci ráda obklopena všemi svými vnoučaty.³³⁴

Na začátku května 1911 se Annině mamince přitížilo. „*Bylo viditelné, že dny života naší maminky jsou sečteny.*“ V neděli 7. května nechala Anna poslat pro svou starší sestru

³³³ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. V/22.

³³⁴ Tamtéž, s. IX/5–IX/6.

Filomenu do Cerekvice nad Loučnou. Annina sestra Filomena navštívila Chlebounovy hned následující den dopoledne. Anna zrovna prala prádlo a její manžel Josef společně s bratrem Františkem vozili hnůj na kompost. Nemocí sužovaná maminka Filomena Alžběta měla problémy s mluvením, spíše šeptala a chraptěla. Annina sestra plně si vědoma matčina špatného zdravotního stavu strávila na návštěvě u maminky neobvykle krátký čas. Celou dobu seděla u stolu naproti mamince, která odpočívala v posteli. Před odchodem směrem k mamince lhostejně pronesla: „*Ale dyť vono vás to přejde! Nejste tak stará. Cák to je 61 let?*“ Poté se chvatně rozloučila a odešla v rozčilení s příslibem, že v případě maminčiny smrti pomůže své sestře Anně se zařizováním pohřbu.³³⁵

Po odchodu své nejstarší dcery svěřila Filomena Alžběta Anně své poslední přání. Předala jí přesné instrukce, jak má naložit s její pozůstalostí, co a komu má věnovat. „*Byla naše zlatá maminka velmi pořádná a hospodárná. Ale ne lakomá.*“ Naproti tomu Annina starší sestra byla maminčiným pravým opakem. Stejně jako Anna, měla Filomena od své maminky vypůjčeno 350 zlatých. Z této částky měla Filomena zaplatit bratrovi Josefovi cestu z Prahy na maminčin pohřeb a též uhradit účet za zboží, které si maminka objednala u paní Balcarové z Hronova v naději, že ještě ušije košile a spodničky svým vnukům a vnučkám. Z vypůjčeného obnosu peněz měla Filomena pořídit oblečení dvěma Josefovým dětem. Dále rozhodla komu má Anna přidělat jaké prádlo a povlaky. Z pozůstalosti plně vyloučila svého nejmladšího syna Františka, se kterým se nepohodla a nepřála si též, aby byl přítomen u jejího lůžka v posledních okamžicích života. Prosila svou dceru Annu, aby její poslední přání sdělila ostatním sourozencům, jelikož se s nimi sama nechtěla rozčilovat. Poté, co Anna svou maminku vyslechla, dostala strach z reakce bratra Františka a sestry Filomeny, kteří jistě nebudou chtít věřit maminčině ústně předané poslední vůli.³³⁶ A obávala se oprávněně.

Druhý den v úterý 9. května 1911 ráno si Annina maminka stěžovala: „*To je mně těžko, bývá mi ráno vždycky dobře, dnes je mi těžko. Jakpak to bude odpoledne?*“ Anna se svým pamětím svěřila, že ji po tomto maminčině sdělení pohltila nepopsatelná úzkost a bolest. Protože ji velmi pálila hlava, požádala dceru Annu o vyčesání lupů ve vlasech. „*Měla maminka vlasy jako hedvábné, jemné, rusé.*“ Anna maminku dočesala zhruba v jedenáct hodin. Aby neměla Annina maminka proleženiny, střídavě ji Anna na lůžku posazovala a polohovala. Poté Anna uvařila k obědu mléko a knedlíky a na prosbu

³³⁵ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/6.

³³⁶ Tamtéž, s. IX/6–IX/7.

maminky spěšně podojila krávy ve chlévě, aby se k ní co nejdříve mohla vrátit. „*Dodnes nedovedu dobře pomysliť, proč jsem si nikomu neřekla, ať za mě podojí, a proč jsem si nemohla zůstatí stále u jejího lože.*“ Po obstarání dobytka zůstala Anna se svou maminkou u její postele až do její smrti. Poslední okamžiky maminčina života Anna zachytila ve svých pamětech: „*Již tě nevidím, mám na prsou kámen. Balvan. Ach, jak mi je těžko. Neplač o mě, [...] Přej mě pokoj!*“ Ve svých posledních slovech maminka Annu nabádala, aby se postarala o děti bratra Josefa z Prahy. Annina maminka Filomena Alžběta zemřela 9. května 1911 ve dvě hodiny odpoledne v nedožítých dvaadesáti letech.³³⁷ Anna byla maminčinou smrtí zcela zničená. Odešel jí nejbližší člověk, který jí byl po celý život největší oporou. I po mnoha letech od matčiny smrti nedokázala ve svých pamětech vylíčit pocity, které jí tehdy pohltily.

Hned následující den ve středu 10. května 1911 odjela Anna do Litomyšle zařizovat maminčin pohřeb a nakoupit potřebné věci. Navzdory svému slibu Filomena své sestře se zařizováním vůbec nepomohla a na samotný pohřeb se se svou rodinou dostavila téměř jako poslední. Ač byl teprve začátek května, panovalo velké horko. Když Anna své sestře Filomeně vytýkala její netečnost, odvětila Filomena: „*No však ty to porovnáš sama, ani já u toho nemusím být.*“ Od svého švagra se Anna později dozvěděla důvod, proč se na ni sestra Filomena zlobila. Vadilo jí, že jejich matka zemřela právě u Chlebounů ve Džbánově a že svěřila vyřízení své pozůstalosti mladší dceři Anně. „*Jak si to [maminka] přála, tak jsem to zařídila.*“ Dle Anniných očekávání s matčinou poslední vůlí nesouhlasila ani sestra Filomena, ani bratr František. Filomena navíc odmítla zaplatit svému staršímu bratrovi Josefovi náklady na cestu z Prahy do Džbánova, a proto se Josef rozhodl své dědictví po matce vymáhat na sestře Filomeně s pomocí najatého právního zástupce. Konflikt nastal též při rozdělování maminčina prádla a povlaků na postel. Ty nejnovější odkázala Anně, jelikož Filomena by je brzy zaprala a zničila. Annina starší sestra se matčíným rozhodnutím cítila ukřivděná a žádné použité povlaky po své mamince od Anny nepřijala. Rozzlobená a nespokojená se svým dědickým podílem zaslala Anně nepřátelsky laděný dopis, ve kterém „*přála mně chudák má sestra, ať mně nohy shnijí.*“ Anna za od maminky vypůjčený obnos 350 zlatých uhradila veškeré pohřební výdaje a zaplatila maminčina lékaře. Společně s bratrem Josefem postavili milované mamince pomníček. Od pohřbu a dědického řízení se sestra Filomena se svým manželem Václavem Nešporem a dcerou Boženou Annině rodině vyhýbala a nakonec se úplně přestaly

³³⁷ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/6–IX/7.

stýkat.³³⁸ I malá pozůstalost, kterou po sobě Annina maminka zanechala, vnesla mnoho nenávisti a nepochopení do vztahů mezi Annou a jejími sourozenci, které vedly až k přerušení vzájemných kontaktů.

4.8.7. Vlastní smrt

Před polovinou ledna roku 1946 se Anniny osobní záznamy v denících začaly zkracovat, často se jednalo pouze o jednu či dvě věty, nebo úplně chyběly. Tato změna souvisela se zhoršením Annina zdravotního stavu. Od neděle 13. ledna 1946 se Anna necítila dobře. Trápil ji prudký průjem, kvůli kterému se téhož dne nemohla zúčastnit ranní bohoslužby v kostele.³³⁹ V pondělí 14. ledna 1946 si Anna poznamenala, že byla doma a četla si.³⁴⁰ Ve čtvrtek 17. ledna se v doprovodu své dcery Aničky Sýkorové dostavila na vyšetření do nemocnice do Hradce Králové, kde si ji k jejímu velkému překvapení nechali až do 10. února 1946. „*Nic jsem si [s] sebou nevzala, všecko mně musí Anička zapůjčit. Jsem velmi nemile překvapená.*“³⁴¹ Během pobytu v nemocnici byla celkem šestkrát na rentgenu a čtyřikrát jí odebírali krev pro další vyšetření. Anna líčila, jak jí každý den píchali do ruky kalciové injekce. „*Dny v nemocnici jsou téměř všechny stejné – vyšetřují krev – rentgenují – zkouší.*“³⁴² V neděli 20. ledna 1946 přijel Annu do nemocnice navštívit nejstarší syn Josef, který promlouval s doktorem Müllerem o matčině zdravotním stavu.³⁴³ Od 20. ledna 1946 po dobu, kterou strávila v nemocnici, si Anna svůj deník nevedla. Pravidelné deníkové záznamy obnovila po návratu z nemocnice v neděli 10. února 1946.³⁴⁴ Ve středu 20. února 1946 si Anna v deníku postěžovala, že za léky „*se solí karlovarskou*“ zaplatila již 240 korun.³⁴⁵

Anna Chlebounová zemřela ve čtvrtek 14. března 1946 ve čtyři hodiny odpoledne ve věku 70 let. Záznam o Annině smrti do jejího deníku připsala její dcera Anička, provdaná Sýkorová.³⁴⁶ Ještě téhož odpoledne Anna besedovala se sousedkou Kellerovou a poté s Marií Dlouhou. Před čtvrtou hodinou odpoledne projížděl Džbánovem známý z Voděrad, který otevřenými dveřmi zahlédl Annu krmící slepice. „*Těsně po této příhodě odešla babička na dvorek (asi na stranu) a tam ji přepadlo krvácení – chrlení krve.*“

³³⁸ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. IX/7–IX/8.

³³⁹ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 13. 1. 1946.

³⁴⁰ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 14. 1. 1946.

³⁴¹ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 17. 1. 1946.

³⁴² Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 18. – 19. 1. 1946.

³⁴³ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 20. 1. 1946.

³⁴⁴ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 10. 2. 1946.

³⁴⁵ Tamtéž, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 20. 2. 1946.

³⁴⁶ Srovnej A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 281–282.

Zamotala se jí hlava a nejspíše se uhodila do nosu na pravé straně o venkovní dveře. Se zvyšující se slabostí se vrátila do chalupy, kde se posadila na postel naproti kamnům. Při snaze vstát omdlela a v bezvědomí upadla tváří k zemi. Na rohu stolu měla přichystaný chleba se sádlem a škvarky ke svačině, které se ani nedotkla. Na stole zůstal ležet též rozepsaný dopis adresovaný ministerskému předsedovi Zdeňku Fierlingerovi s datem 16. března 1946. V domě bohužel v té chvíli nebyl nikdo, kdo by Anně přispěchal na pomoc. Annin pes přivolal služku Žišu, která našla Annu již mrtvou ležící v kaluži krve. Annin odchod byl náhlý, měla ještě spoustu plánů. „*Byla čilá až do konce. V plném vědomí a v plné činnosti byla od svého díla Pánem života i smrti odvolána, a ačkoliv měla dosti dětí a mnoho vnuků, v těžké hodině jejího života nebyl u ní nikdo.*“³⁴⁷ Zařizování Annina pohřbu se ujala nejbližší rodina. Druhorozený syn Miloslav v sobotu 16. března 1946 přivezl do Džbánova rakev. Sousedky paní Bartošová a paní Dlouhá pomohly Anniným dcerám Libuši a Anice ustrojit a uložit milovanou maminku do rakve. V neděli 17. března 1946 dorazila paní redaktorka Horáčková. Pohřeb Anny Chlebounové se konal v pondělí 18. března 1946 ve dvě hodiny odpoledne. Ve Džbánově v čp. 1 proběhlo poslední rozloučení, kterého se zúčastnilo velké množství lidí z řad rodiny i známých. Poslední stranu v Annině deníku z roku 1946 vyplnil pamětní záznam 50 podepsaných osob, které se s Annou Chlebounovou přišli rozloučit. Pochována byla do rodinného hrobu vedle své matky Filomeny Alžběty, nejmladšího syna Jiříčka a tchyně na místním českobratrském evangelickém hřbitově ve Džbánově.³⁴⁸

³⁴⁷ Osobní archiv T. Mikoláška, Deník Anny Chlebounové z roku 1946, záznam ze dne 14. 3. 1946.

³⁴⁸ A. MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, s. 283.

5. Závěr

„Nechť i Vám milé děti, tyto řádky slouží za výstrahu. Pamatujte si, že nade všecko bohatství a tělesnou krásu, je dobré srdce a čisté svědomí, které dělá dobré lidi. Být dobrým člověkem je více, než být velkým umělcem. Snažte se vždycky být dobrými!“

Anna Chlebounová³⁴⁹

Závěrečný citát posledního zápisu paměti Anny Chlebounové, převzatý od českého spisovatele Julia Zeyera, charakterizuje její životní založení. Ačkoli její životní cesta nebyla mnohdy jednoduchá, přijímala ji tak, jak přicházela s pokorou a přesvědčením, že nic na světě se neděje náhodou a že všechny kroky jsou řízeny Bohem. Svůj životní úděl spatřovala v každodenní práci v domácnosti a hospodářství, péči a výchově dětí a veřejné činnosti pro obecní blaho. Byla přesvědčena, že jejím největším životním posláním je mateřství, výchova dětí a služba veřejnosti. Neskutečná pracovitost, cílevědomost, neústupnost ve věcech, kde byla přesvědčena o své pravdě, svědomitost a smysl pro spravedlnost a schopnost obětovat se pro ostatní jsou jen příkladem obdivuhodných vlastností, kterými Anna Chlebounová oplývala.

Anna Chlebounová pocházela z vesnického selského prostředí, které společně s evangelickou vírou ovlivnilo její pohled na svět. Rodina pro ni představovala základní stavební kámen. Mezi osoby, které pomáhaly utvářet a formovat její názory, patřil Annin dědeček z matčiny strany Josef Skarlický, učitel Čeněk Fikejz a především otec jejího poručníka Františka Sedláčka. Prostor v rodině Sedláčkových ji pro její budoucí život inspirovalo nejvíce, jelikož se zde seznámila s množstvím knih v knihovně poručníkovy otce, které si po vykonané práci mohla číst. Zvykla si též na získávání nejnovějších informací z novin, které se v poručníkově rodině pravidelně odebíraly a společně předčítaly. Poprvé se zde také setkala s prací v obecní samosprávě. Nabyté zkušenosti a znalosti v budoucnu uplatnila při pomoci manželovi s výkonem jeho funkce obecního starosty ve Džbánově. Od dětských let musela stejně jako všichni její sourozenci pomáhat svým rodičům v domácnosti a hospodářství. Náhlou smrtí otce 21. října 1889, odchodem do služby k poručníkovi a vstupem do manželství se rozplynul její dětský sen o povolání učitelky. Tuto nenaplněnou touhu si mohla částečně kompenzovat vystupováním v rozhlase a přednáškami na téma postavení a úkoly venkovské ženy. Po krátké době dívčí svobody a bezstarostného dospívání, kterou strávila ve službě u poručníka Františka

³⁴⁹ HÚ AV ČR, A. Chlebounová, Mé paměti, s. X/3.

Sedláčka, nastalo Anně nejdelsí a zároveň nejtěžší životní období naplněné nekončící a namáhavou dřinou v hospodářství, péčí o děti a konfliktním vícegeneračním soužitím s manželem a tchyní na statku ve Džbánově.

V souvislosti s výkonem své politické funkce dojížděla od listopadu 1918 pravidelně do Prahy, kde trávila obvykle tři dny v týdnu. Přesto zůstala po celý svůj život spjatá s východními Čechami, kde ležely její rodinné kořeny. Annina matka Filomena Alžběta Burešová, rozená Skarlická, pocházela z Cerekvice nad Loučnou a otec Josef Bureš vyrostl na Hartech na předměstí Vysokého Mýta. Anna Chlebounová se narodila v Bučině u Vysokého Mýta v domě čp. 3, kde prožila celé své dětství a navštěvovala místní obecní jednotřídku. Ve své rodné obci strávila prvních patnáct let svého života. Po náhlé otcově smrti odešla na tři a čtvrt roku do služby k poručníkovi Františku Sedláčkovi do nedalekých Velkých Sedlišť čp. 6. Sňatkem s Josefem Chlebounem se dostala do Džbánova, kde prožila dvaapadesát let svého života. Od 8. května roku 1894 až do předání hospodářství druhorozenému synovi Miloslavovi žila společně s manželem v čp. 1. Od té doby až do své smrti 14. března 1946 přebývala s manželem na výměnku v čp. 33.

Jednotlivé životní role Anny Chlebounové se postupně proměňovaly a prolínaly. Dětství prožité v rodné Bučině vnímala Anna jako jedno z nešťastnějších životních období. Bylo naplněno dětskými hrami, zábavami, příhodami, zimními radovánkami, návštěvami loutkového divadla i cirkusu a školní docházkou, na kterou velmi ráda vzpomínala. Bučinskou školu navštěvovala od 15. září 1881 do dubna 1890. Z jejího vyprávění se dozvídáme, jak se u Chlebounů a v bučinské škole slavily Vánoce, jak děti včetně Anny v zimě rády bruslily nebo jak trávily školní výlety. Za celou dobu neměla výraznější problémy s učením. Jediné a zároveň největší úskalí představovaly pro Annu ruční práce, které navždy zůstaly její slabou stránkou. V prvním školním roce si svými znalostmi a pilnou školní docházkou vysloužila samé jedničky. Po příchodu nového a přísnějšího učitele Čenka Fikejze se Annin školní prospěch sice zhoršil, ale na druhou stranu byla motivována ke stále lepším výsledkům. Postupně se stala třídní premiantkou s výbornými známkami.

Stejně pozitivně jako své dětství hodnotila Anna Chlebounová i dobu strávenou ve službě u poručníka Františka Sedláčka. Kromě pracovních povinností jí zbýval čas i na čtení knih, kterým trávila volné chvíle. Mezi její nejoblíbenější autory patřili Karel

Havlíček Borovský a Božena Němcová. Ačkoli ji poručník nerad pouštěl na zábavy a plesy, několika takových se přeci jen zúčastnila. Ve výběru budoucího Annina manžela se nejvíce angažoval poručník Sedláček, bohatý strýc Rejman a teta Burešová. Anna se do vdávání příliš nehrnula, v době námluv jí bylo teprve sedmnáct let. Navzdory jejímu nízkému věku se s uskutečněním svatby ze strany příbuzných spěchalo. Nejlepším kandidátem na ženicha byl zvolen o šest let starší Josef Chleboun ze Džbánova čp. 1 navzdory tomu, že jeho hospodářství bylo ze tří čtvrtin zadlužené a o povaze a chování jeho matky kolovaly nejrůznější zvěsti. O těchto skutečnostech však Anna nebyla dopředu informována. Od první návštěvy Josefa Chlebouna ve Velkých Sedlištích k podpisu satební smlouvy a vlastnímu sňatku neuběhlo ani půl roku. Svatba se konala v evangelickém kostele ve Sloupnici 8. května 1894. Osmnáctiletá Anna vstupovala do manželství s velmi nízkým věnem, a proto se v novém domově neodvažovala zasahovat do hospodářských záležitostí.

Manželské soužití Anny a Josefa Chlebounových bylo ovlivňováno konflikty s panovačnou a zlou tchyní, která měla i po synově sňatku a Anninu přestěhování do Džbánova v jejich rodině největší autoritu a vždy poslední slovo. Ještě více než svoji novou snachu nenáviděla Annina tchyně její maminku, kterou vnímala jako konkurenci ohrožující její dominantní postavení v rodině. Josef Chleboun v roli manžela naprosto selhal. Místo toho, aby stál na straně své ženy a svou matku usměrňoval, mnohdy se Anny vůbec nezastal a jen tiše přihlížel. Navíc nikdy slova ani jednání své matky nezpochybnil. Do komplikovaného vztahu mezi manželkou se promítaly rozpory související s přílišnou šetrností Josefa Chlebouna. Složitě soužití poznamenala i tvrdá každodenní práce v hospodářství, ve kterém manželům Chlebounovým pomáhal jen jediný čeledín a Annin nejmladší bratr František. S láskou Anna ve svých pamětech vzpomínala na svou maminku, která jí velmi pomáhala s domácími pracemi a péčí o děti. Po čtrnáct let nelehkého soužití s manželovou matkou se Anna musela spokojit s druhořadým postavením v rodině. Po smrti tchyně se Anně bezpochyby ulevilo, její smrt pro ni byla určitým vysvobozením. Jistě poté došlo i k proměně vztahu mezi Annou a Josefem. Zdá se, že jejich manželské soužití bylo od té doby spokojenější. Ke zhoršení vzájemných vztahů došlo opět po konci první světové války, kdy byla Anna Chlebounová zavolána do parlamentu jako reprezentantka venkovských žen. Její manžel nebyl z Anniny nové politické funkce vůbec nadšený. Ve svých deníkových záznamech z doby druhé světové války Anna svého manžela vůbec nezmiňuje navzdory tomu, že společně žili na výměnku

ve Džbánově. Jak vypadalo jejich manželské soužití v pozdějším věku nám tak zůstává stále skryto.

Ani mateřská role nebyla pro Annu Chlebounovou jednoduchá. Od září roku 1895 do června roku 1908 porodila celkem sedm dětí – tři dcery a čtyři syny – v pravidelných dvou, maximálně dvou a půl letých intervalech. Při narození prvního dítěte bylo Anně necelých dvacet let, své poslední dítě přivedla na svět ve třiceti dvou a půl letech. Těžkou životní zkouškou pro ni představovala smrt nejmladšího dítěte, syna Jiříka, který zemřel osm měsíců po narození. Mateřství a výchova dětí představovaly pro Annu radost, ale zároveň zvýraznily rozpory mezi ní a tchyní, která se do vychovávání dětí snažila zasahovat. Do vztahů s dětmi se promítala též nesnášenlivost Anniny tchyně vůči její mamince. Obzvláště první a poslední dva porody se neobešly bez komplikací. Těhotenství ani šestinedělí neosvobozovaly Annu od těžké práce na poli a v hospodářství. Navzdory svému stavu neměla v práci žádné úlevy. Vlivem toho došlo u Anny k předčasnému porodu čtvrtého dítěte. Místo zaslouženého odpočinku po vysílení během porodu si Anna příliš brzkou fyzickou námahou způsobila mnoho zbytečných zdravotních komplikací. Péči o šest dětí musela skloubit s prací v hospodářství, ačkoli nikdy neměla služku a na pomoc jí přišla pouze maminka. Nadto se starala i o obecní sirotky. Ve výchově svých dětí kladla důraz na pravdomluvnost a čestnost, nepřipouštěla lhaní a špatné chování. Těžké chvíle zažívala při stonání dětí a později v době, kdy její dva její nejstarší synové bojovali v první světové válce. Kromě nemocí a úrazů dětí i svých vlastních, se musela vyrovnávat s odchodem blízkých osob. Ve čtrnácti letech ji zasáhla náhlá smrt otce. Podrobně ve svých pamětech popisovala odchod své milované maminky, se kterou zůstala až do posledních okamžiků jejího života.

Anna Chlebounová zažila obě dvě světové války. V průběhu prvního světového konfliktu oslavila čtyřicáté narozeniny. Její manžel Josef Chleboun podruhé vykonával úřad obecního starosty ve Džbánově. Podobně jako před vypuknutím války vystupovala Anna v obci v pozici pomocnice starosty a neoficiální obecní tajemnice. Díky své vynalézavosti ušetřila manželovi spoustu práce, jelikož si nechala vyrobit razítko s jeho podpisem, kterým opatřovala dokumenty nevyžadující starostův vlastnoruční podpis. Nadále se angažovala v obecních záležitostech, měla na starosti vedení zápisů ze zasedání obecního výboru a vyřizování úřední korespondence. Navíc jí přibyly starosti s vyplácením vyživovacích příspěvků manželkám a matkám odvedených vojáků, odváděním povinných rekvizic potravin a zásobováním v souvislosti se zavedením přidělových lístků. Již během

první světové války a podrobněji při druhé světové válce komentovala Anna politické dění a průběh válečného konfliktu. Za protektorátu měla navíc možnost dozvídat se aktuální informace z rozhlasového vysílání, které pravidelně poslouchala. Ačkoli byla již v politické penzi, ani během druhé světové války neustával její zájem o veřejné dění. Dokladem toho byla její rozhlasová vystoupení a psaní článků do novin a periodik.

Postoj a pohled Anny Chlebounové na válku se nezměnil ani po vypuknutí druhého světového konfliktu. V průběhu trvání druhé války se naopak prohloubila Annina touha po konci válečného běsnění, které ničilo nejen lidské životy, ale i hospodářské zázemí protektorátu. Oproti první světové válce byly rekviziční povinnosti v protektorátu tvrdší, stejně tak jako hospodářské kontroly, při kterých se nejhůře chovali čeští kontroloři. Za protektorátu byla zděšena terorem, který Němci rozpoutali vůči českému národu, a tvrdým pronásledováním odbojové činnosti, které se nevyhnulo ani její rodině. Zatímco v první světové válce se Anna strachovala o syny bojující na válečných frontách, při druhé světové válce se obávala o osud celého českého národa.

Ego-dokumenty využití v této diplomové práci přináší mnoho zajímavých detailů ze soukromého a každodenního života Anny Chlebounové. Její paměti se staly základním pramenem pro analýzu Annina života od dětství a rodinného zázemí po její jmenování do Revolučního národního shromáždění. Pro pozdější život Anny Chlebounové za druhé světové války se pro tuto diplomovou práci staly východiskem její dostupné deníky z let 1941 – 1946. Tyto prameny naznačují Annin zájem o politiku a veřejné dění dávno před první světovou válkou. Je z nich patrné její politické smýšlení a plynou z nich její celoživotní výhrady proti socialistickým stranám, které podle jejího názoru rozdávaly z cizího. Vzhledem k jejímu evangelickému vyznání patřili mezi její politické soupeře též zástupci lidové strany, avšak rozlišovala mezi věřícími katolíky a „*politickými lidovci*“. Neznamená to však, že by projevovala nepřátelské postoje vůči katolíkům jako takovým. Svými politickými názory a založením jí po celý život byla nejbližší agrární strana, kterou po sedmnáct let zastupovala v parlamentu. Byla přesvědčena, že člověk si vše musí zasloužit tvrdou prací a pílí, jako tomu bylo v jejím případě.

V souvislosti s výtěžností těchto pramenů však musíme brát v úvahu i to, co Anniny paměti a deníky zamlčují. Anna se například vůbec nezmiňovala o skutečnostech, jakým způsobem se s manželem zbavili dluhů vázaných na jejich hospodářství. Pouze zběžně uvádí, že za první světové války stejně jako všichni ostatní sousedé prodávala

potravinu obchodníkům z města, na čemž jistě netratila. Navíc si vydělala slušnou provizi vyplácením vyživovacích příspěvků sousedkám. Stejně tak neuváděla podrobnosti o vlastním hospodaření, produkování nadbytků a jejich následném prodeji.

V této diplomové práci se nám podařilo rekonstruovat vnitřní svět Anny Chlebounové a poodhalit málo známé skutečnosti z jejího soukromého a každodenního života, které byly dosud v historickém bádání opomíjeny. Prameny, ze kterých autorka této práce vycházela, jsou zcela jedinečné a mají bezesporu vysokou historickou hodnotu. Stále však zbývá mnoho témat z Annina života, která by si zasloužila hlubší zpracování. Zajímavá by jistě byla analýza Anniny publicistické činnosti nebo prohloubení znalostí o jejích rodinných vztazích za první republiky či osudu jejího druhorozeného syna Miloslava, který hospodařil na džbánovském statku čp. 1 až do nuceného vstupu do JZD.

6. Seznam pramenů a literatury

6.1. Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

Sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy.

Archiv Českého rozhlasu

Archivní a programové fondy.

Archiv Poslanecké sněmovny

fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Sbírka pamětí, Anna Chlebounová, Mé paměti, s. I/1–X/3.

Osobní archiv Přemysla Chlebouna

Fotografie Anny Chlebounové.

Osobní archiv Tomáše Mikoláška

Deník Anny Chlebounové z roku 1925, 1926, 1936 a 1941 – 1946.

Státní oblastní archiv v Zámrsku

Sbírka matrik Východočeského kraje.

6.2. Periodika

Nedělní besídka

Venkov

Zvěstování

6.3. Literatura

Jana BARTOŠOVÁ – Jindřich FRYČ, *Vysvědčení jako součást dějin školství. Od 18. století po současnost*, Praha 2011.

Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999.

Eva BROKLOVÁ, *Antonín Švehla. Tvůrce politického systému*, Praha 2017.

Jana BUREŠOVÁ, *Československý odbor pro zájmy venkovských žen při agrární straně a směry jeho působení na společnost v období první Československé republiky*, in: Blanka Rašticová (ed.), *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami* (Studie Slováckého muzea, č. 13), Uherské Hradiště 2008, s. 157–160.

Jana BUREŠOVÁ, *Ludmila Zatloukalová-Coufalová, hlavní představitelka hnutí za zájmy venkovských žen při agrární straně v období první Československé republiky*, in: Studie Slováckého muzea č. 11, *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24. – 25. května 2006*, Uherské Hradiště 2006, s. 215–220.

Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998.

Vladimír DOSTÁL, *Antonín Švehla. Profil československého státníka*, Praha 1990.

Marcin FILIPOWICZ – Alena ZACHOVÁ, *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*, Červený Kostelec 2009.

Marie V. FOUSKOVÁ, *Za lepší život venkovské ženy. Obrazy občanského a politického aktérství žen v časopise „Zvěstování“ před obecními volbami roku 1919*, *Soudobé dějiny*, XXV/1–2, 2018, s. 85–108.

Jindřich GARČIC, *Paměti – tradice – skutečnost. (Memoárová literatura jako jedna z forem přetváření světa)*, dostupné z: <https://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/pameti---tradice---skutecnost/>.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha a Litomyšl 2004.

Josef HANZAL, *Antonín Švehla*, Jinočany 1993.

Josef HARNA, *Republikánská strana*, in: Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, díl I, Brno 2005, s. 553–592.

Josef HARNA – Vlastislav LACINA (edd.), *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*, Praha 2007.

Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době I.*, Praha 2014.

Milan HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době II.*, Praha 2014.

Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991.

Milan HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, in: Jana Čechurová – Jan Randák a kol. (edd.), *Základní problémy studia moderní a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 312–329.

Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (edd.), *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře*, Praha 2018.

Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*, Praha 2016.

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Hana DOUŠOVÁ, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. I. díl: Dějiny hmotné kultury*, Pardubice 2001.

Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2017.

Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.

Milena LENDEROVÁ – Marie MACKOVÁ – Zdeněk BEZECNÝ – Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005.

Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha a Litomyšl 2006.

Marie MACKOVÁ, *O senátorce Anně Chlebounové*, Ústí nad Orlicí 1998.

Antonín MIKOLÁŠEK, *Děti senátorky Anny Chlebounové*, Dolní Dobrouč 2011.

Antonín MIKOLÁŠEK, *Nad životem senátorky Anny Chlebounové*, Dolní Dobrouč 2011.

František MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času. Pokus o základní chronologii 1774 – 1946*, Plzeň 1999.

Dana MUSILOVÁ, *Nosit hrdě šátek. Jak se selka stala úspěšnou političkou*, Echo24.cz ze dne 15. 9. 2018, dostupné z: <https://echo24.cz/a/Sa5GJ/nosit-hrde-satek-jak-se-selka-stala-uspesnou-politickou>.

Dana MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, České Budějovice 2007.

Roy PORTER, *Dějiny medicíny. Od starověku po současnost*, Praha 2015.

Petr PROKŠ, *Habsburkové a velká válka 1914–1918. První světová válka a rozpad Rakouska-Uherska 1914–1918*, Praha 2011.

Jaroslav ROKOSKÝ, *Agrární strana*, in: Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, díl I, Brno 2005, s. 413–442.

Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.

Jaroslav ROKOSKÝ – Jiří URBAN a kol., *František Udržal (1866–1938). Sedlák a politik*, Praha 2017.

- Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha 2006.
- Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
- Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka 1914–1918*, Praha 2001.
- Jiří ŠOUŠA – Daniel E. MILLER – Mary HRABIK-SAMAL (edd.), *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001.
- Jiří ŠTĚPEK, *Přídělové systémy na území Československa 1915–2015. První část (1915–1945)*, Praha 2018.
- Dušan UHLÍŘ, *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*, Praha 1988.
- Eva UHROVÁ, *České ženy známé a neznámé*, Praha 2008, s. 138–151.
- Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha 2009.
- Alice VELKOVÁ, *Svatební smlouvy ve venkovském prostředí v 1. polovině 19. století*, in: Martina Halířová (ed.), *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Sborník z konference konané 13. – 14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*, Pardubice 2007, s. 75–86.
- Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.
- Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*, Praha 2016.
- Hana ŽELEZNÁ, *Božena Viková-Kunětická. Na konci cesty?*, in: Marie Bahenská – Jana Malínská (edd.), *Ženy a politika (1890–1938)*, Praha 2014, s. 203–212.

6.4. Internetové zdroje

<https://biblio.hiu.cas.cz/>.

<https://digibadateln.psp.cz/vademecum/index.jsp>.

<https://echo24.cz/>.

<http://kramerius4.nkp.cz/search/>.

<https://sjezd2011.webnode.cz/>.

<https://vychodoceskearchivy.cz/zamrsk/sbirka-matrik-vychodoceskeho-kraje-1587-1949/>.

<https://www.ceske-srdce.at/cz/>.

<http://www.hiu.cas.cz/cs/databaze/databaze-dejin-vsedniho-dne.ep/>.

<https://www.psp.cz/eknih/index.htm>.

<https://www.vkol.cz/cs/>.

7. Obrazová příloha

Seznam obrázků

1. **Portrétní fotografie Anny Chlebounové z počátků její vrcholné politické kariéry v parlamentu první československé republiky** (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).
2. **Slib poslankyně Anny Chlebounové z 25. května 1920** (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).
3. **Portrétní fotografie Anny Chlebounové z doby působení v Národním shromáždění první československé republiky** (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).
4. **Anna Chlebounová na lavičce před vchodem do džbánovské chalupy s manželem Josefem a vnučkou Jarmilkou, na klíně drží oblíbeného ratlíka Punt'u** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
5. **Anna Chlebounová před džbánovskou chalupou s manželem Josefem a druhým synem Miloslavem, který hospodařil na rodném statku od roku 1924** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
6. **Anna Chlebounová na lavičce před vchodem do džbánovské chalupy s manželem Josefem** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
7. **Anna Chlebounová na rodinné fotografii.** V pozadí stojí Annin prvorozený syn Josef s manželkou Ludmilou, Anna na klíně drží jejich první dceru Libuši, která předala Anniny paměti do Historického ústavu AV ČR. Za Anniným manželem Josefem stojí jejich druhá dcera Anna Sýkorová. Uprostřed sedí první syn Anny Sýkorové Jiří (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
8. **Anna Chlebounová zachycená na fotografii při čtení vnukům Miroslavovi a Janovi, dětem svého třetího syna Jana** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
9. **Anna Chlebounová na strništi s hrablem při úklidu klasů** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

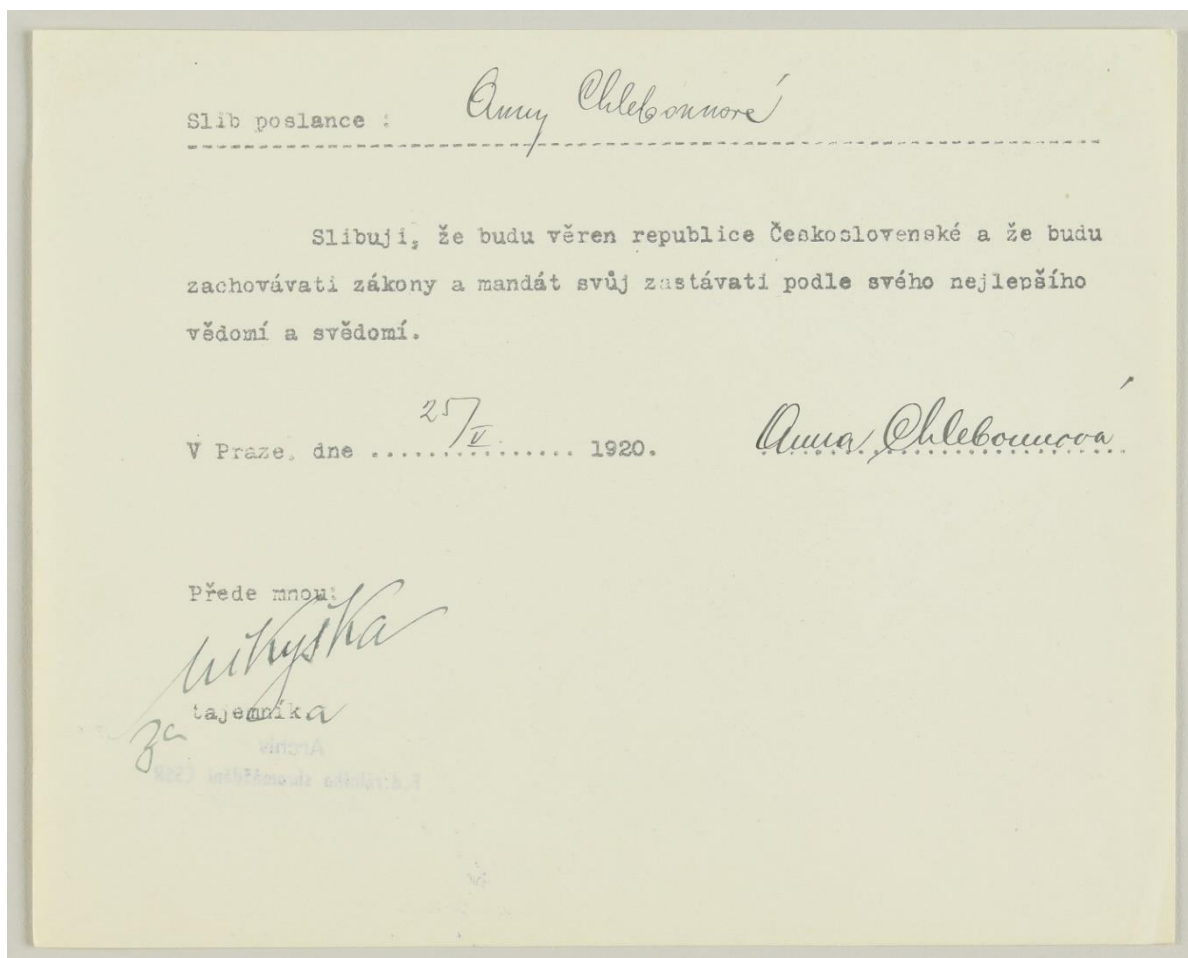
10. **Anna Chlebounová píšící ve džbánovské chalupě u jídelního stolu** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
11. **Anna Chlebounová na strništi s hráběmi při práci** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
12. **Anna Chlebounová v pozdním věku během rozhlasové přednášky** (převzato z AČRo, Archivní a programové fondy, sign. FOCH/15).
13. **Anna Chlebounová v rakvi v přístěnku džbánovské chalupy před pohřbem**, který se konal v pondělí 18. března 1946 ve dvě hodiny odpoledne (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
14. **Poslední rozloučení s Annou Chlebounovou na džbánovském dvorku v pondělí 18. března 1946** (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).
15. **Rodinný hrob na džbánovském evangelickém hřbitově**, kde byla Anna Chlebounová pohřbena 18. března 1946 (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek I.

Portrétní fotografie Anny Chlebounové z počátků její vrcholné politické kariéry v parlamentu první československé republiky (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).

Obrázek II.

Slib poslankyně Anny Chlebounové z 25. května 1920 (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).

Obrázek III.

Portrétní fotografie Anny Chlebounové z doby působení v Národním shromáždění první československé republiky (převzato z APS, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, sign. 929 Chlebounová Anna, k. 51).

Obrázek IV.

Anna Chlebounová na lavičce před vchodem do džbánovské chalupy s manželem Josefem a vnučkou Jarmilkou, na klíně drží oblíbeného ratlíka Punt'u (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek V.

Anna Chlebounová před džbánovskou chalupou s manželem Josefem a druhým synem Miloslavem, který hospodařil na rodném statku od roku 1924 (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek VI.

Anna Chlebounová na lavičce před vchodem do džbánovské chalupy s manželem Josefem (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek VII.

Anna Chlebounová na rodinné fotografii. V pozadí stojí Annin prvorozený syn Josef s manželkou Ludmilou, Anna na klíně drží jejich první dceru Libuši, která předala Anniny paměti do Historického ústavu AV ČR. Za Anniným manželem Josefem stojí jejich druhá dcera Anna Sýkorová. Uprostřed sedí první syn Anny Sýkorové Jiří (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek VIII.

Anna Chlebounová zachycená na fotografii při čtení vnukům Miroslavovi a Janovi, dětem svého třetího syna Jana (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek IX.

Anna Chlebounová na strništi s hrablem při úklidu klasů (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek X.

Anna Chlebounová píšící ve džbánovské chalupě u jídelního stolu (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek XI.

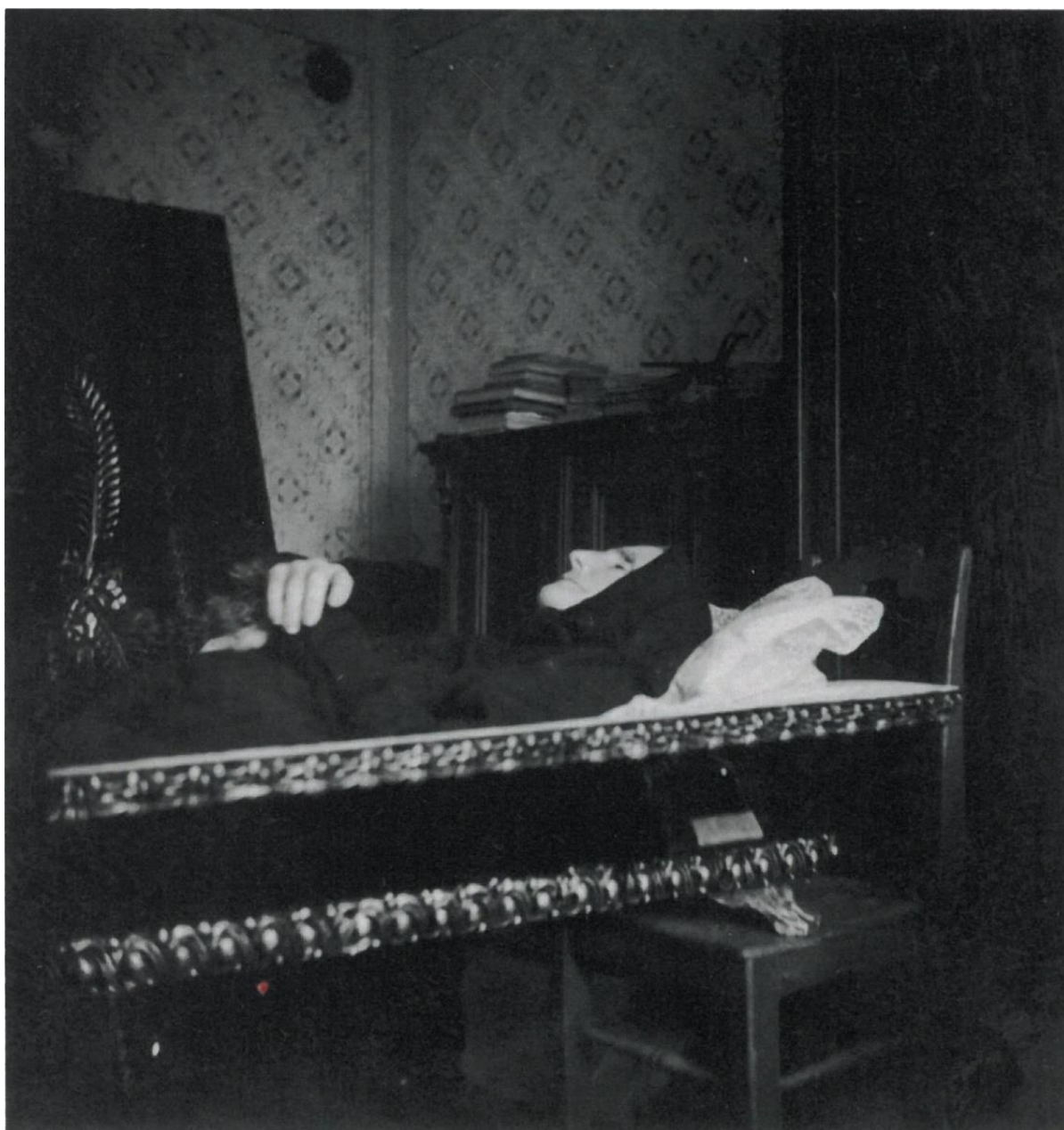
Anna Chlebounová na strništi s hráběmi při práci (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek XII.

Anna Chlebounová v pozdním věku během rozhlasové přednášky (převzato z AČRo, Archivní a programové fondy, sign. FOCH/15).

Obrázek XIII.

Anna Chlebounová v rakvi v přístěnku džbánovské chalupy před pohřbem, který se konal v pondělí 18. března 1946 ve dvě hodiny odpoledne (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).

Obrázek XIV.

**Poslední rozloučení s Annou Chlebounovou na džbánovském dvorku v pondělí
18. března 1946 (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).**

Obrázek XV.

Rodinný hrob na džbánovském evangelickém hřbitově, kde byla Anna Chlebounová pohřbena 18. března 1946 (převzato z osobního archivu Přemysla Chlebouna).